

Міністерство внутрішніх справ України
Національна академія внутрішніх справ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

***Національної академії
внутрішніх справ***

2(111)'2019

**Журнал індексується в таких базах даних
і пошукових системах:**

- Index Copernicus International (ICV 2016 = 40.62, ICV 2017 = 51.53);
- Academic Resource Index ResearchBib;
- Polska Bibliografia Naukowa;
- Google Scholar (h-індекс – 10, i10-індекс – 13);
- Центр досліджень соціальних комунікацій;
- Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського;
- Наукова бібліотека імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
- Електронний репозитарій НАВС

**Київ
2019**

**Науковий вісник
Національної академії
внутрішніх справ**

**2
(111)
2019**

Науковий журнал • Виходить чотири рази на рік • Заснований 1996 року
• Засновник – Національна академія внутрішніх справ • Свідectво про державну
реєстрацію серії КВ № 23858-13698 ПР від 3 квітня 2019 року • Включений до
переліку наукових фахових видань України за категорією «В» (наказ МОН України
від 15 січня 2018 року № 32) • Рекомендовано вченою радою Національної академії
внутрішніх справ від 24 квітня 2019 року (протокол № 8)

Редакційна колегія:

Чернявський С. С. (головний редактор), доктор
юридичних наук, професор;
Аубакірова А. О., доктор юридичних наук,
професор;
Гультай М. М., доктор юридичних наук;
Джуза А. О., доктор юридичних наук;
Дрозд О. Ю., доктор юридичних наук, доцент;
Кваша О. О., доктор юридичних наук, професор;
Кришевич О. В., кандидат юридичних наук,
доцент;
Кузнецов В. В., доктор юридичних наук, професор;

Лошицький М. В., доктор юридичних наук,
професор;
Павленко С. О., кандидат юридичних наук;
Погорецький М. А., доктор юридичних наук,
професор;
Савченко А. В., доктор юридичних наук, професор;
Севрук В. Г., кандидат юридичних наук;
Чубенко А. Г., доктор юридичних наук, професор;
Шакур В. І., доктор юридичних наук, професор,
академік НАПРН України

*Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів статей. Відповідальність за їхню якість,
а також відсутність відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть
особисто автори*

Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ : наук. журн. /
Н354 [редкол.: С. С. Чернявський (голов. ред.) та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ,
2019. – № 2 (111). – 94 с.

Адреса редакції:
пл. Солом'янська, 1,
м. Київ, Україна, 03035
Тел.: (097) 851-72-96
E-mail: rvc@naiau.kiev.ua

scientbul.naiu.kiev.ua

**Ministry of Internal Affairs of Ukraine
National Academy of Internal Affairs**

SCIENTIFIC HERALD

*of National Academy
of Internal Affairs*

2(111)'2019

**Journal is indexed in such databases
and search engines:**

- Index Copernicus International (ICV 2016 = 40.62, ICV 2017 = 51.53);
- Academic Resource Index ResearchBib;
- Polska Bibliografia Naukowa;
- Google Scholar (h-index – 10, i10-index – 13);
- Social Communications Research Center;
- The Vernadsky National Library of Ukraine;
- The Maksymovych Scientific Library of the Taras Shevchenko National University of Kyiv;
- Electronic Repository NAIA

**Kyiv
2019**

Scientific Herald of National Academy of Internal Affairs

2
(111)
2019

Naukovij visnik Nacional'noi akademii vnutrisnih sprav

Scientific magazine • Issued four times a year • Established in 1996 • Founder – National Academy of Internal Affairs • State registration certificate series KB No. 23858-13698 ПР dated April 3th, 2019 • Included into the Ministry of Education and Science of Ukraine's law sciences special editions list by category «B» (order No. 32, dated January 15th, 2018) • Recommended by National Academy of Internal Affairs' Scientific Council (Record No. 8, dated April 24th, 2019)

Editorial board:

Cherniavskiy S. (chief editor), Doctor of Law, Professor;

Aubakirova A., Doctor of Law, Professor;

Hultai M., Doctor of Law;

Dzuzha A., Doctor of Law;

Drozd O., Doctor of Law, Associate Professor;

Kryshevych O., Ph.D in Law, Associate Professor;

Kuznetsov V., Doctor of Law, Professor;

Loshytskyi M., Doctor of Law, Professor;

Kvasha O., Doctor of Law, Professor;

Pavlenko S., Ph.D in Law;

Pohoretskyi M., Doctor of Law, Professor;

Savchenko A., Doctor of Law, Professor;

Sevruk V., Ph.D in Law;

Chubenko A., Doctor of Law, Professor;

Shakun V., Doctor of Law, Professor, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

The editorial board does not always share the views of the authors of the articles. Responsibility for their quality as well as the lack of information constituting state secret and official information are sponsored by the authors

Scientific Herald of National Academy of Internal Affairs : scientific magazine / [editorial board: S. Cherniavskiy (chief editor) etc.]. – Kyiv : National Academy of Internal Affairs, 2019. – No. 2 (111). – 94 p.

Editors office address:

Ukraine, 03035, Kyiv

1, Solomianska square

Phone: (097) 851-72-96

E-mail: rvc@naiau.kiev.ua

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПРАВА

ЧОРНОУС Ю. М.

Інноваційні підходи до вивчення криміналістики
в закладах вищої освіти МВС України7

CHORNOUS Yu.

Innovative Approaches to Criminalistics Teaching in Higher Educational Establishments
under Ministry of Internal Affairs of Ukraine

ЮСУПОВ В. В.

Криміналістика в освітньому процесі закладів вищої освіти України:
історичні аспекти15

YUSUPOV V.

Forensics in the Educational Process of the Institutions of Higher Education
in Ukraine: Historical Aspects

ДУДКО О. В.

Поняття та сутність помилок адвоката
в кримінальному провадженні23

DUDKO O.

Concept and Satisfaction of Employment in the Criminal Proceedings

ПАЛЮХ А. Я.

Юридична конструкція спортивних правовідносин34

PALIUKH A.

Legal Construction of Sports Legal Relationships

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

НИКИФОРЧУК Д. Й.

Транзит наркотиків територією України як передумова
поширення наркобізнесу в Європі41

NYKYFORCHUK D.

Transit of Drug Through the Territory of Ukraine as a Prerequisite
the Spread of Drug Trafficking in Europe

САКОВСЬКИЙ А. А., ЖИЖИН А. В.

Взаємодія підрозділів кримінальної поліції та органів досудового
розслідування в документуванні кримінальних правопорушень49

SAKOVSKYI A., ZHYZHYN A.

Intermediary of Criminal Police Subsidiaries and Advanced Examination Agencies
at the Time of Documentation of Criminal Legal Execution

БОДНАР В. Є.

Запобігання корупційним злочинам, учиненим поліцейськими55

BODNAR V.

Preventing Corruption Offenses Committed by Police

ЛІСОВА Н. В.

Проблемні аспекти злочинності неповнолітніх61

LISOVA N.

Problematic Aspects of Juvenile Delinquency

БОНДАРЧУК А. С.

Кримінальна відповідальність за погрозу
або насильство щодо журналіста в історичному вимірі68

BONDARCHUK A.

Criminal Responsibility for Threat or Violence against a Journalist
in Historical Terms

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

РОГАТЮК І. В.

Особливості зняття процесуального імунітету судді
після вчинення ним злочину.....75

ROHATYUK I.

Features of Removal of Procedural Immunity of a Judge
after Committing a Crime

BAVANINA V.

Structure of Mechanism of Implementation of Criminal Legislation81

БАБАНИНА В. В.

Структура механізму реалізації кримінального законодавства

РЕЦЕНЗІЯ

СТЕФАНЧУК Р. О.

Засади використання спеціальних психологічних знань
у юрисдикційному процесі87

*Рец. на кн.: Кошинець В. В. Спеціальне психологічне пізнання
в юрисдикційному процесі : монографія / наук. ред. М. В. Костицький.
Київ : ФОП Маслаков, 2018. 282 с.*

STEFANCHUK R.

Principles of the Use of Special Psychological Knowledge
in the Jurisdictional Process

*Review of the book: Koshchynets V. Special psychological knowledge
in the jurisdictional process : monograph / sciences edit M. Kostytskyi.
Kyiv : FOP Maslakov, 2018. 282 p.*

ДО УВАГИ АВТОРІВ89

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПРАВА

УДК 343.98:378.147

doi: <https://doi.org/10.33270/01191112.7>

Чорноус Ю. М. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9710-4858>

Інноваційні підходи до вивчення криміналістики в закладах вищої освіти МВС України

Мета статті полягає у визначенні інноваційних підходів до вивчення криміналістики в закладах вищої освіти Міністерства внутрішніх справ України. **Методологія.** Методологічний інструментарій обрано з урахуванням поставленої мети, специфіки об'єкта та предмета дослідження. Використано систему методів наукового пізнання: формальної логіки (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування) – з метою детального з'ясування змісту розглядуваних питань; теоретичний – для аналізу наукової та навчально-методичної літератури; емпіричний – під час проведення експериментального дослідження й інтерв'ювання викладачів і здобувачів вищої освіти; педагогічного моделювання – для дослідження педагогічних об'єктів за допомогою моделювання їхніх окремих ознак; метод системного аналізу – у контексті визначення напрямів запровадження інноваційних підходів до вивчення криміналістики в закладах вищої освіти Міністерства внутрішніх справ України. **Наукова новизна** обумовлена формуванням нового інструментарію в протидії злочинності. Постає необхідність у якісно нових, інноваційних підходах для виконання поставлених завдань. Важливою складовою є успішне опанування майбутніми правоохоронцями навчальної дисципліни «Криміналістика» в закладах вищої освіти Міністерства внутрішніх справ України з використанням нових освітніх технологій. **Висновки.** Нині в закладах вищої освіти Міністерства внутрішніх справ України тривають розроблення й упровадження сучасних освітніх технологій, удосконалення змісту й методів викладання криміналістики. Пріоритет надають посиленню практичної складової під час освітнього процесу: проведення практичних бінарних занять, тактико-спеціальних навчань із залученням працівників Національної поліції, Міністерства внутрішніх справ України; використання інтерактивних навчальних полігонів; проведення занять у формі поліцейського квесту й на базі практичних підрозділів; застосування електронних дидактичних засобів навчання. Увагу акцентовано на формуванні в здобувачів умінь і навичок користування криміналістичною технікою, сучасним програмним забезпеченням, базами даних. Успіх вивчення криміналістики залежить і від особистості конкретного викладача, який є носієм не лише криміналістичних знань, умінь та навичок, а й інноваційних форм, методів і засобів освітньої діяльності.

Ключові слова: інновація; освітній процес; криміналістика; заклад вищої освіти; Міністерство внутрішніх справ; Національна поліція; криміналістична підготовка; правоохоронна діяльність.

Вступ

Криміналістика як наука має важливе значення для підготовки фахівців у різних галузях юриспруденції, майбутніх правоохоронців, зокрема працівників Національної поліції України. Криміналістика є юридичною наукою, складною за змістом, і забезпечує потреби практичної діяльності в протидії злочинності.

Криміналістика як наука єдина. Зміст її як навчальної дисципліни відрізняється залежно від суспільних потреб і стану протидії злочинності; виду закладу вищої освіти, у якому її викладають; галузі знань, за якою здійснюють підготовку здобувачів вищої освіти; напрямів і завдань підготовки кадрів для державних, правоохоронних органів тощо.

Із цього приводу В. Ю. Шепітько зазначає, що формування системи криміналістичних знань пов'язано з протидією злочинності. У сучасних умовах криміналістика має розроблювати новітні засоби, спрямовані на протидію організованим і транснаціональній злочинності, корупції, торгівлі людьми, незаконному обігу наркотичних засобів,

фінансуванню тероризму й іншим злочинним виявам. Окремим напрямом у криміналістиці має бути захист інформаційних джерел і проблеми інформаційної безпеки. В умовах глобальних загроз і трансформації злочинних виявів важливу роль має бути відведено використанню сучасних криміналістичних знань (Shepitko, 2018, р. 5).

Питання криміналістичної підготовки, опанування криміналістичних знань здобувачами вищої освіти розглянуто в деяких монографічних роботах (Aleksieiev, 2004); Danshyn, 2013; Samodin, 2018; Shepitko, 2018). Однак сучасні інноваційні підходи до вивчення криміналістики, зокрема в закладах вищої освіти МВС України зі специфічними умовами навчання, не висвітлено в науковій і навчально-методичній літературі.

У нашій державі обрано цілком правильний підхід до визнання криміналістики необхідною в системі підготовки будь-якого фахівця в галузі права. Важливе значення криміналістика має для підготовки майбутніх правоохоронців. Об'єктом пізнання в криміналістиці є злочин і діяльність щодо його розслідування. Криміналістика надає

майбутнім правоохоронцям знання щодо характеристики події злочину, формує практичний інструментарій, а саме: знання, уміння та навички для їх виявлення, розкриття, розслідування й попередження. Такі знання є необхідними передусім для слідчих, оперативних працівників, інспекторів-криміналістів, прокурорів, експертів, детективів, суддів.

Застосовуючи криміналістичні засоби та прийоми як пізнавальний інструмент, слід урахувати, що отримані внаслідок цього докази (і процедура їх отримання) будуть ретельно досліджувати й оцінювати під час судового розгляду суб'єкти з протилежними завданнями з позицій їх належності та допустимості (Volobuiev, & Danshyn, 2018, p. 60).

Тобто використання криміналістичних знань передбачає здійснення пізнавальної діяльності у сфері правосуддя. Цільова спрямованість різних суб'єктів цієї діяльності має бути пов'язана з відновленням справедливості, досягненням істини. Тому в змагальному кримінальному процесі суб'єктом використання криміналістичних знань можуть бути не лише слідчий, а й сторони кримінального провадження, інші суб'єкти, що наділені відповідними повноваженнями (наприклад, процесуальний керівник, детектив, слідчий суддя та інші), а також суд. Використання криміналістичних знань у змагальному кримінальному процесі має забезпечувати сторони кримінального провадження належним інструментарієм, науковим апаратом, техніко-криміналістичними засобами й інформаційними технологіями, передбачає недопущення або усунення судових та інших помилок, досягнення справедливості й вирішення соціального конфлікту. Сучасний судовий процес повинен відбуватися на наукових засадах на підставі використання новітніх криміналістичних методів, прийомів і технологій (інформаційних, інтерактивних, комунікативних тощо) (Shepitko, 2017, p. 9).

Методика викладання криміналістики підпорядкована загальним закономірностям освітнього процесу. Проте, крім загальних закономірностей, методика викладання будь-якої науки залежить від специфіки її змісту. Саме специфічні особливості викладання криміналістики, що обумовлені її змістом, і є тією стрижневою основою, яка синтезує теоретичні основи протидії злочинності й практику її застосування в сучасних умовах (Danshyn, 2013).

Викладання криміналістики в закладах вищої освіти МВС України традиційно здійснюють у контексті напрацювань провідних учених, глибокого осмислення теоретичних положень. Увагу акцентовано на практичній складовій навчання, формуванні знань, умінь і навичок, які необхідні для виявлення, розкриття, розслідування та попередження злочинів за сучасних умов. Актуалі-

зовано потребу в якісно нових, інноваційних освітніх технологіях, щоб забезпечити успішне опанування навчальної дисципліни «Криміналістика» в закладах вищої освіти МВС України.

Мета і завдання дослідження

Мета публікації полягає в окресленні інноваційних підходів до вивчення криміналістики в закладах вищої освіти МВС України. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: схарактеризувати сучасний стан вивчення криміналістики в закладах вищої освіти МВС України; з'ясувати актуальні потреби практики, які слід ураховувати під час опанування криміналістичних знань; запропонувати інноваційні підходи для виконання поставлених завдань.

Виклад основного матеріалу

Інноваціями є нововведення, які істотно підвищують ефективність певної діяльності. Сутність їх полягає в комплексному процесі створення, розповсюдження та використання нового продукту, що призначений для задоволення потреб людини відповідно до сучасного рівня розвитку науки й техніки. Обов'язковим завершальним етапом інноваційної діяльності є успішне впровадження її результатів у практику та їхнє ефективне використання (Shepitko, Konovalova, & Zhuravel, 2013, p. 7).

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 року № 40-IV, інновації – це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери.

Інноваційна діяльність реалізується в різних сферах суспільного життя, зокрема в освітньому процесі. У закладах вищої освіти МВС України його здійснюють за специфічними умовам навчання, адже головним завданням є підготовка працівників Національної поліції України, а також інших правоохоронців.

Структура і сутність інноваційного освітнього процесу відповідає характеру й темпам соціальних змін, високим європейським стандартам підготовки конкурентоспроможних фахівців інноваційного типу. Сучасний зміст освіти має орієнтуватися на використання інформаційних технологій, поширення інтерактивного, електронного навчання з доступом до цифрових ресурсів й інтелект-навчання для майбутнього (Bystrova, 2015, p. 30). Однією з інноваційних освітніх технологій є інтерактивне навчання. До таких технологій належать лекція зворотного зв'язку (лекція-провокація, що передбачає викладення

матеріалу із заздалегідь запланованими помилками; лекція-бесіда, лекція-дискусія), семінар-дискусія (з колективним обговоренням будь-якого дискусійного питання, проблеми) або конференція, де викладання змісту супроводжується презентацією (демонстрацією навчальних матеріалів, що представлені в різних знакових системах). Ці інноваційні технології спрямовані на підвищення якості підготовки студентів шляхом розвитку в них творчих здібностей, самостійності, передбачають застосування інформаційних технологій та навчально-методичних матеріалів (Pertseva et al., 2018, p. 74).

Інноваційні освітні технології, розроблені на науковому рівні та практично впроваджені, використовують під час вивчення криміналістики майбутніми поліцейськими й іншими правоохоронцями.

Ідеться про такі технології: структурно-логічні (поетапна організація системи навчання); інтеграційні (дидактичні системи, що забезпечують інтеграцію міжпредметних знань й умінь); професійно-ділові ігри (ділові та рольові ігри, індивідуальний тренінг, комп'ютерні програми); тренінгові засоби (система діяльності для відпрацювання певних алгоритмів виконання типових практичних завдань за допомогою комп'ютера); інформаційно-комп'ютерні, що реалізуються в дидактичних системах комп'ютерного навчання на підставі діалогу «людина-машина» за допомогою різноманітних навчальних програм; діалогово-комунікаційні (Bystrova, 2015, p. 28).

Серед інтерактивних методів, форм і прийомів слід виокремити такі: аналіз помилок, колізій, казусів; аудіовізуальний метод навчання; «мозковий штурм»; «дерево рішень»; дискусія із запрошенням фахівців; ділова (рольова) гра (здобувачі перебувають у ролі експерта, судді, прокурора, адвоката, слідчого); «займи позицію»; коментування, оцінювання (або самооцінювання) дій учасників; майстер-класи; метод аналізу й діагностики ситуації; метод інтерв'ю (інтерв'ювання); моделювання; «навчальний полігон»; робота в малих групах; тренінги індивідуальні та групові (як окремих, так і комплексних навичок) тощо (Bystrova, 2015, p. 28).

Одним із дієвих методів навчання є case-study – метод навчання на підставі реальної ситуації; метод, що містить спеціалізований навчальний матеріал та охоплює кейс (текстовий опис подій), інструкцію чи питання до проблемної ситуації. Кейс-метод дає змогу наблизити навчання до реалій практичного життя (Synyshyna, 2018).

Позитивними видаються пропозиції щодо запровадження вивчення криміналістики у форматі змішаного навчання – різних варіантів поєднання методів електронного й очного навчання. Програми змішаного навчання передбачають широкий спектр навчальних технік і підходів,

наприклад: електронні курси, практичне навчання, робота над конкретними проектами, служба ротація, електронні книги, мобільне навчання, коучинг, очні курси, виїзне навчання, навчальні ігри та симуляції, формальне навчання із сертифікаціями тощо. Змішане навчання поєднує різні види освітніх заходів, з-поміж яких очне навчання, онлайн-навчання та самонавчання на робочому місці (Buhaichuk, 2016, p. 4).

Окреслені форми організації освітнього процесу успішно використовують під час вивчення криміналістики. Водночас слід урахувати, що критеріями оптимізації криміналістичної підготовки мають бути: рівень формування знань, умінь, навичок, необхідних для професійної діяльності; терміни реалізації очікуваних результатів; рентабельність (тобто співвідношення витрачених сил, засобів і цінності отриманих результатів); наукова обґрунтованість застосування різних методів і форм криміналістичної підготовки (Aleksieiev, 2004, p. 52–53).

Наукова новизна

Наукова новизна цієї статті полягає в аналізі особливостей використання інноваційних методів, форм і прийомів організації освітнього процесу під час вивчення криміналістики в закладах вищої освіти МВС України. Під час реалізації поставлених завдань слід урахувати такі чинники:

- приведення змісту навчальних планів підготовки здобувачів вищої освіти до змін у законодавстві та процесів реформування системи правоохоронних органів, узгодження структурно-логічної схеми викладання навчальних дисциплін у закладі вищої освіти;

- урахування зазначених обставин під час формування навчальних програм і робочих навчальних програм з навчальних дисциплін криміналістичного спрямування;

- орієнтація на формування професійної компетентності працівника Національної поліції, а саме: слідчого, оперативного працівника, інспектора-криміналіста, інших співробітників МВС України та ін.;

- розроблення й упровадження сучасних освітніх технологій, удосконалення змісту та методів викладання;

- посилення практичної складової під час викладання навчальних дисциплін з криміналістики.

За важелями ймовірного впливу якості криміналістичної підготовки та процес її вдосконалення залежать від рівня чотирьох головних складових: змісту навчання, умов процесу навчання, здобувачів і викладачів. Оптимізація цього процесу можлива лише шляхом забезпечення відповідних змін усіх цих складових у

їхньому взаємозв'язку та взаємодії. Для комплексного аналізу особливостей криміналістичної підготовки необхідно розглянути такі питання: чого навчати (зміст навчання); як навчати (форми, методи, організація підготовки); кого навчати; хто буде здійснювати навчання (Aleksieiev, 2004, p. 53–54).

У сучасних умовах функціонує цілісна й потужна вітчизняна наукова основа для викладання криміналістики на рівні провідних світових стандартів, що ґрунтується на ретельному та всебічному аналізі сучасної практики протидії злочинності. Однак складність засвоєння студентами криміналістичних знань полягає у специфічності науки, яка є прикладною та спрямована на реалізацію конкретної практичної потреби певного правоохоронного органу здійснити якомога ефективніше розслідування та розкриття злочину, а студенти здебільшого ще не мають власного досвіду в цій галузі. З огляду на зазначене, у процесі підготовки фахівців постає необхідність розроблення науково обґрунтованої методики викладання на підставі знань з педагогіки вищої школи. Наукові криміналістичні положення студенти засвоюють на прийнятному рівні. Долучення цієї інформації до практичної діяльності має певні особливості, водночас, передбачає труднощі, оскільки теоретичні знання в «рафінованій» теоретичній формі не використовують у практичній діяльності. Із цього приводу М. В. Даньшин слушно зауважує, що теоретичні знання необхідно використати так, щоб вони були підпорядковані вимогам практичної діяльності (Danshun, 2013, p. 111–112).

Закономірно, що під час вивчення криміналістики в закладах вищої освіти МВС України акцентують на зв'язку з практикою. Проводять бінарні заняття спільно з практичними працівниками, деякі заняття з криміналістики та судової експертизи проходять безпосередньо на базі практичних підрозділів (Національної поліції України, Експертної служби МВС України). У цей спосіб забезпечують поєднання науки та практики, повне й ефективне застосування всіх елементів освітнього процесу з використанням нових інформаційних та комп'ютерних технологій, набуті теоретичні знання адаптують до виконання конкретних практичних завдань.

Вивчення криміналістики як практично орієнтованої дисципліни корелюється з процесами реформування відомчої поліцейської підготовки в Україні, передбачає врахування кращого світового та європейського досвіду. Під час підготовки поліцейських в іноземних державах перевагу надають професійно формувальним дисциплінам. Обов'язково зважають на напрям підготовки фахівця відповідно до посади, на яку здобувач буде претендувати згодом.

Новим у криміналістичній підготовці здобувачів вищої освіти в закладах вищої освіти МВС України є впровадження в освітній процес поліцейського квесту, який охоплює практичне заняття або декілька практичних занять і моделює різні аспекти професійної діяльності поліції, забезпечує умови для комплексного використання набутих здобувачами знань, удосконалення загальних і професійних якостей. Елементами квест-технологій проведення занять є використання можливостей інтерактивного (віртуального) простору. Здобувач має вивчати не науку в обсягах навчальної дисципліни, а конкретну практичну ситуацію за допомогою поєднання наукових знань у розрізі окремих навчальних дисциплін, оскільки в слідчій практиці постає необхідність швидкого поєднання набутих знань і навичок, наприклад, під час проведення конкретної слідчої (розшукової) дії (Samodin, 2018, p. 338–339).

Поліцейський квест містить елементи ділової гри, яку впродовж тривалого часу успішно застосовують в освітньому процесі закладів вищої освіти МВС України під час вивчення криміналістики. Мотивацію ігрової діяльності в освітньому процесі забезпечують її добровільністю, можливостями вибору, змагальністю, задоволенням потреб, самоствердженням, самореалізацією здобувачів. Структура гри передбачає: обрані ролі; ігрові дії як засіб реалізації цих ролей; ігрове використання предметів, тобто заміщення реальних речей ігровими, умовними; реальні відносини між учасниками навчальної гри; сюжет (зміст) – галузь наближеної навчальної ситуації до дійсності, умовно відтворена в грі (Ryzhykov, & Horiacheva, 2018, p. 20).

Підвищенню ефективності криміналістичної підготовки здобувачів вищої освіти в закладах вищої освіти МВС України сприяють:

- запровадження міжкафедральних навчальних дисциплін, які давали б змогу здобувачу вищої освіти усвідомити та «відчути» не лише елементи діяльності слідчого (наприклад, аспекти організації роботи слідчо-оперативної групи або проблематику кваліфікації злочинів), а комплексність практичних завдань;

- інтерактивні навчальні полігони, які в режимі онлайн надавали б можливість змінювати вихідні умови поліцейського квесту, наприклад, ускладнювати обстановку роботи слідчо-оперативної групи на місці події;

- електронні дидактичні засоби навчання, наприклад, мультимедійні навчальні посібники, автоматизовані робочі місця, імітаційні комп'ютерні програми щодо розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, навчальні відеофільми, а також відеофрагменти з місць учинення злочинів тощо (Samodin, 2018, p. 339–340).

Інноваційним методом під час вивчення криміналістики слід вважати використання нових науково-технічних засобів і технологій. Зокрема, ідеться про 3D-моделі, отримані за результатами лазерного сканування місця події чи іншого об'єкта, а також моделювання. Нині технології 3D-сканування успішно застосовують у різних сферах людської діяльності, наявний позитивний досвід їх використання під час розслідування злочинів і в освітньому процесі.

Використання 3D-систем лазерного сканування забезпечує:

- фактичне занурення в 3D-простір і дослідження місця події в пошуках доказової інформації; досягнення високого рівня деталізації за участю людських персонажів; швидке здійснення фіксації об'єктів. Це неруйнівний метод отримання інформації, зокрема високоточних даних;

- збереження доказової інформації протягом тривалого періоду й відтворення події злочину в будь-який момент часу; візуалізацію події злочину з різної перспективи, наприклад, з позиції жертви або злочинця; отримання нових доказів у кримінальному провадженні тощо (Pavliuk, 2018, р. 103–104).

Перспективним напрямом є використання 3D-моделей під час вивчення криміналістики. Інтерактивні тривимірні моделі місця події можуть створювати як на місці події, так і за результатами моделювання. Під час навчальних занять удосконалюють тактику проведення слідчих (розшукових) дій, методи виявлення, фіксації, вилучення й попереднього дослідження слідової інформації, опрацьовують основи оформлення протоколу слідчої (розшукової) дії. Можливості програмного забезпечення використовують для створення необмеженої кількості різних криміналістичних об'єктів, полігонів, робочих місць відповідно до слідчих ситуацій.

Важливу роль для забезпечення практичної складової підготовки фахівців відіграє проведення практичних занять із криміналістики на спеціально облаштованих навчальних полігонах і в навчальних лабораторіях. Закріпити практичні навички здобувачі мають можливість під час проведення тактико-спеціальних навчань.

Залучаючи нові освітні технології до вивчення криміналістики, слід урахувати пріоритетне значення розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, здатності самостійно вирішувати проблемні ситуації.

Важливе значення має формування вмінь і навичок здобувачів щодо використання засобів криміналістичної техніки, інших науково-технічних засобів, оформлення отриманих результатів.

Також слід акцентувати на необхідності залучення до криміналістичної підготовки сучасних інформаційних технологій, а саме автоматизова-

них робочих місць – комплексів програмно-технічних засобів, що призначені для автоматизації виконання завдань певного виду (АРМ слідчого «Інсайт», АРМ судових експертів різних експертних спеціальностей трасолога, баліста, економіста, фоноскопіста, з дослідження об'єктів інтелектуальної власності тощо) (Shepitko et al., 2013, р. 11). Безпосередньо на базі Національної академії внутрішніх справ розроблено низку автоматизованих робочих місць за напрямками практичної діяльності.

Під час вивчення особливостей розслідування окремих видів злочинів використовують спеціально розроблені та зареєстровані методики розслідування злочинів, протидія яким є вкрай актуальною: «Методика протидії злочинам, пов'язаним із сепаратистськими діями», «Методика розслідування порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою», «Методика розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики», «Методика розкриття та розслідування шахрайства, учиненого шляхом використання засобів мобільного зв'язку», «Методика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із фальсифікацією лікарських засобів чи обігом фальсифікованих лікарських засобів» тощо. Зазначені методики розроблено в Національній академії внутрішніх справ, відповідну інформацію розміщено на офіційному веб-порталі НАВС.

Викладання криміналістики – це не лише процес засвоєння майбутніми поліцейськими та іншими правоохоронцями знань, умінь і навичок щодо основних правил розслідування злочинів, а й збагачення їх своєрідними інтегральними відомостями щодо наявної практики протидії злочинності в сучасних умовах. Аналіз цих особливостей потребує наявності у викладача певної кваліфікації (Danshun, 2017, р. 80–81). Отже, вивчення криміналістики залежить не лише від навчально-методичного, організаційно-технічного забезпечення викладання навчальної дисципліни, а й від особистості конкретного викладача, який є носієм знань, умінь і навичок, інноваційних форм, методів, засобів педагогічної діяльності.

На думку Л. Козак, дослідницькі пошуки інноваційних засад професійної освітньої діяльності переконують, що викладач постійно вдосконалює риси власної особистості. Інноваційна професійна діяльність викладача є багатокomпонентною, неоднорідною. Вона спрямована на отримання нових знань і впровадження їх у завдання, методи, засоби та форми навчання, формування позитивної мотивації майбутніх фахівців до інноваційної діяльності, набуття ними необхідних компетенцій у сфері професійної діяльності, оволодіння методами науково-дослідної діяльності (Kozak, 2018, р. 57).

Висновки

Інноваційні підходи до вивчення криміналістики в закладах вищої освіти МВС України спрямовані на вдосконалення рівня та якості підготовки поліцейських, інших працівників правоохоронних органів відповідно до актуальних потреб протидії злочинності. Професійно важливою є належна криміналістична підготовка. У сучасних умовах залучають і мають бути застосовані в майбутньому якісно нові, інноваційні підходи для забезпечення ефективного оволодіння криміналістичними знаннями, навичками й уміннями. Ідеться, зокрема, про розроблення й упровадження сучасних освітніх технологій, удосконалення змісту та методів викладання криміналістики. Важливе значення має посилення практичної складової під час викладання криміналістики.

Новим у криміналістичній підготовці здобувачів у закладах вищої освіти МВС України є впровадження в освітній процес поліцейського квесту, який моделює різні аспекти професійної діяльності, забезпечує умови для комплексного використання набутих здобувачами криміналістичних знань.

Інноваційним під час вивчення криміналістики є використання 3D-моделей за результатами лазерного сканування місця події або моделю-

вання. Слід активніше застосовувати в криміналістичній підготовці сучасні інформаційні технології. Важливим є формування в здобувачів умінь і навичок використання засобів криміналістичної техніки, інших науково-технічних засобів; забезпечення впровадження в освітній процес сучасного програмного забезпечення, напрацювання вмінь користуватися базами даних і відомчими інформаційними ресурсами в режимі онлайн, виконання конкретних практичних завдань за їх допомогою тощо. Також це використання автоматизованих робочих місць за актуальними напрямками практичної діяльності. Під час вивчення особливостей розслідування окремих видів злочинів актуальним є використання спеціально розроблених і зареєстрованих криміналістичних методик.

Ефективне вивчення криміналістики залежить від особистості конкретного викладача, який є носієм криміналістичних знань, умінь і навичок, інноваційних форм, методів, засобів освітньої діяльності.

Оволодіння широким діапазоном криміналістичних знань, умінь і навичок забезпечує належний рівень підготовки здобувачів у закладах вищої освіти МВС України. Адже реалізація правоохоронної діяльності без залучення криміналістичних знань, умінь і навичок є неможливою.

REFERENCES

- Aleksieiev, O. (2004). Optymizatsiia kryminalistychnoi pidhotovky slidchykh v systemi MVS Ukrainy [Optimization of the criminalist training of investigators in the system of Ukrainian Ministry of Internal Affairs]. *Candidate's thesis*. Kyiv: NAVSU [in Ukrainian].
- Buhaichuk, K. (2016). Zmishane navchannia: teoretychnyi analiz ta stratehiia vprovadzhennia v osvittii protses vyshchykh navchalnykh zakladiv [Blended learning: theoretical analysis and strategy of implementation in educational process of higher]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia, Information Technologies and Learning Tools*, 4(54), 1-16. doi: <https://doi.org/10.33407/itlt.v54i4.1434> [in Ukrainian].
- Bystrova, Yu.V. (2015). Innovatsiini metody navchannia u vyshchii shkoli Ukrainy [Innovative teaching methods in Ukrainian high school]. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo, Law and innovative society*, 1(4), 27-33. Retrieved from <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/Bystrova.pdf> [in Ukrainian].
- Danshyn, M.V. (2013). Okremi metodychni ta psykholohichni aspekty vykladannia kryminalistyky [Some methodological and psychological aspects of teaching criminology]. *Forum prava, Legal forum*, 2, 110-115. Retrieved from [http://file:///C:/Users/User/Downloads/FP_index.htm_2013_2_20%20\(1\).pdf](http://file:///C:/Users/User/Downloads/FP_index.htm_2013_2_20%20(1).pdf) [in Ukrainian].
- Danshyn, M.V. (2017). Shchodo problemy optymizatsii navchalnoho kursu kryminalistyky [On the problem of optimization of the course of criminalistics]. *Suchasni tendentsii rozvytku kryminalistyky ta kryminalnoho protsesu, Modern trends in the development of criminology and criminal proceedings*: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference dedicated to the 100th anniversary of the birth of prof. M.V. Saltevsy (pp. 79-81). Kharkiv: Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. Retrieved from <http://univd.edu.ua/science-issue/issue/2249> [in Ukrainian].
- Kozak, L. (2018). Formuvannia innovatsiinoho potentsialu maibutnoho vykladacha [The formatting of future teacher's innovative potential]. *Osvitnii prostir Ukrainy, Educational space of Ukraine*, 13, 54-50. doi: <https://doi.org/10.15330/esu.13.54-60> [in Ukrainian].
- Pavliuk, N.V. (2018). Mozhlyvosti zastosuvannia tryvymirnykh tsyfrovyykh tekhnologii i suchasnykh nauково-tekhnichnykh zasobiv u diialnosti z rozsliduvannia zlochyniv [Possibilities of the application of three-dimensional technologies and modern technological means in the crime investigation activity]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky, Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*, 18, 98-105. doi: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.11> [in Ukrainian].
- Pertseva, T., Konopkina, L., Kireieva, T., Bohatska, K., Cherkasova, O., Myronenko, O., Fesenko, O., Botvinikova, L., & Bielosludtseva, K. (2018). Interaktyvni tekhnologii navchalno-piznavalnoi diialnosti - innovatsiini metodyky zmislanoho navchannia [Interactive educational technology – innovative methods of combined education]. *Medychna osvita, Medical education*, 4, 73-76. doi: <https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2018.4.9321> [in Ukrainian].
- Ryzhykov, V., & Horiacheva, K. (2018). Metodyka vprovadzhennia dydaktychnykh ta rolovykh ihor v osvittii protses viiskovoi osvity yak praktyka pryiniattia rishen v umovakh obstanovky nablyzhenoi do boiovoi [Methodology of implementation of didactic and roll games in the education process of military education as a practice of decisionmaking in the conditions of close to the combat]. *Molod i rynek, Youth and the market*, 7(162), 18-22. doi: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.140367> [in Ukrainian].

- Samodin, A.V. (2018). Politseyskyi kvest yak element praktychnoi skladovoi osvithnoho protsesu [Police quest as an element of the practical component of the educational process]. *Aktualni problemy kryminalistyky ta sudovoi eksper-tologhii, Actual Problems of Criminalistics and Forensic Experology: Proceedings of the Interdepartmental Scientific and Practical Conference* (pp. 338-340). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav. Retrieved from <http://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/9610> [in Ukrainian].
- Shepitko, V.Yu. (2017). Tsilove pryznachennia kryminalistychnykh znan i prahnennia yevropeyskykh standartiv u protydii zlochynnosti [Designated purpose of criminalistics knowledge and ambition to the European standards in counteracting criminality]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky, Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*, 17, 4-11. doi: <https://doi.org/10.32353/khrife.2017.01> [in Ukrainian].
- Shepitko, V.Yu. (2018). Kryminalistyka yak systema naukovykh znan v umovakh hlobalnykh zahroz ta transformatsii zlochynnosti [Criminalistics as a system of scientific knowledge in global threats and transformation of crime]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky, Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*, 18, 4-9. doi: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.01> [in Ukrainian].
- Shepitko, V.Yu., Konovalova, V.O., & Zhuravel, V.A. (et al.). (2013). *Praktykum z kryminalistyky [Practical criminalistics]*. V.Yu. Shepitko (Ed.). Kyiv: In Yure [in Ukrainian].
- Synyshyna, V. (2018). Mistse innovatsiinykh osvithnikh tekhnolohii na praktychnykh zaniattiakh studentiv-psykholohiv [Innovative educational technologies in practical training of students psychologists]. *Osvitnii prostir Ukrainy, Educational space of Ukraine*, 14, 121-126. doi: <https://doi.org/10.15330/esu.14.121-126> [in Ukrainian].
- Volobuev, A.F., & Danshyn, M.V. (2018). Zavdannia kryminalistyky v umovakh reformuvannia kryminalnoho protsesu [Criminalistic tasks while criminal procedure reformation]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky, Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*, 18, 52-63. doi: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.06> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Алексеев О. О. Оптимізація криміналістичної підготовки слідчих в системі МВС України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : НАВСУ, 2004. 252 с.
- Бугайчук К. Л. Змішане навчання: теоретичний аналіз та стратегія впровадження в освітній процес вищих навчальних закладів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2016. № 4. Т. 54. С. 1–16. doi: <https://doi.org/10.33407/itlt.v54i4.1434>.
- Бистрова Ю. В. Інноваційні методи навчання у вищій школі України. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. № 1 (4). С. 27–33. URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/Bystrova.pdf>.
- Даньшин М. В. Окремі методичні та психологічні аспекти викладання криміналістики. *Форум права*. 2013. № 2. С. 110–115. URL: [http://file:///C:/Users/User/Downloads/FP_index.htm_2013_2_20%20\(1\).pdf](http://file:///C:/Users/User/Downloads/FP_index.htm_2013_2_20%20(1).pdf).
- Даньшин М. В. Щодо проблеми оптимізації навчального курсу криміналістики. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народж. проф. М. В. Салтевського (Харків, 8 листоп. 2017 р.). Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017. С. 79–81. URL: <http://univd.edu.ua/science-issue/issue/2249>.
- Козак Л. Формування інноваційного потенціалу майбутнього викладача. *Освітній простір України*. 2018. № 13. С. 54–60. doi: <https://doi.org/10.15330/esu.13.54-60>.
- Павлюк Н. В. Можливості застосування тривимірних цифрових технологій і сучасних науково-технічних засобів у діяльності з розслідування злочинів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Т. 18. С. 98–105. doi: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.11>.
- Перцева Т., Конопкіна Л., Кіреева Т., Богацька К., Черкасова О., Мироненко О., Фесенко О., Ботвінікова Л., Белослудцева К. Інтерактивні технології навчально-пізнавальної діяльності – інноваційні методики змішаного навчання. *Медицина освіти*. 2018. № 4. С. 73–76. doi: <https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2018.4.9321>.
- Рижиков В., Горячева К. Методика впровадження дидактичних та рольових ігор в освітній процес військової освіти як практика прийняття рішень в умовах обстановки, наближеної до бойової. *Молодь і ринок*. 2018. № 7 (162). С. 18–22. doi: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.140367>.
- Самодін А. В. Поліцейський квест як елемент практичної складової освітнього процесу. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 22 листоп. 2018 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 338–340. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/9610>.
- Шепітько В. Ю. Цільове призначення криміналістичних знань і прагнення європейських стандартів у протидії злочинності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2017. Т. 17. С. 4–11. doi: <https://doi.org/10.32353/khrife.2017.01>.
- Шепітько В. Ю. Криміналістика як система наукових знань в умовах глобальних загроз та трансформації злочинності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Т. 18. С. 4–9. doi: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.01>.
- Практикум з криміналістики / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. Київ : Ін Юре, 2013. 128 с.
- Синишина В. Місце інноваційних освітніх технологій на практичних заняттях студентів-психологів. *Освітній простір України*. 2018. № 14. С. 121–126. doi: <https://doi.org/10.15330/esu.14.121-126>.
- Волобуєв А. Ф., Даньшин М. В. Завдання криміналістики в умовах реформування кримінального процесу. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Т. 18. С. 53–62. doi: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.06>.

Стаття надійшла до редколегії 09.01.2019

Chornous Yu. – Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Criminology and Forensic Science of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9710-4858>

Innovative Approaches to Criminalistics Teaching in Higher Educational Establishments under Ministry of Internal Affairs of Ukraine

The **purpose** of the article is to define the innovative approaches to criminalistics teaching in higher educational establishments under Ministry of Internal Affairs of Ukraine. **Methodology.** Methodological tools are selected with consideration of the established aim, specificity of research object and subject. System of scientific cognition methods was used, respectively the methods of formal logic (analysis, synthesis, deduction, induction, analogy, abstracting) – with aim to identify the matter of defined issues; theoretical – to analyze publications on the topic; empirical – in the course of experimental research and interviewing of teachers and students/cadets; pedagogical modeling – to study the pedagogical objects by modeling its specific characteristics; method of systemic analysis – in the context of identification of ways to implement the innovative approaches to criminalistics teaching in higher educational establishments under Ministry of Internal Affairs of Ukraine. **Scientific novelty** is justified with the establishment of new tools to be used in the process of crime combating. Innovative approaches are required to solve the defined problems. One of the important elements is successful mastering of «Criminalistics» subject by future law enforcement in higher educational establishments under Ministry of Internal Affairs of Ukraine with use of innovative educational technologies. **Conclusions.** Currently in the system of higher educational establishments under Ministry of Internal Affairs of Ukraine new educational technologies are developed and implemented along with improvement of content and methods of the subject delivery. Priority is given to enhancement of practical component during the training process: binary sessions, tactical and special training with participation National Police of Ukraine staff, Ministry of Internal Affairs of Ukraine; use of interactive training grounds; use of «police quest» format and internship sessions in practical units; use of electronic training equipment (multimedia manuals and textbooks, automatized working places, computer simulators for investigation of specific crime types etc.) it is important for students and cadets to advance their skills in forensic equipment application, modern software, database management. Forensic subjects mastering depends also on individual teacher's characteristics whose task is not only to transfer knowledge and skills but present innovative forms, methods and means of training.

Keywords: innovation; educational process; criminalistics; higher educational establishment; Ministry of Internal Affairs; National Police; forensic training; law enforcement activity.

УДК 343.98:378(477)

doi: <https://doi.org/10.33270/01191112.15>

Юсупов В. В. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем кримінального забезпечення та судової експертології навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5216-4144>

Криміналістика в освітньому процесі закладів вищої освіти України: історичні аспекти

Метою статті є висвітлення історичних особливостей запровадження криміналістики в освітній процес, дослідження розвитку криміналістики в провідних вітчизняних закладах вищої освіти. **Методологія.** У статті використано комплекс наукових методів, а саме: історичний, історіографічний, термінологічний, системно-структурний, формально-логічний, порівняльно-правовий. **Наукова новизна.** Установлено, що після 1917 року викладання криміналістики в закладах вищої освіти України мало певні особливості: у зв'язку із закриттям юридичних факультетів університетів припинено викладання криміналістики; було запроваджено викладання криміналістики в спеціальних закладах вищої освіти з підготовки міліціонерів, працівників карного розшуку та співробітників інших органів, що забезпечували протидію злочинності; для викладання криміналістики на курсах і в спеціальних школах обрано уніфікований підхід щодо програми навчальної дисципліни, яку затверджував Народний комісаріат внутрішніх справ; у 1930-х роках після відкриття юридичних відділень і факультетів в університетах відновлено викладання криміналістики; у повоєнні роки навчальний курс «Криміналістика» викладали на кафедрах кримінально-процесуального спрямування. **Висновки.** Наприкінці XIX – на початку XX ст. у закладах вищої освіти України криміналістику спершу викладали в межах навчальних курсів з кримінального права, кримінального судопроцесу та провадження (процесуальний порядок розслідування злочинів), поліцейського права. До 1917 року криміналістика як комплекс допоміжних до кримінального права навчальних дисциплін мала статус не обов'язкового для вивчення курсу, який пропонували насамперед тим студентам університетів, які мали намір працювати в органах юстиції, що розслідували злочини. Криміналістику викладали студенти під час різних форм навчальних занять – практичних, криміналістичних семінарів, студій, секцій. Після Другої світової війни на теренах України викладання навчальної дисципліни «Криміналістика» інтегрується з «Кримінальним процесом» на кафедрах кримінально-процесуального спрямування. З 1950–1960-х років у вітчизняних юридичних та спеціальних правоохоронних закладах вищої освіти запроваджували кафедри криміналістики, що сприяло подальшому розвитку дисципліни загалом.

Ключові слова: криміналістика; кримінальне право; кримінальний процес; освітній процес; заклад вищої освіти; кафедра криміналістики; історія криміналістики.

Вступ

Суттєві зміни в кримінальному судочинстві, які відбулися після набуття чинності КПК України 2012 року та проведення низки реформ органів кримінальної юстиції, зумовили трансформацію наявних і виникнення нових принципів, положень і процедур розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень. Унаслідок цього змінилися умови, вимоги, порядок застосування криміналістичних засобів і методів. Зазначене спричинило проблеми в правозастосовній практиці, зокрема щодо використання знань із криміналістики суб'єктами кримінальної процесуальної діяльності, набутих під час навчання та роботи в практичних підрозділах.

Тому запити практики актуалізують потребу розробити адекватні сучасним умовам засоби, прийоми та методи протидії злочинності, які слід урахувати в освітньому процесі юридичних закладів вищої освіти під час підготовки майбутніх юристів, працівників правоохоронних органів і суду.

Проблемам криміналістичної дидактики присвячено наукові праці О. О. Алексєєва, В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, П. Д. Біленчука, І. О. Возгріна, В. Я. Горбачевського, В. А. Журавля, А. В. Іщенко,

М. К. Камінського, Н. І. Клименко, В. Г. Коломацького, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмичова, Ю. Ю. Орлова, А. В. Самодіна, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітька, М. П. Яблокова та ін.

Мета і завдання дослідження

Водночас не висвітлено особливості запровадження на теренах України криміналістики як навчальної дисципліни в криміналістичних наукових школах і центрах, її розвитку у вітчизняних закладах вищої освіти. Отже, метою статті є висвітлення історичних особливостей запровадження криміналістики в освітній процес, дослідження розвитку криміналістики в провідних вітчизняних закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу

Наприкінці XIX – на початку XX ст. криміналістику трактували як науку про реалії кримінального права і вважали допоміжною наукою. Такі погляди зокрема обстоювали Л. Є. Владимиров, О. Д. Кисельов, О. Ф. Кістяківський, Л. Я. Таубер. Водночас різнилися назви нової науки про розкриття та розслідування злочинів (криміналістики), що виникла в країнах Західної Європи: «наукова

поліція», «технічна поліція», «кримінальна поліція» ("Forensic education", 2003, p. 181–187), «кримінальна техніка», «наукова техніка розслідування злочинів», «техніка розслідування злочинів», «криміналістична технологія». На той час вивчення криміналістики передбачало опанування кримінальної антропології, кримінальної психології, психопатології, кримінальної соціології, судової медицини, окремих складових фізичних і природничих наук (судова фотографія, судова хімія).

Стисло проаналізуємо особливості запровадження та розвитку криміналістики в провідних закладах вищої освіти, зокрема Київському, Харківському, Одеському, Львівському та Чернівецькому університетах (два останні до початку 1940-х років територіально належали до Польщі та Румунії відповідно).

Юридичний факультет Імператорського університету Святого Володимира було відкрито 1835 року (нині – Київський національний університет імені Тараса Шевченка). Спершу основи криміналістики викладали в навчальних курсах з кримінального права, кримінального судоустрою і провадження, поліцейського права. Зокрема, в «Елементарном учебнике общего уголовного права», підготовленому професором кафедри кримінального права О. Ф. Кістяківським, містилися параграфи про співвідношення науки кримінального права і судової медицини (§ 11), кримінального права і психіатрії (§ 12) (Berzin, 2008, p. 67). На заняттях із цих тем викладачі висвітлювали криміналістичні питання в судово-медичних і судово-психіатричних аспектах.

Імператорський Харківський університет засновано 1804 року (нині – Національний юридичний університет України імені Ярослава Мудрого). На базі цього закладу утворено відділення етично-політичних наук (з 1835 року – юридичний факультет). Також функціонували кафедри кримінального права і кримінального судочинства, поліцейського права, викладачі яких навчали основ криміналістики майбутніх юристів (Tatsii et al., 2014).

Для впровадження викладання криміналістики в Харківському університеті чимало зусиль доклав екстраординарний професор О. Д. Кисельов. Відповідно до наукових джерел, під керівництвом О. Д. Кисельова і приват-доцента Л. Я. Таубера на юридичному факультеті організовано криміналістичний семінар – науковий гурток студентів юридичного факультету (Yusupov, 2018, p. 324). Протягом 1913 року учасники криміналістичного семінару на засіданнях оголошували доповіді «Дактилоскопический метод в уголовном розыске», «Роль собак в уголовном розыске», «Кража, форма ее совершения и приемы уголовного розыска» ("Otchet", 1914, p. 177–178). Метою семінарів в університетах на той час було поглиблення здобутих студентами

знань, спонукання до самостійної наукової роботи, часткова підготовка до правової практики.

Навчальні семінари практикували не лише в університетах Російської імперії, а й за кордоном. З 1875 року на юридичному факультеті Чернівецького університету діяли два семінари – правознавчий і державознавчий з власними відділеннями. Правознавчий семінар передбачав відділення римського, німецького та церковного права, австрійського приватного права, кримінального права і цивільного процесу (Nykyforak, 1994, p. 12).

Про практичне значення криміналістичного семінару Харківського університету зауважував Л. Я. Таубер: «Для засвоєння відповідних технічних прийомів замало вивчення підручника... для цього необхідним є засвоєння практичних навичок, що формуються лише працею під безпосереднім керівництвом осіб, які на належному рівні володіють цими методами та можуть одразу надати допомогу практиканту» (Tauber, 1915, p. 1133).

Під час семінарів з криміналістики студенти також мали можливість ознайомитися з тими питаннями кримінального права, що не належали до курсу елементарного викладання. Програма таких занять охоплювала: а) кримінальну статистику; б) питання функціонування в'язниць, кримінальної психології та соціології; в) вивчення позитивного права західноєвропейських держав; г) історію кримінального права; д) аналіз класичних праць і творів новітньої літератури з кримінального права ("Otchet", 1913, p. 167).

Юридичне відділення Рішельєвського ліцею (нині – Національний університет «Одеська юридична академія») почало функціонувати 1847 року в статусі університетського факультету. На базі ліцею 1865 року створено Імператорський Новоросійський університет. Одним із трьох його факультетів став юридичний, на якому діяли кафедри кримінального права з кримінальним судоустроєм і судочинством; поліцейського права тощо. Із цього приводу Ю. П. Аленін зазначав, що в Рішельєвському ліцеї викладали практичне судочинство, а в Імператорському Новоросійському університеті – кримінальний процес на кафедрі кримінального права з кримінальним судоустроєм і судочинством (Kivalov, 2002, p. 244). Криміналістичні питання розслідування злочинів висвітлювали викладачі цієї кафедри.

Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка засновано 1784 року, коли австрійський цісар Франц Йосиф I підписав диплом про відновлення Львівського університету та створення чотирьох факультетів – філософського, юридичного, медичного і теологічного. В австрійський період навчальна програма юридичного факультету передбачала вивчення на другому курсі кримінального права. В Енциклопедії Львівського національного університету імені Івана Франка зазначено, що кафедру криміна-

льного права і процесу створено 1784 року. З 1848 року діяла кафедра цивільного і кримінального права та процесу, на якій викладали предмети криміналістичного спрямування ("Yurydychnyi fakultet"). Серед відділень юридичного факультету в 1919/1920 навчальному році було судовоє право, а 1930 року організовано дворічні студії із судового (процесуального) права. Упродовж 1921–1922 років на юридичному факультеті функціонували кафедри австрійського кримінального права, австрійського кримінального процесу і судової медицини ("Encyclopedia", 2011, p. 71–72).

Згідно з указом австрійського цісаря Франца Йосифа I, 1875 року засновано Чернівецький імператорський і королівський імені Франца Йосифа I університет (нині – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича). Після відкриття університету там діяли три факультети – теологічний, юридичний і філософський (Zahorodna, 2015, p. 6). Кафедру кримінального права і процесу, на якій викладали предмети криміналістичного циклу, очолив приват-доцент Гейдельберзького університету К. Гіллер.

Упродовж 1898–1902 років на юридичному факультеті Чернівецького університету працював знаний учений, основоположник криміналістики Г. Гросс. У грудні 1898 року його було призначено ординарним професором кримінального права Чернівецького університету. До середини 1902 року він викладав курси кримінального процесу, матеріального кримінального права і пенітенціарного права, проводив семінари з кримінального права (Nezhurbida, 2013, p. 23). У 1899/1900 навчальному році Г. Гросса обрано деканом юридичного факультету. У Чернівцях криміналіст започаткував журнал «Архів кримінальної антропології і криміналістики» (за роки його викладання в університеті вийшло друком дев'ять номерів).

За час роботи в Чернівецькому університеті опубліковано такі роботи Г. Гросса: «Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik» («Порадник для судових слідчих як система криміналістики», 3-тє видання), монографії «Der Raritätenbetrug» («Підробка раритетів»), «Encyclopadie der Kriminalistik» («Енциклопедія криміналістики»), «Kriminal-Psychologie» («Кримінальна психологія»), статті «Kriminalistische Institute» («Інститут криміналістики»), «Kriminalistik» («Криміналістика»).

Після приєднання Буковини до Румунії 1918 року відбулася румунізація Чернівецького університету. Наслідком цього стала трансформація освітнього процесу в закладі. Відповідно до румунського закону про вищу освіту, юридичному факультету було надано право самостійно визначати навчальні курси, спеціалізації та створювати секції на факультеті. Щороку програма курсів була новою. Наприклад, з 1922 року на

другому році навчання студентам викладали кримінальне право і кримінальний процес Румунії, а програма третього року навчання передбачала криміналістику та судову медицину (Hrekul-Kovalyk, 2010, p. 25).

Поєднання криміналістики та судової медицини було характерно й для інших країн, зокрема Норвегії (Elsemer Sequom, 1977, p. 53–56), Шотландії ("Forensic Medicine", 1977, p. 67–73), Великої Британії (Poison, & Gee, 1974, p. 94).

Для підготовки студентів до семінарських занять професори юридичного факультету писали підручники, посібники, методичні рекомендації тощо. Зокрема, 1922 року професор Чернівецького університету К. Редулеску розробив «Курс кримінального права і криміналістики» (Yusupov, 2018, p. 328). Улітку 1940 року, після приєднання Буковини до УРСР і встановлення на її території радянської влади, за рішенням уряду юридичний факультет Чернівецького університету було розформовано (Neorhitsa, 1995, p. 15).

На кафедрах поліцейського права українських вишів під час викладання однойменних дисциплін висвітлювали окремі питання криміналістики: повноваження поліції щодо охорони місця події, переслідування злочинця за «гарячими слідами», ведення розшукових (криміналістичних) обліків тощо.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. нову науку про розкриття і розслідування злочинів – криміналістику – запроваджують в освітній процес вишів на теренах України. Спочатку як науку, а згодом – і як навчальну дисципліну викладали переважно на кафедрах кримінального права педагоги, що мали вчені звання з кримінального права.

Після більшовицького перевороту 1917 року в Російській імперії почали реформувати систему юридичної освіти, яка постачала кадри для державного апарату. Згідно з Декретом Ради народних комісарів РРФСР від 5 липня 1918 року, усі навчальні заклади підпорядковувалися Народному комісаріату з просвіти. Було закрито провідні виші юридичного профілю, які підпорядковувалися Міністерству юстиції та іншим відомствам. З 1919 року на території радянської України постійно діє Народний комісаріат з просвіти. Цій установі були підпорядковані всі навчальні заклади республіки. Це негативно позначилося на розвитку навчальної дисципліни «Криміналістика», яка на той час мала назву «Техніка розслідування злочинів».

На початку 1920-х років керівництво Народного комісаріату просвіти УСРР обрало хибний шлях ліквідації університетів як вишів «чистої науки», намагаючись замінити їх галузевими навчальними закладами. Унаслідок реформ Київський, Харківський, Одеський та інші університети України було розформовано. Улітку

1920 року ліквідовано юридичний факультет Київського університету, а в листопаді в складі соціально-економічного факультету Київського інституту народного господарства створено правове відділення, яке згодом було перетворено на соціально-правовий факультет і перейменовано на юридичний факультет Київського інституту народного господарства.

Харківський університет реорганізовано в Харківський інститут народного господарства, у якому 1920 року створено правовий факультет. Протягом 1920–1928 років на кафедрі кримінального права і судочинства техніку розслідування злочинів викладав працівник прокуратури Є. М. Євген'єв-Тиш, а згодом – науковий співробітник Харківського інституту науково-судової експертизи (нині – Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса) О. А. Єлісєєв; судову медицину – заслужений професор М. С. Бокаріус, а згодом М. М. Бокаріус. Професора М. С. Бокаріуса також залучали до викладання курсу з техніки розслідування злочинів (Tatsii, 2014, р. 391–392, 413).

Відповідно до постанови ВУЦВК «Про організацію при ВУЦВК інститутів червоної професури» від 4 вересня 1932 року, з метою подальшої підготовки наукових співробітників, викладачів і теоретично підготовлених практичних робітників при ВУЦВК утворено окремі самостійні навчальні інститути червоної професури. Зокрема, діяв Інститут радянського будівництва і права в Харкові ("Zbirnyk zakoniv", 1932, р. 243). 1933 року заклад перейменовано на Всеукраїнський комуністичний інститут радянського будівництва та права, який 1937 року став Харківським юридичним інститутом імені Л. М. Кагановича, а згодом – Ф. Е. Дзержинського (Bilous, 2014, р. 465).

Водночас у РРФСР для підготовки юридичних кадрів радянська влада створювала окремі вищі навчальні заклади, у яких викладали й криміналістику.

Наприклад, Іркутський державний університет засновано 1918 року. Знаного криміналіста Г. Ю. Маннса було призначено екстраординарним професором юридичного факультету. Він читав курс державного права, проте незабаром викладав вісім загальних і спеціальних курсів, серед яких була й криміналістика. Він одним із перших запровадив криміналістику (техніку розслідування злочинів) як новий предмет в освітній процес на юридичних факультетах після більшовицького перевороту 1917 року¹. 3 квітня 1919 року

Г. Ю. Маннс очолював криміналістичний гурток, створений для вивчення питань кримінального права й допоміжних дисциплін (Kazarin, 1998, р. 6). Іркутський криміналіст 1921 року обстоював позицію, згідно з якою криміналістику потрібно включити в програму викладання суспільно-правових відділень факультетів суспільних наук або гуманітарних факультетів (Manns, 2010, р. 97), до яких належали і юридичні.

У Петроградському робітничо-селянському університеті, що заснований 1918 року, готували кадри для органів радянської юстиції та міліції. В університеті також було створено факультет міліції та карного розшуку. На шестимісячних курсах підготовки працівників карного розшуку вивчали техніку карного розшуку, наукову тактику розслідування злочинів, судову медицину, застосування собак-шукачів. Отримані знання курсанти закріплювали на практиці в карному розшуку, реєстраційному бюро, спільній зі співробітниками міліції роботі з розкриття й попередження злочинів (Lisichenko, & Saburov, 1983, р. 9). Згодом на базі юридичного факультету цього вишу 1930 року створено самостійний юридичний інститут, де було запроваджено вивчення криміналістики як самостійної дисципліни, яку викладав О. О. Сальков (Ischenko, 2016, р. 198).

Після 1917 року криміналістику активно запроваджують на короткострокових курсах для працівників органів слідства, дізнання та суду. В Україні започатковано курси з підготовки та підвищення кваліфікації працівників судових, слідчих органів і міліції в Харківській, Чернігівській, Миколаївській, Подільській, Одеській та інших губерніях. Заняття проводили за програмою, яку 1920 року було затверджено НКВС РРФСР і рекомендовано для організації навчального процесу на всіх курсах радянської міліції (Lisichenko, & Saburov, 1983, р. 8, 9–10).

У березні 1919 року при губернському кримінальному відділі Харкова відкрито спеціальні курси для агентів (працівників розшуку), у лютому 1920 р. в Києві – спеціальні курси для «червоних сищиків» (Ischenko, 2016, р. 173).

11 червня 1921 року почали функціонувати курси червоних міліціонерів Харківської губміліції, згодом на їх базі створено Всеукраїнську школу міліції та карного розшуку (нині – Національна академія внутрішніх справ). У школі курсанти вивчали, зокрема, кримінальну техніку, тактику і судову медицину. Залежно від напрямів підготовки курсантів (працівників зовнішньої міліції

¹ Водночас у наукових джерелах зазначено, що у 1916/1917 навчальному році в Казанському університеті проводили практичні заняття з криміналістики [Маннс Г. Ю. Криминалистика как прикладная дисциплина и предмет преподавания. *Криминалистика пер-*

вопечатный. 2010. № 1. С. 90]. Питання викладання криміналістики в навчальних закладах на території колишньої Російської імперії після 1917 року потребує детальнішого дослідження.

чи карного розшуку) кількість навчальних годин на опанування окремих предметів різнилася. З метою покращення навчання працівників міліції 1924 року було прийнято рішення організувати при школі двомісячні курси реєстраторів-дактилоскопістів (Dzhuzha, & Dovbnia, 2010, p. 100, 101, 105). Схожою була підготовка криміналістів й у Польщі (Rydzek, 1990, p. 159–162).

У Харківському юридичному інституті 1939 року організовано кафедру криміналістики, яка функціонувала до 1941 року. Її завідувачем був учений у галузі судової медицини та криміналістики професор М. М. Бокаріус. Це була перша кафедра криміналістики, запроваджена у вітчизняних закладах вищої освіти.

У післявоєнні роки криміналістику починають викладати на кафедрах кримінально-процесуального спрямування. Зокрема, 1947 року створено кафедру криміналістики та кримінального процесу Київського державного університету, що очолював заслужений діяч науки, доктор юридичних наук, професор С. І. Тихенко, який працював на кафедрі кримінального права університету з 1944 року. На юридичному факультеті університету С. І. Тихенко паралельно викладав курси криміналістики і кримінального права (Berzin, 2008, p. 267). У Харківському юридичному інституті в післявоєнні роки самостійної кафедри криміналістики не було. Її сформували на базі однойменної секції в складі кафедри кримінального права, процесу та криміналістики. Як самостійна кафедра вона функціонувала з 1952 року (Tatsii, 2014, p. 413). Після 1945 року в Одеському державному університеті діяли кафедра кримінального права, процесу та криміналістики. З 1967 року кафедрі очолював відомий криміналіст, доктор юридичних наук, професор В. П. Колмаков. З реорганізованої кафедри 1998 року утворено кафедру криміналістики.

У Київській вищій школі Міністерства охорони громадського порядку УРСР (нині – Національна академія внутрішніх справ) самостійну кафедру криміналістики створено 1964 року на базі кафедри оперативної роботи і криміналістики. Крім основного курсу, там проводили заняття зі спеціальної техніки, судової медицини та судової психіатрії. Згодом було виокремлено кафедри спеціальної техніки і судової медицини. З початку роботи як окремого структурного підрозділу кафедра криміналістики стала однією з провідних у навчальному закладі ("Aktualni ryttannia", 2015, p. 24).

Наукова новизна

Після 1917 року викладання криміналістики в закладах вищої освіти України мало такі особливості:

1) у зв'язку із закриттям юридичних факультетів університетів припинено викладання кримі-

налістики та інших предметів, зокрема кримінальної статистики, кримінальної соціології, кримінальної психології;

2) було запроваджено викладання криміналістики в спеціальних вишах з підготовки міліціонерів, працівників карного розшуку й інших співробітників органів, що забезпечували протидію злочинності;

3) для викладання криміналістики на курсах і в спеціальних школах обрано уніфікований підхід щодо програми навчальної дисципліни, яку затверджував НКВС;

4) у 1930-х роках після відкриття юридичних відділень і факультетів в університетах відновлено викладання криміналістики;

5) у післявоєнні роки навчальний курс «Криміналістика» викладали на кафедрах кримінально-процесуального спрямування.

Висновки

Таким чином, наприкінці XIX – на початку XX ст. криміналістику в закладах вищої освіти України спершу викладали в межах навчальних курсів з кримінального права, кримінального судоустрою і провадження (процесуальний порядок розслідування злочинів), поліцейського права.

До 1917 року криміналістика як комплекс допоміжних до кримінального права навчальних дисциплін мала статус не обов'язкового для вивчення курсу, який пропонували насамперед тим студентам університетів, які мали намір працювати в органах юстиції, що розслідували злочини. Криміналістику викладали студентам, застосовуючи різні форми навчальних занять – практичні, криміналістичні семінари, студії, секції.

Після більшовицького перевороту 1917 року на юридичних факультетах університетів призупинено розвиток криміналістики внаслідок їх закриття; запроваджено викладання криміналістики для підготовки міліціонерів, працівників карного розшуку й інших співробітників органів, що забезпечували правопорядок; уніфіковано програми криміналістики для спеціальних шкіл міліції. З 1930-х років відновлено викладання цієї дисципліни на юридичних відділеннях і факультетах університетів.

Після Другої світової війни на теренах України навчальна дисципліна «Криміналістика» інтегрується з «Кримінальним процесом» на кафедрах кримінально-процесуального спрямування. З 1950–1960-х років у вітчизняних закладах вищої освіти юридичного профілю та спеціальних правоохоронних вишах засновано кафедри криміналістики, що сприяло її подальшому розвитку не лише як юридичної навчальної дисципліни, а й як практичної діяльності та науки.

REFERENCES

- Aktualni pytannia teorii i praktyky kryminalistychnoi nauky, Topical issues of the theory and practice of forensic science: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference devoted to the 50th anniversary of the Department of Criminalistics and Forensic Medicine of the National Academy of Internal Affairs.* (2015). Kyiv: Helvetika [in Ukrainian].
- Berzin, P.S. (2008). *Kyivska shkola kryminalnogo prava (1834-1960 rr.): istoriko-pravove doslidzhennia [Kyiv School of Criminal Law (1834-1960 gg.): Historical and legal research]*. Kyiv: KNT [in Ukrainian].
- Bilous, V.V. (2014). 210-ta richnytsia vid dnia zasnuvannia Natsionalnogo yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho [210th anniversary of the founding of the Yaroslav the Wise National Law University]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky, Theory and practice of forensic examination and forensic science*, 14, 465-472 [in Ukrainian].
- Dzhuzha, O.M., & Dovbnia, V.A. (2010). Stanovlennia, rozvytok ta orhanizatsiino-pravovi zasady diialnosti pershoho vseukrainskoho navchalnogo zakladu z pidhotovky pratsivnykiv militsii (1921-1937 rr.) [Formation, development and organizational and legal principles of activity of the first all-Ukrainian educational institution for the training of police officers (1921-1937 biennium). *Aktualni pytannia istorii orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrainy (istoriko-pravovyi aspekt), Topical issues of the history of the bodies of internal affairs of Ukraine (historical and legal aspect)*. V.V. Kovalenko, O.M. Dzhuzha, Ye.M. Bodiul (et al.). (Ed.) (pp. 100-105). Kyiv [in Ukrainian].
- Elsemer Sequom, S.A. (1977). Forensic Medicine in Norway. *Forensic Science*, 10(1), 53-56. doi: [https://doi.org/10.1016/0300-9432\(77\)90048-6](https://doi.org/10.1016/0300-9432(77)90048-6).
- Encyclopedia. (2011). *Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka, Lviv Ivan Franko National University*. (Vols. 1-2). Lviv: LNU im. I. Franka [in Ukrainian].
- Forensic education & training. (2003). *Forensic Science International*, 136(1), 181-187. doi: [https://doi.org/10.1016/S0379-0738\(03\)90017-X](https://doi.org/10.1016/S0379-0738(03)90017-X).
- Forensic Medicine in Scotland. (1977). *Forensic science*, 10, 67-73. doi: [https://doi.org/10.1016/0300-9432\(77\)90052-8](https://doi.org/10.1016/0300-9432(77)90052-8).
- Heorhitsu, A.Z., Marchuk, V.P., Nykyforak, M.V., & Patsurkivskiy, P.S. (1995). Yurydychnyi fakultet Chernivetskoho universytetu (istorychnyi narys) [Faculty of Law of Chernivtsi University (historical essay)]. *Erlikhovskiy zbirnyk, Ehrlich collections*, 2, 15-25 [in Ukrainian].
- Hrekul-Kovalyk, T.A. (2010). Osoblyvosti navchalnogo protsesu na yurydychnomu fakulteti Chernivetskoho universytetu u 1918-1940 rr. [Features of the educational process at the Faculty of Law of Chernivtsi University in 1918-1940]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu, Scientific herald of Chernivtsi University*, 538, 25-30. doi: [https://doi.org/10.1016/0300-9432\(77\)90048-6](https://doi.org/10.1016/0300-9432(77)90048-6) [in Ukrainian].
- Iscenko, A.V. (2016). *Letopis kriminalistiki: daty, fakty, imena [Forensic history: dates, facts, names]*. Kyiv: UkrDHRI [in Russian].
- Kazarin, V.N. (1998). Pervye professora-yuristy Irkutskogo universiteta [The first professors and lawyers of the University of Irkutsk]. *Sibirskii yuridicheskii vestnik, Siberian Legal Gazette*, 2, 6-7 [in Russian].
- Kivalov, S.V. (Ed.). (2002). *Istoriia Odeskoi natsionalnoi yurydychnoi akademii [History of Odessa National Law Academy]*. Odesa: Yuryd. lit. [in Ukrainian].
- Lisichenko, V.K., & Saburov, I.V. (1983). Razvitie kriminalistiki i sudebnoi ekspertizy v pervye gody sovetskoi vlasti v RSFSR i USSR [Development of forensic science and forensic examination in the early years of Soviet power in the RSFSR and the Ukrainian SSR]. *Kriminalistika i sudebnaia ekspertiza, Forensics and forensics*, 26, 3-13 [in Russian].
- Manns, G.Yu. (2010). Kriminalistika kak prikladnaia disciplina i predmet prepodavaniia [Forensic science as an applied discipline and subject matter]. *Kriminalist pervopechatnyi, Forensic forensic scientist*, 1, 79-91 [in Russian].
- Nezhurbida, S.I. (2013). *Etiolohiia zlochynu: teorii, analiz, rezultat [Etiology of crime: theory, analysis, result]*. Chernivtsi: Druk Art [in Ukrainian].
- Nykyforak, M.V. (1994). Stanovlennia vyshchoi yurydychnoi osvity na Bukovyni [Becoming of higher legal education in Bukovina]. *Erlikhovskiy zbirnyk, Ehrlich collections*, 1, 12-22 [in Ukrainian].
- Otchet o sostoianii i deiatelnosti Imperatorskogo Harkovskogo universiteta za 1913 g. [Report on the status and activities of the Imperial Kharkov University in 1913]. (1914). *Zapiski Imperatorskogo Harkovskogo universiteta, Notes of the Imperial Kharkov University*, 1, 177-178 [in Russian].
- Otchet o sostoianii i deiatelnosti Imperatorskogo Harkovskogo universiteta za 1912 g. [Report on the status and activities of the Imperial Kharkov University in 1912]. (1913). *Zapiski Imperatorskogo Harkovskogo universiteta, Notes of the Imperial Kharkov University*, 2, 167 [in Russian].
- Poison, C.J., & Gee, D.J. (1974). The essentials of forensic medicine. *Forensic Science*, 4, 94. doi: [https://doi.org/10.1016/0300-9432\(74\)90086-7](https://doi.org/10.1016/0300-9432(74)90086-7).
- Tadeusz Rydzek. (1990). Modern criminalistic expertise. *Forensic Science International*, 46(1-2), 159-162. doi: [https://doi.org/10.1016/0379-0738\(90\)90156-S](https://doi.org/10.1016/0379-0738(90)90156-S).
- Tatsii, V.Ya, Bytiak, Yu.P., & Hetman, A.P. (et al.). (Ed.). (2014). *Natsionalnyi yurydychnyi universytet imeni Yaroslava Mudroho 1804-2014 [National Law University named after Yaroslav the Wise, 1804-2014]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Tauber, L. (1915). K voprosu ob usovershenstvovanii sposobov issledovaniia prestupleniia [On the issue of improving the methods of investigating crime]. *Vestnik prava, Newspaper rights*, 41, 1132-1134 [in Russian].
- Yurydychnyi fakultet Lvivskoho natsionalnogo universytetu imeni Ivana Franka [Law Faculty of the Ivan Franko National University of Lviv]. (n.d.). www.old.law.lnu.edu.ua. Retrieved from <http://www.old.law.lnu.edu.ua/about/history> [in Ukrainian].
- Yusupov, V.V. (2018). *Kryminalistyka v Ukraini u XX-XXI stolitiakh [Forensics in Ukraine in XX-XXI centuries]*. Kyiv: Maslakov [in Ukrainian].

- Zahorodna, N.M., Horiunova, N.I., Tkach, N.I., Riaba, V.I. (2015). *Chernivetskyi natsionalnyi universytet imeni Yurii Fedkovycha v nezalezhnii Ukraini: do 140-richchia vid dnia zasnuvannia* [Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University in Independent Ukraine: to 140th anniversary from the day of foundation]. Chernivtsi: Chernivets. nats. un-t [in Ukrainian].
- Zbirnyk zakoniv ta rozporiadzhen Robitnycho-selianskoho uriadu Ukrainy "Pro orhanizatsiiu pry VUTSVK instytutiv chervonoi profesury": vid 31 hrud. 1932 r. No. 36-40 [Collection of laws and orders of the Workers' and Peasants' Government of Ukraine "On the organization at the VUTSVK of institutes of red professorship" from December 31, 1932, No. 36-40] [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 50-річчю кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ (Київ, 23 січ. 2015 р.). Київ : Гельветика, 2015. 368 с.
- Берзін П. С. Київська школа кримінального права (1834–1960 рр.): історико-правове дослідження : монографія. Київ : КНТ, 2008. 436 с.
- Білоус В. В. 210-та річниця від дня заснування Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2014. Вип. 14. С. 465–472.
- Джуза О. М., Довбня В. А. Становлення, розвиток та організаційно-правові засади діяльності першого всеукраїнського навчального закладу з підготовки працівників міліції (1921–1937 рр.). *Актуальні питання історії органів внутрішніх справ України (історико-правовий аспект)* : зб. наук. пр. / [редкол.: В. В. Коваленко (голова), О. М. Джуза, Є. М. Бодюл та ін.]. Київ, 2010. С. 100–105.
- Elsemer Sequom S. A. Forensic Medicine in Norway. *Forensic science*. 1977. Vol. 10. Issue 1. P. 53–56. doi: [https://doi.org/10.1016/0300-9432\(77\)90048-6](https://doi.org/10.1016/0300-9432(77)90048-6).
- Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2011. Т. 1 : А–К. 1088 с.
- Forensic education & training. *Forensic Science International*. 2003. Vol. 136. Supplement 1. P. 181–187. doi: [https://doi.org/10.1016/S0379-0738\(03\)90017-X](https://doi.org/10.1016/S0379-0738(03)90017-X).
- Forensic Medicine in Scotland. *Forensic science*. 1977. Vol. 10. P. 67–73. doi: [https://doi.org/10.1016/0300-9432\(77\)90052-8](https://doi.org/10.1016/0300-9432(77)90052-8).
- Георгіца А. З., Марчук В. П., Никифорак М. В., Пацурківський П. С. Юридичний факультет Чернівецького університету (історичний нарис). *Ерліховський збірник*. 1995. Вип. 2. С. 15–25.
- Грекул-Ковалик Т. А. Особливості навчального процесу на юридичному факультеті Чернівецького університету у 1918–1940 рр. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2010. Вип. 538. С. 25–30. (Серія «Правознавство»). doi: [https://doi.org/10.1016/0300-9432\(77\)90048-6](https://doi.org/10.1016/0300-9432(77)90048-6).
- Ищенко А. В. Летопись криминалистики: даты, факты, имена. Киев : УкрДГПІ, 2016. 384 с.
- Казарин В. Н. Первые профессора-юристы Иркутского университета. *Сибирский юридический вестник*. 1998. Вип. 2. С. 6–7.
- Історія Одеської національної юридичної академії / голов. ред. С. В. Ківалов. Одеса : Юрид. літ., 2002. 328 с.
- Лисиченко В. К., Сабуров І. В. Развитие криминалистики и судебной экспертизы в первые годы советской власти в РСФСР и УССР. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1983. Вип. 26. С. 3–13.
- Маннс Г. Ю. Криминалистика как прикладная дисциплина и предмет преподавания. *Криминалист первопечатный*. 2010. № 1. С. 79–91.
- Нежурбіда С. І. Етіологія злочину: теорії, аналіз, результат : монографія. Чернівці : Друк Арт, 2013. 432 с.
- Никифорак М. В. Становлення вищої юридичної освіти на Буковині. *Ерліховський збірник*. 1994. Вип. 1. С. 12–22.
- Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1913 г. *Записки Императорского Харьковского университета*. 1914. Кн. 1. С. 177–178.
- Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1912 г. *Записки Императорского Харьковского университета*. 1913. Кн. 2. С. 167.
- Poison C. J. and Gee D. J. The essentials of forensic medicine. *Forensic Science*. 1974. Vol. 4. P. 94. doi: [https://doi.org/10.1016/0300-9432\(74\)90086-7](https://doi.org/10.1016/0300-9432(74)90086-7).
- Tadeusz Rydzek. Modern criminalistic expertise. *Forensic Science International*. 1990. Vol. 46. Issues 1–2. P. 159–162. doi: [https://doi.org/10.1016/0379-0738\(90\)90156-S](https://doi.org/10.1016/0379-0738(90)90156-S).
- Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого 1804–2014 / [редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), Ю. П. Битяк, А. П. Гетьман та ін.]. Харків : Право, 2014. 616 с.
- Таубер Л. К вопросу об усовершенствовании способов исследования преступления. *Вестник права*. 1915. № 41. С. 1132–1134.
- Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка : істор. огляд. URL: <http://www.old.law.lnu.edu.ua/about/history>.
- Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у XX–XXI століттях. Київ : Маслаков, 2018. 556 с.
- Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича в незалежній Україні: до 140-річчя від дня заснування : бібліогр. покажч. / [уклад.: Н. М. Загородна, Н. І. Горюнова, Н. І. Ткач, В. І. Ряба]. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т, 2015. 512 с.
- Про організацію при ВУЦВК інститутів червоної професури : збірник законів та розпоряджень Робітничеселянського уряду України від 31 груд. 1932 р. № 36–40. Ст. 243.

Стаття надійшла до редколегії 31.01.2019

Yusupov V. – Ph.D in Law, Senior Research Fellow, Leading Research Fellow of the Scientific Research Laboratory on the Problems of Providing Criminal and Forensic Expert Study of the Educational and Research Institute No. 2 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5216-4144>

Forensics in the Educational Process of the Institutions of Higher Education in Ukraine: Historical Aspects

The **purpose** of the article is to highlight the historical features of the establishment of forensic science in the educational process, the research on the development of forensics in leading Ukrainian higher education institutions. **Methodology.** In the article a set of scientific methods is used, namely: historical, historiographical, terminological, systemic-structural, formal-logical, comparative legal. **Scientific novelty.** It was established that after 1917 the teaching of forensics in higher education institutions of Ukraine had some peculiarities: due to the closure of the faculties of law at the universities, the teaching of forensics was discontinued; a teaching of forensics was introduced in specialized institutions of higher education for police officers, criminal investigators and employees of other bodies who counteracted crimes; a unified approach to the curriculum program, which was approved by the People's Commissariat of Internal Affairs, was adopted to teach forensics at courses and in special schools; a teaching of forensics was restored in the 1930s, after the opening of legal departments and faculties in universities; the forensic training course was taught at the departments of the criminal procedural direction in the postwar years. **Conclusions.** In the late nineteenth and early twentieth centuries in institutions of higher education of Ukraine forensics was primarily taught within the framework of training courses on criminal law, criminal justice proceedings (the procedural order of criminal investigation) and police law. Until 1917, forensics as a complex of auxiliary subjects to criminal law had the status of an optional training course, which, above all things, was offered to students who had intentions to work in the justice agencies, which were investigating crimes. Forensics was taught and mastered by students during various forms of training sessions – practice sessions, seminars in forensic science, audiences, sections. After the end of the Second World War, on the territory of Ukraine a teaching of curriculum on forensics was integrated with the curriculum on criminal procedure. These subjects were provided by the departments of the criminal procedural direction. Since the 1950s and 1960s, domestic law and special law-enforcement institutions of higher education began to create departments of forensic science, which had to ensure the further development of forensics.

Keywords: forensics; criminal law; criminal procedure; educational process; institution of higher education; department of forensics; history of forensics.

УДК 343.131.5:347.965

doi: <https://doi.org/10.33270/01191112.23>

Дудко О. В. – аспірант наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1744-8982>

Поняття та сутність помилок адвоката в кримінальному провадженні

Мета статті – визначити сутність помилок адвоката в кримінальному провадженні, їхні ознаки, на підставі чого сформулювати дефініцію цього поняття. **Методологія.** Методологічну основу дослідження становлять методи та прийоми наукового пізнання. Їх застосування обумовлене системним підходом, який надає можливість розглядати окреслені проблеми в єдності їх соціального змісту і юридичної форми. Історико-правовий метод використано для з'ясування стану наукових досліджень діяльності адвоката в кримінальному провадженні. Шляхом застосування методів системного аналізу, системно-структурного та формально-логічного з'ясовано сутність помилок у діяльності адвоката в кримінальному провадженні. Методи статистичного та документального аналізу сприяли виявленню позитивних і негативних тенденцій у процесі дослідження помилок під час досудового розслідування та судового розгляду. Методи моделювання та прогнозування використано для формування пропозицій з удосконалення теоретичних положень, пов'язаних із поняттям і правовою сутністю помилок адвоката в кримінальному провадженні. **Наукова новизна** полягає у формулюванні низки нових концептуальних у контексті юридичної практики положень і висновків стосовно правового захисту помилок адвоката в кримінальному провадженні, наукового їх тлумачення та окреслення визначальних ознак з метою розроблення кримінально-процесуальних механізмів виявлення, виправлення та запобігання таким помилкам. **Висновки.** На підставі здійсненого аналізу різних підходів учених до визначення поняття «помилка адвоката» необхідно зважати на такі його ознаки: 1) допускається адвокатом під час правозастосовної діяльності; 2) створює перешкоди, суперечить інтересам клієнта; 3) полягає у відхиленні від встановленого процесуального порядку або неправильній реалізації положень законодавства, бездіяльності, учиненні інших порушень; 4) може бути констатована як помилкова компетентною особою або органом; 5) усувається правовими засобами, що реалізують у процесуальному порядку. На підставі окресленого помилку адвоката в кримінальному провадженні можна визначити як необґрунтовану дію (діяльність) або бездіяльність адвоката, що полягає у відхиленні від обраної стратегії, неправильному застосуванні положень кримінального процесуального законодавства чи неправильній реалізації положень законодавства, учиненні інших порушень, що спричинили негативний для клієнта результат.

Ключові слова: адвокат; захисник; помилка; досудове розслідування; судовий розгляд; тактика захисту; стратегія.

Вступ

Досягнення ефективного результату діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, суду, адвокатури на будь-якому рівні залежить від низки чинників і, зокрема, помилок, яких припустилися посадові особи.

У кримінальному процесі, що ґрунтується на суворому дотриманні засади законності суб'єктами, які здійснюють цей процес чи залучені до нього, помилок не має бути. Проте цілком уникнути їх неможливо. У цьому й полягає негативний феномен помилок у кримінальному провадженні. З огляду на зазначене, з наукової позиції коректним видається лише завдання щодо мінімізації таких помилок. Вивчення феномену помилок у концептуальному розрізі почалося саме з визначення поняття помилки.

Комплекс проблем, пов'язаних з організаційно-правовими механізмами виявлення, виправлення та запобігання помилкам у кримінальному процесі, у різні часи досліджували вітчизняні (Abramova, 2004; Bernaz, 1993; Boiko, 2015; Hultai, 2008; Kaplina, 2010) та іноземні (Amelkov, 2014; Chjan, 2013; Jeleva, 2015; Koriakina, 2013; Kurtis, 2018; Lobanova, & Viskov, 2017; Lobanova, 2018; Mardoian, 2017; Maslova, 2015; Titov, 2013; Trubnikova, 2015; Vladykina, 2014;

Yakimovich, 2015; Yaselskaia, 2017; Yaselskaia, Grischenko, 2018) учені-правознавці.

Попри вагомий внесок зазначених науковців у розроблення проблематики виявлення й усунення помилок у кримінальному провадженні, тлумачення цієї категорії різняться за змістом і виокремленими ознаками. Недостатньо дослідженими залишаються питання, пов'язані зі встановленням визначальних ознак помилок адвоката, розмежуванням їх із суміжними категоріями в діяльності професійних учасників кримінального процесу. Саме внаслідок некваліфікованих дій адвоката можуть бути порушені права та законні інтереси учасників кримінального провадження, ослаблюється авторитет системи правосуддя. Зазначене зумовлює актуальність обраної теми.

Мета і завдання дослідження

Мета дослідження – висвітлити сутність помилок адвоката в кримінальному провадженні, окреслити їхні характерні ознаки, на підставі чого сформулювати дефініцію поняття помилок такого виду.

Для досягнення мети було поставлено такі завдання:

– дослідити наукові погляди вчених стосовно поняття «помилка» з метою екстраполяції відпо-

відних знань на трактування помилок адвоката в кримінальному провадженні;

– з'ясувати характерні ознаки цієї категорії шляхом зіставлення її з іншими суміжними поняттями й термінами;

– сформулювати авторське тлумачення «помилки адвоката в кримінальному провадженні».

Виклад основного матеріалу

Справедливість у кримінальному судочинстві неможлива без дотримання прав усіх осіб, які до нього залучені. Захист, представництво й інші види правової допомоги в кримінальному провадженні, визначені в ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», є багатоаспектними поняттями, що містять процесуальні й організаційні характеристики, обумовлюючи відповідну позицію адвоката і його клієнта. Правильно організована діяльність адвоката-захисника має важливе значення для оцінювання якості наданої правової допомоги підзахисному та результатів процесу загалом (Lypivska, 2016). Для ефективної діяльності адвоката-представника необхідними умовами є можливість забезпечення реалізації та поновлення порушених кримінальним правопорушенням прав потерпілого, встановлення й стягнення заподіяної шкоди, попередження та/або скасування необґрунтованих, незаконних і несправедливих рішень, дій слідчих і судових органів, максимальне задоволення законних інтересів (Shyian, 2019).

Слово «адвокат» походить від латинських *advocare* – закликати на допомогу, *advocatus* – покликаний, які цілком відображають сутність діяльності адвоката. Він покликаний допомагати тому, хто до нього звернувся, або зобов'язаний це робити відповідно до вимог закону. Адвокат є важливим професійним суб'єктом кримінально-процесуального доказування з певними обмеженнями в правах і можливостях (наприклад, у разі його участі як захисника в збиранні доказів, порівняно зі стороною обвинувачення) (Kolokolova, 2010).

У процесі досудового розслідування та судового розгляду прийняття адвокатом тактичних рішень зумовлено необхідністю виявити доказову інформацію про вчинення кримінального правопорушення, спростувати докази протилежної сторони, обстояти позицію клієнта. Цей процес пов'язаний з виконанням інтелектуальних завдань, що у своїй структурі містять декілька невідомих. Формування спільної стратегії з підзахисним, прийняття правильних рішень у кримінальному провадженні – основа активної розумової діяльності адвоката-захисника, адвоката-представника. Під час реалізації повноважень помилки, яких припустився адвокат, тактичні прорахунки можуть спричинити погіршення якості

доказової інформації, призвести до їх безповоротної втрати, що послабить позиції клієнта.

Реалізуючи свої професійні повноваження в кримінальному провадженні, адвокат формує позицію, яка залежно від змісту передбачає різний обсяг пізнавальної та практичної активності. Позиція сторони захисту може зумовити стратегію, спрямовану лише на критику сторони обвинувачення, або встановлення захисником усіх можливих обставин, сприятливих для підозрюваного, обвинуваченого, незалежно від пізнаного стороною обвинувачення (Dudko, 2018).

Звільнений від обов'язку доведення своїх тверджень захисник здійснює доведення переважно шляхом критики і спростування звинувачення, дозволу чи ослаблення сукупності обвинувальних доказів шляхом критичного аналізу кожного з них. Акцентуючи увагу на недослідженості окремих обставин, сумнівності одних доказів і суперечливості інших, захисник обґрунтовує недоведеність обвинувачення, що за юридичними наслідками відповідає доведеній невинуватості (Bufetova, 2018). Професіоналізм адвоката і кваліфікованість надання допомоги залежать від його активності в кримінальному процесі, водночас, визначаються можливими упущеннями, прорахунками, помилками тощо.

У контексті дослідження необхідно сформулювати визначення поняття «помилка адвоката». Оскільки помилки адвокатів є різновидом помилок у кримінальному провадженні, це поняття слід розглянути саме в контексті аналізованої сфери правовідносин. Також актуальність з'ясування сутності помилок адвоката в кримінальному провадженні зумовлена необхідністю усунути фактори, що спричиняють некваліфіковане надання адвокатом правової допомоги, затягування кримінального процесу, прийняття неправосудних рішень, а також посилити гарантії законності у відносинах між громадянами та суб'єктами владних повноважень (Garmaev, 2010). З'ясування правового змісту помилок адвоката, причин та умов їх виникнення є одним із чинників впливу на підвищення ефективності та якості надання кваліфікованої правничої допомоги, зокрема, зміцнення довіри до системи правосуддя.

Термін «помилка» є багатозначним, проте в широкому значенні це «неправильність у діях, думках», «відхилення від правил» [Ojegov, & Shvedova 1987; Ojegov, 1990], які супроводжують прийняття рішень.

Кримінальне процесуальне законодавство не оперує термінами «помилка», «помилка адвоката». Натомість у науковій літературі та практичній діяльності органів кримінальної юстиції для позначення помилок органів досудового розслідування й суду застосовують різні терміни: «недоліки досудового розслідування» (Voiko, 2015),

«слідчі помилки» (Aubakirova, 2012), «судові помилки» (Hultai, 2008), «порушення закону» (Shirvanov, 2005), «зловживання правом» (Karlina, 2010), «порушення норм права» (процесуально-го, матеріального), «процесуальні помилки» (Kuznesov, 2001) тощо. Безперечно, ці поняття неоднозначні, проте їх може бути зведено до помилок.

Розглянемо деякі погляди дослідників щодо поняття «помилка» з метою екстраполяції наукових знань на тлумачення помилок адвоката, виявлення їхніх характерних ознак і формулювання авторського визначення.

У теорії управління помилкою вважають результат дії, учиненої неточно або неправильно, усупереч плану, коли отриманий результат не відповідає визначеному. Помилка передбачає зіставлення результату і процесу, який призвів до помилкового результату, оскільки його було досягнуто всупереч прагненням суб'єкта отримати позитивний результат (Drobot, 2011). На думку Ю. К. Стрелкова, причина виникнення помилок закладена у фізичній та розумовій діяльності суб'єкта, основними етапами якої є: усвідомлення діяльності у вигляді мотиву, оцінка наявної ситуації, формулювання мети, розроблення рішення як ланцюга послідовних перетворень наявної ситуації на цільову, вибір засобів діяльності, реалізація рішення. Саме на останньому етапі і виникають помилки. Насамперед це пов'язано з неможливістю об'єктивно оцінити наявну ситуацію під час вибору засобів діяльності, що призводить до виникнення несприятливого результату (Strelkov, 2001).

З позицій криміналістики тактична помилка, яка може бути властива й діяльності адвоката, – це прийняття рішення за обраною тактичною лінією, яке не забезпечило очікуваних результатів, а її встановлення відбувається після реалізації такого рішення. Зазначене призводить до помилковості рішення загалом, тобто до тактичної помилки, якщо рішення буде виконано (Bululukov, 2015). Тактичними деякі криміналісти вважають техніко-технологічні помилки (Kazgerieva, 2006). Така позиція видається контраверсійною, оскільки опечатки, граматичні або стилістичні помилки, яких припустилися в документах, підготовлених з використанням комп'ютера або іншої техніки, відображають саме технічний характер діяльності (наприклад, неправильне зазначення анкетних даних клієнта, навмисне спотворення опису інформації, що може бути використана як доказ у кримінальному провадженні).

Із цього приводу М. М. Гультай зауважує, що помилки в кримінально-процесуальній діяльності мають не лише предметно-практичний характер, який полягає в погіршеннях під час провадження слідчих і судових дій, а й інтелектуально-логічний, що виявляється в неправильному оці-

нюванні наявної у справі доказової інформації та прийнятті на її підставі незаконних і необґрунтованих процесуальних рішень. З огляду на це, слідчі й судові помилки можуть бути предметно-практичними й інтелектуально-логічними (Hultai, 2008). Досліджуючи сутність, походження та види слідчих помилок, В. Д. Берназ виокремлює логічні помилки як підвид гносеологічних. Логічні помилки вчений поділив на чотири групи: помилки в поняттях; помилки в судженнях; помилки в умовиводах; помилки в доказах (Bernaz, 1993). Вони, безперечно, можуть бути властиві й адвокатам у кримінальному провадженні.

Не варто також виключати, що адвокат може припуститися помилок процесуального характеру, які пов'язані з низьким рівнем професійної підготовки, недбалістю тощо. Із цього приводу не поділяємо погляд М. К. Сирлибаєва, який до суб'єктів учинення таких помилок відносить виключно уповноважених процесуальних органів (Syrlybaev, 2014). На нашу думку, адвокат як професійний учасник кримінального процесу незалежно від форми залучення та участі в ньому може припускатися саме процесуальних помилок. Проте обумовлені вони, насамперед, тактичними прорахунками.

Окремі висновки Р. С. Белкіна щодо слідчих помилок можна проєкціювати й на діяльність адвоката в кримінальному провадженні. Учений розрізняє гносеологічні помилки (фактичні, тобто предметні, і логічні) та помилки в діях (Belkin, 2001). Перш ніж прийняти будь-яке рішення з метою його подальшої реалізації, адвокат, як і слідчий, використовуючи всі наявні знання (зокрема спеціальні – юридичні) і нову інформацію в кримінальному провадженні, вдається до логічних прийомів мислення.

Саме на цій стадії логічного мислення найчастіше припускаються помилок у посиленнях на докази, аргументації подальших висновків і прийнятих рішень. Ознайомившись з висновком експерта, захисник, відповідно до покладених на нього обов'язків, повинен уважно вивчити й оцінити його не стільки з позиції аргументованості, обґрунтованості, зв'язку та співвідношення з іншими доказами, зібраними в кримінальному провадженні, скільки з позиції «зручності» для підзахисного з метою формулювання, корегування тактики, подальшої поведінки в змагальному процесі. Адвокат може помилятися щодо можливостей відповідного виду судових експертиз, неправильно оцінювати компетентність експерта, який проводив експертизу, сформулював висновки. Такі помилкові умовиводи захисника слідчого можуть спонукати його клопотати про виключення цього висновку з доказів або призначити повторну судову експертизу. У цьому разі йдеться про фактичні, або предметні, помилки як спо-

творене уявлення про відносини між предметами об'єктивного світу (Belkin, 2016).

Адвокат як учасник кримінального провадження, використовуючи логічні прийоми мислення, оцінює, порівнює властивості різних предметів, результати їх взаємодії. Проте зміст сформульованих висновків буде залежати від глибини знання адвокатом цих предметів. Поверхове, неглибоке їх пізнання часто призводить до помилкових висновків і подальших неправильних дій. Однак навіть у тих випадках, коли мислення адвоката було логічно виваженим, обґрунтованим, таким, що логічно випливало з обговорених із клієнтом деталей кримінального провадження, був окреслений план подальшої стратегії спільної діяльності, у процесі його реалізації можливі помилки в діях, зокрема щодо послідовності комплексу в процесуальних дій. На цьому етапі можуть виникнути процесуальні й тактичні помилки. Якщо адвокат не знає і не виконує вимог кримінального процесуального закону – це його помилка.

Такі недоліки в діяльності адвоката-захисника, адвоката-представника можуть трапитися через недостатню професійну підготовку, некомпетентність, свідомо неправомірні дії, а також унаслідок його добросовісної помилки. З перелічених підстав сумнівності помилки адвоката не виключає можливість визнання її помилкою.

Отже, поняття «помилка» в криміналістичній та кримінально-процесуальній літературі пов'язують з причетністю учасника кримінального провадження до дій, які хоча і є наслідком ненавмисних дій особи, що приймає відповідне рішення, проте вважають порушенням норм і принципів кримінального судочинства або рекомендацій криміналістики. Психологічний механізм помилки в такому разі можна схарактеризувати як суб'єктивне ставлення особи власне до помилки та її наслідків, що виявляється у свідомому допущенні або сумлінній омані (Uzunova O., & Uzunov P., 2009). Сумлінність засвідчує, що адвокат діяв відповідно до своїх обов'язків, зважував докази, оцінював факти і тлумачив закон, проте з певних об'єктивних чи суб'єктивних причин припустився помилки.

Для формулювання дефініції поняття «помилка адвоката» в кримінальному провадженні насамперед доцільно апелювати до наукових досліджень учених, позиції яких не пов'язують помилку зі злочинною діяльністю. Ключовим аспектом у визначенні є те, що, на відміну від спрямованості діяльності вповноважених учасників кримінального провадження, діяльність адвоката передбачає отримання позитивного результату саме для клієнта, проте з різних причин цей результат зрештою є помилковим.

За сутністю помилка адвоката схожа на слідчі помилки. Водночас неправильні (помилкові) дії (бездіяльність) та/або рішення адвоката не

завжди об'єктивно протиправні, вони є хибними з позиції представництва інтересів клієнта, що є істотною рисою аналізованого поняття. Зміст помилки адвоката зумовлює юридичну характеристику заходів щодо її усунення. Здебільшого такі порушення не передбачають процесуально-правової відповідальності, їх ліквідують у різний спосіб процесуально-правового захисту (до прикладу, шляхом визнання доказу недопустимим у разі відсутності захисника під час процесуальної дії, коли його участь є обов'язковою), спрямовані на організацію законного й обґрунтованого розгляду справи. Попри те, що здійснені в межах закону дії адвоката можуть негативно позначитися на інтересах правосуддя, якості розгляду та вирішенні кримінального провадження, однак основним завданням адвоката є представництво приватного, а не публічного інтересу.

Доцільно співвіднести помилку адвоката з категорією «зловживання правом», яка в прямому значенні передбачає використання права «на зло» в тих випадках, коли вповноважений суб'єкт володіє суб'єктивним правом, діє в його межах, проте завдає шкоди правам інших осіб або суспільству загалом (Kaplina, 2010). У деяких випадках свобода використання учасниками кримінального судочинства своїх процесуальних прав може призвести до егоїстично орієнтованої поведінки, яка й становить зловживання наданим цій особі правом (наприклад, неодноразове подання учасниками процесу скарг або клопотань стосовно одних і тих самих дій або бездіяльності осіб, які ведуть кримінальний процес, з тих самих підстав, тому самому суб'єкту, зокрема скарг і клопотань в іншій стилістичній формі, однак тотожних за змістом; багаторазове заявлення необґрунтованих відводів слідчому, захиснику, судді; неподання або несвоєчасне подання доказів чи інших матеріалів на законну вимогу уповноважених суб'єктів; затягування ознайомлення з матеріалами кримінальної справи; неодноразова неявка до суду з різних причин тощо) (Kaplina, 2010).

Отже, зловживання правом, правопорушення, зокрема кримінальні, не є предметом нашого дослідження. Його становлять учинені адвокатами помилки – технічні, тактичні, процесуальні, які істотно не позначаються на виконанні завдань кримінального провадження й об'єктивно меншою мірою перешкоджають їх досягненню, водночас, погіршують становище особи, інтереси якої представляють. Тобто йдеться про помилку в кримінальному провадженні в контексті «адвокат–клієнт»: неправильна дія/бездіяльність (помилка) – неправильний результат або можливість його настання (помилка) у їх взаємозв'язку.

У контексті проаналізованих поглядів учених на поняття помилки адвоката й суміжних понять у різних галузях права можна виокремити таку

ознаку, як наявність спеціального суб'єкта, що припускається таких помилок, – адвоката.

Попри те, що адвокат як специфічний професійний учасник кримінального процесу суттєво впливає на ухвалення рішень в кримінальному провадженні, його дії та рішення можна назвати помилковими лише стосовно особи, права якої він захищає або чиї інтереси представляє. Вони не залежать від наслідків для кримінального провадження.

Адвокати, які припускаються помилки, не передбачають небезпечного наслідку своїх дій для клієнта. За цих обставин суб'єкт керується презумпцією правильності своїх дій (Chuvakova, 2003). Саме про це зазначає В. М. Абрамова, акцентуючи на найсуттєвішій ознаці помилки – ненавмисності (Abramova, 2004). Така ознака характеризує і помилку адвоката в кримінальному провадженні.

У кримінально-процесуальній діяльності адвоката можуть виникати ситуації, коли формально принцип законності не порушено, проте результат з позиції «адвокат–клієнт» – помилковий (виправдувальний вирок, який виявляється помилковим: ніхто не порушив принцип законності, а результат для клієнта помилковий тощо).

Адвокат є частиною єдиного механізму, що забезпечує належне правозастосування під час здійснення кримінального переслідування. Він виконує важливу функцію, представляючи контраргументацію діям слідчого. Така конфліктна взаємодія елементів єдиного механізму забезпечує досягнення передбачених законом завдань кримінального провадження.

Неналежне виконання адвокатом обов'язків зі встановлення обставин кримінального провадження, критичної оцінки діяльності органів досудового розслідування тощо, відсутність реальних механізмів оцінювання ефективності й достатності вжитих адвокатом заходів часто призводять до формального виконання ним своїх повноважень. Таке здійснення правосуддя в кримінальному провадженні ставить під сумнів ефективність процесу кримінального переслідування загалом і його відповідність принципам справедливого правосуддя (Orlov, 2017).

Ключовим елементом здійснення адвокатом захисту, представництва в кримінальному судочинстві, безперечно, є його пізнавальна активність. Він повинен виявляти необхідну для його професії активність, обстоюючи позиції свого підзахисного. Для цього адвокат зобов'язаний, насамперед, встановлювати обставини кримінального провадження, виявляти всі сприятливі для свого довірителя обставини й використовувати їх у процесі захисту (Kurtis, 2018). Основу для позиції в кримінальному провадженні здебільшого становлять власне матеріали провадження. Однак і так звана критика з боку звинувачення також передбачає активність адвоката:

захисник відшукує прогалини, виявляє суперечності, знаходить процесуальні помилки. Водночас адвокатське пізнання не обмежується критикою звинувачення, оскільки адвокат повинен встановлювати й інші, зокрема не виявлені слідством, обставини, що свідчать на користь його підзахисного (Orlov, 2017). Тільки таку пізнавальну активність може бути схарактеризовано як кваліфіковану юридичну допомогу.

У процесі встановлення обставин кримінального провадження адвокат часто оперує категорією ймовірності. Для нього це засіб встановлення обставин кримінального провадження. Таке ймовірне судження – це шлях адвоката до істини (Ovsiannikov, 2001).

Знаний мислитель Р. Декарт констатував: якщо немає змоги відрізнити під час пізнання істинне від помилкового, унаслідок чого допускають сумнівне як достовірне, то сподівання примножити знання значно слабші, ніж їх обмежити (Dekart, 1989). Ще твердження можна застосувати в контексті аналізу помилки адвоката, який сприймає діяльність зі встановлення обставин лише як результат. Замість того щоб рухатися «від незнання до знання», адвокат зупиняє пізнавальний процес, допускаючи ймовірні обставини справи як достовірні. Вибудована на таких імовірних обставинах позиція адвоката в кримінальному провадженні щонайменше може не забезпечити позитивного результату захисту або ж призведе до прямого негативного результату для його довірителя (Orlov, 2017). Означена пізнавальна діяльність адвоката виходить за межі розумової, оскільки пошук юридично значущих обставин події в минулому передбачає вчинення адвокатом активних дій, спрямованих на їх встановлення.

Досліджуючи питання обґрунтування адвокатом правової позиції, О. М. Просвіркін називає його інтерпретатором фактичних обставин, який спочатку усвідомлює їх для себе. Таке з'ясування характеризує гносеологічну сутність пізнання й становить зміст діяльності адвоката щодо з'ясування обставин кримінального провадження. Це внутрішній розумовий процес, що протікає у свідомості адвоката, тому не має зовнішніх форм вираження (Prosvirkin, 2005). Власне процес вибору та формування позиції у справі починається з того моменту, коли отримано згоду довірителя на надання йому кваліфікованої юридичної допомоги саме цим адвокатом. Усебічне знання обставин кримінального провадження дає змогу адвокату визначити стратегію і тактику своєї подальшої діяльності.

Адвокат-захисник має право ознайомлюватися з матеріалами кримінального провадження, брати участь у збиранні та оцінці доказів, заявляти клопотання тощо. Це право гарантоване

кримінально-процесуальним законом. Проте О. Д. Байков зазначає, що ефективність виконання їх залежить не так від закону, як від професійної культури, сумлінності й старанності адвоката. Подеколи він може поверхово ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, не обговорити його деталі з підзахисним (довірителем), не вивчити практику застосування актуального для справи законодавства та наукової літератури, не скористатися консультаціями спеціалістів (Melnichenko, 2011). Однак професійна несумлінність і безпорадність, а інколи безпринципність (Lobanova, 2018) можуть бути замасковані імітацією марної діяльності, і тоді виникає ризик заподіяння шкоди довірителю (Baikov, 2006).

Таким чином, активність захисника не завжди засвідчує кваліфікованість правової допомоги. Прикладом некваліфікованої правової допомоги О. М. Чашин вважає випадки свідомо не-ефективної активності захисника: адвокат заявляє порожні за змістом клопотання, надто пафосні, не надаючи ні процесуального, ні матеріального обґрунтування цих клопотань. Підзахисний, не маючи необхідної юридичної підготовки, не здатний оцінити марність дій адвоката, тому в нього складається враження реального захисту (Chashin, 2013).

Крім того, навіть якщо адвокат не має наміру виявляти вдавану активність, його діяльність, зокрема пізнавальна, може бути надмірною у зв'язку з іншими обставинами (опитування свідка, який свідомо не володіє новою інформацією; хибні уявлення адвоката про можливості певного виду експертизи; заявлення необґрунтованих і не потрібних для здійснення захисту клопотань) (Belkin, 2001). Отже, вдавана активність адвоката – поширене явище, передусім у кримінальних провадженнях, де захиснику результат справи очевидний, проте необхідно справити перед довірителем враження активної роботи. Метою такого адвокатського пізнання є не виявлення сприятливих для довірителя обставин, а формування позитивного образу адвоката для підзахисного.

Оцінюючи вплив професійної деформації захисника на формування позиції в кримінальній справі, В. Л. Кудрявцев виокремлює такі її види: байдуже ставлення адвоката до свого довірителя, відмова від використання наданих адвокату можливостей щодо захисту прав довірителя; використання напрацьованих шаблонів захисту, однотипних прийомів і методів; адвокат пристосовує власну позицію до специфіки конкретного кримінального провадження (Kudriavcev, 2005). Таким В. А. Клімушкін вважає, наприклад, дії всупереч волі довірителя, помилки під час складання документів, несформованість позиції у

справі, відсутність процесуально значущих дій тощо (Klimushkin, 2012).

З огляду на викладене, можна дійти висновку, що помилкою адвоката в окремих випадках можна вважати як його бездіяльність, так і вдавану або надмірну активність, що спричиняє негативні наслідки для клієнта.

Досліджуючи слідчі та судові помилки, деякі науковці констатують, що, доки владний суб'єкт, який веде кримінальний процес, офіційно не відреагує і в процесуальному документі не вкаже на помилку, про процесуальний статус помилки не йдеться (Nazarov, 2015; Darovskii, 2018). Вимога щодо обов'язковості констатації компетентною особою або органом відповідних дій адвоката як помилкових стосується безпосередньо слідчих і судових помилок. Для помилок адвоката, які можуть мати як процесуальний (зафіксовані в ухвалі про відмову в задоволенні клопотання, вироку суду тощо), так і тактичний характер (суперечити стратегії, обраній спільно з підзахисним), наявність цієї ознаки не є обов'язковою.

Наукова новизна

Наукова новизна публікації полягає у формулюванні низки нових концептуальних у контексті юридичної практики положень і висновків стосовно правового захисту помилок адвоката в кримінальному провадженні, наукового їх тлумачення та окреслення визначальних ознак з метою розроблення кримінально-процесуальних механізмів виявлення, виправлення та запобігання таким помилкам.

Висновки

На підставі здійсненого аналізу різних підходів учених до визначення поняття «помилка адвоката» необхідно зважати на такі його ознаки: 1) допускається адвокатом під час правозастосовної діяльності; 2) створює перешкоди, суперечить інтересам клієнта; 3) полягає у відхиленні від встановленого процесуального порядку або неправильній реалізації положень законодавства, бездіяльності, учиненні інших порушень; 4) може бути констатована як помилкова компетентною особою або органом; 5) усувається правовими засобами, що реалізують у процесуальному порядку. На підставі окресленого помилку адвоката в кримінальному провадженні можна визначити як необґрунтовану дію (діяльність) або бездіяльність адвоката, що полягає у відхиленні від обраної стратегії, неправильному застосуванні положень кримінального процесуального законодавства чи неправильній реалізації положень законодавства, учиненні інших порушень, що спричинили негативний для клієнта результат.

REFERENCES

- Abramova, V.M. (2004). Ekspertni pomylyky: sutnist, henezys, shliakhy podolannia [Expert mistakes: essence, genesis, ways to overcome]. *Candidate's thesis*. Kyiv. Retrieved from http://dysertaciya.org.ua/disertaciya_1_618.html [in Ukrainian].
- Amelkov, N.S. (2014). Okazanie kvalificirovannoi yuridicheskoi pomosci zaiaviteliu v ugovnom sudoproizvodstve [Provision of qualified legal assistance to the applicant in criminal proceedings]. *Aktualnye problemy rossiiskogo prava, Actual problems of Russian law*, 3(40), 469-474. doi: <https://doi.org/10.7256/1994-1471.2014.3.9723> [in Russian].
- Aubakirova, A.A. (2012). *Intellektualnye oshibki eksperta pri formirovanii ego vnutrennego ubejdeniia [Intellectual mistakes of an expert in the formation of his inner conviction]*. Moscow: Yurлитinform. Retrieved from <https://market.yandex.ru/product--aubakirova-a-a...aubakirova.../8192488> [in Russian].
- Baikov, A.D. (2006). *Advokatura i advokaty [Lawyers and defenders]*. Moscow: Yurлитinform. Retrieved from <http://lawlibrary.ru/izdanie57125.html> [in Russian].
- Belkin, R.S. (2001). Kriminalistika: problemy segodniashnego dnia [Forensics: the problems of today]. *Zlobodnevnye voprosy rossiiskoi kriminalistiki, Topical issues of Russian criminology*. Moscow: NORMA; INFRA-M. Retrieved from <https://studfiles.net/preview/5909636/> [in Russian].
- Bernaz, V.D. (1993). K voprosu o logicheskikh oshibkakh pri reshenii kriminalisticheskikh zadach [To the question of logical errors in solving forensic problems]. *Aktualnye problemy ugovnogo processa i kriminalistiki na sovremennom etape* (pp. 230-231). Odessa. Retrieved from http://ek.nlu.edu.ua/.../cgiirbis_64.exe?...%3EA%3DБерназ [in Russian].
- Boiko, L.I. (2015). Mizhnarodni standarty dystsyplinarnoi vidpovidalnosti advokativ [International Standards of Discipline and Lawyers]. *Yurydychna nauka, Legal science*, 4, 161-166. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe [in Ukrainian].
- Bufetova, M.Sh. (2018). K voprosu o dokazatelstvennoi deiatelnosti zashchitnika v rossiiskom ugovnom sudoproizvodstve [To the question of the evidentiary activity of the defender in the Russian criminal proceedings]. *Vestnik Vostochno-Sibirskogo instituta MVD Rossii, Bulletin of the East-Siberian Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia*. Retrieved from <http://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-dokazatelstvennoy-deyatelnosti-zashchitnika-v-rossiiskom-ugovnom-sudoproizvodstve> [in Russian].
- Bululukov, O.Yu. (2015). Pomylyky pry pryiniatti taktychnykh rishen [Mistakes in making tactical decisions]. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo, Law and Innovation Society*, 1(4), 64-69. Retrieved from <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/10178> [in Ukrainian].
- Chashin, A.N. (2013). Kriterii kachestva yuridicheskikh uslug, predstavliaemykh grazhdanam [Quality criteria for legal services provided to citizens]. *Baikal'skii gosudarstvennyi universitet, Baikal State University*, 468-477. Moscow: Delo i Servis. doi: [https://doi.org/10.17150/2500-2759.2017.27\(4\).468-477](https://doi.org/10.17150/2500-2759.2017.27(4).468-477) [in Russian].
- Chjan, I. (2013). Istoriia advokatury, poniatie advokata i ego pravovoe polozenie v dosudebnom sudoproizvodstve KNR [The history of the bar, the concept of a lawyer and his legal status in the pre-trial proceedings of the PRC]. *Pravo i politika, Law and politics*, 9, 1195-1201. doi: <https://doi.org/10.7256/1811-9018.2013.9.926> [in Russian].
- Chuvakova, L.A. (2003). Prichiny i usloviia oshibochnoi yuridicheskoi deiatelnosti (problemy metodologii) [The causes and conditions of erroneous legal activity (problems of methodology)]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. N. Novgorod. Retrieved from <http://lawtheses.com/prichiny-i-usloviya-oshibochnoy-yuridicheskoy-deyatelnosti> [in Russian].
- Darovskih, S.M. (2018). Processualnye sredstva i sposoby vyavleniia i ustraneniia oshibok, dopuscennykh v hode ugovnogo sudoproizvodstva [Procedural means and methods of detecting and eliminating errors made in the course of criminal proceedings]. *Vestnik Udmurtskogo universiteta, Bulletin of Udmurt University*, 1(28), 106-109. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/.../protessualnye-sredstva-i-sposoby-vyyavleniya-i-ustraneniya> [in Russian].
- Dekart, R. (1989). *Sochineniia [Writings]*. (Vols. 1-2). Moscow: Mysl. Retrieved from <http://www.iakovlev.org/zip/d1.pdf> [in Russian].
- Drobot, P.N. (2011). *Teoriia oshibok i obrabotka rezultatov izmerenii [Theory of mistakes and processing of measurement results]*. Tomsk. Retrieved from <https://search.rsl.ru/ru/record/01005041482> [in Russian].
- Dudko, O.V. (2018). Nekvalifikovana diialnist zakhysnyka: chy isnuie panatseia? [Unskilled defense counsel: Is there a panacea?]. *Aktualni problemy kryminalistyky ta sudovoi ekspertolohii, Actual problems of criminology and forensic expert studies: Proceedings of the Interdepartmental Scientific and Practical Conference* (pp. 138-141). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav. Retrieved from <http://www.mvs.org/zip/dl1.pdf> [in Ukrainian].
- Garmaev, Yu.P. (2010). *Nezakonnaia deiatelnost advokатов v ugovnom sudoproizvodstve, sredstva preduprezhdeniia i neutralizatsii [Illegal activities of lawyers in criminal proceedings, means of prevention and neutralization]*. Moscow. Retrieved from <http://www.litres.ru/АдвокатураЮ.П. Гармаев> [in Russian].
- Hultai, M.M. (2008). Vyavleniia i vypravleniia slidchykh ta sudovykh pomylok u kryminalnomu protsesi Ukrainy [Identification and correction of investigative and judicial errors in the criminal process of Ukraine]. *Candidate's thesis*. Dnipropetrovsk. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?...Гультай%20М [in Ukrainian].
- Jeleva, O.V. (2015). Poniatie i priznaki zloupotrebleniia pravom v ugovnom sudoproizvodstve [The concept and signs of abuse of law in criminal proceedings]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta, Bulletin of Tomsk State University*, 396, 260. doi: <https://doi.org/10.17223/15617793/396/21> [in Russian].
- Kaplina, O.V. (2010). Problemy zlovzhyvannia pravom v kryminalnomu protsesi [Problems of misuse of law in criminal proceedings]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy, Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 3, 286-295. Retrieved from <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/6169> [in Ukrainian].

- Kazgerieva, E.V. (2006). Klassifikaciia sudebnyh oshibok [Classification of judicial mistakes]. *Mirovoi sudia, World judge*, 8, 2-6. Retrieved from <http://www.law.edu.ru/script/matredirect.asp?matID=1242816> [in Russian].
- Klimushkin, V.A. (2012). K probleme opredeleniia kachestva okazaniia yuridicheskoi pomosci [To the problem of determining the quality of legal aid]. *Uchenye trudy rossiiskoi akademii advokatury i notariata, Scientific works of the Russian Academy of Advocacy and Notaries*, 3(26), 26. Retrieved from <https://www.twirpx.com/file/1989633> [in Russian].
- Kolokolov, N.A. (Ed.). (2010). *Advokat v ugovnom processe [Lawyer in the criminal process]* (2nd ed., rev.). Moscow: YuNITI-DANA. Retrieved from <https://rucont.ru/file.ashx?guid=e9401e5f-9e86-4f03-ad89-0f945eeb6cc5> [in Russian].
- Koriakina, Z.I. *Osobennosti obespecheniia prava na zascitu nesovershennoletnego podozrevaemogo i obviniaemogo s uchastiem advokata-zascitnika v dosudebno ugovnom sudoproizvodstve [Features of ensuring the right to protection of a minor suspect and accused with the participation of defense attorney in pre-trial criminal proceedings]*. doi: <https://doi.org/10.24158/tipor.2017.10.13> [in Russian].
- Kudriavcev, V.L. (2005). Problemy formirovaniia i realizacii pozicii advokata-zascitnika na sudebno sledstvii [Problems of the formation and implementation of the position of defense counsel during the judicial investigation]. *Advokat, Lawyer*, 4, 41-51. Retrieved from <http://law.edu.ru/article/article.asp?articleID=1187576> [in Russian].
- Kurtis, G. (2018). Uovershenstvovanie zascity prav poterpevshego v ugovnom processe [Improving the protection of the rights of the victim in the criminal process]. *Novyi uroven i novye metody, New level and new methods*, 2(18), 223-232. doi: <https://doi.org/10.7220/2029-4239.18.15> [in Russian].
- Kuznecov, A.S. (2001). Zablujdenie: logiko-gnoseologicheskii aspekt [Fallacy: logical and epistemological aspect]. *Candidate's thesis*. Saratov. Retrieved from <http://www.disscat.com> [in Russian].
- Lobanova, L.V. (2018). Neobhodima li specialnaia norma, ustanavlivauscaia ugovnuiu otvetstvennost advokata-zascitnika? [Is a special rule necessary establishing the criminal responsibility of defense counsel?]. *Pravovaia paradigma, Legal Concept*, 4(17), 154-161. doi: <https://doi.org/10.15688/lc.jvolsu.2018.4.22> [in Russian].
- Lobanova, L.V., & Viskov, N.V. (2017). O nekotoryh obschestvenno opasnykh proiavlenniakh narusheniia prava obviniaemogo (podozrevaemogo) na zascitu [On some socially dangerous manifestations of violation of the right of the accused (suspect) to defense]. *Obschestvo: politika, ekonomika, pravo, Society: politics, economics, law*, 12, 105-110. doi: <https://doi.org/10.24158/pep.2017.12.22> [in Russian].
- Lypivska, O.A. (2016). Orhanizatsiino-pravovi zasady zakhysnoi diialnosti advokata u kryminalnomu protsesi Ukrainy [Organizational and legal bases of protective activity of the lawyer in the criminal process of Ukraine]. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva, Bulletin of criminal proceedings*, 2, 152-158. Retrieved from http://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2016_Lupivska.pdf [in Ukrainian].
- Mardoian, V.S. *Advokat-zascitnik kak subekt dokazyvaniia v sude apeliacionnoi instancii [Lawyer-defender as a subject of proof in the court of appeal]*. doi: <https://doi.org/10.24158/tipor.2017.6.26> [in Ukrainian].
- Maslova, M.V. (2015). Rech zascitnika v preniiah i replikah storon [The speech of the defender in the debate and replicas of the parties]. *Soiuz kriminalistov i kriminologov, Union of Criminalists and Criminologists*, 1-2, 88-99. doi: <https://doi.org/10.24158/pep.2017.12.22> [in Russian].
- Melnichenko, R. (2011). Ljezascita - pervyi sostav professionalnogo pravonarusheniia advokata [False protection - the first part of the professional lawyer offense]. *Ugovnoe pravo, Criminal law*, 1, 105-110. Retrieved from <http://www.prometeus.nsc.ru/biblio/newrus/judprot.ssi> [in Russian].
- Nazarov, A.D. (2015). Sledstvennye i sudebnye oshibki i ugovno-processualnyi mekhanizm ih ustraneniia: konceptualnye osnovy [Investigative and judicial errors and the criminal procedure mechanism for their elimination: a conceptual framework]. *Doctor's thesis*. SPb. Retrieved from <http://biblio.crimlib.info/www/showBook.php?id=131> [in Russian].
- Ojegov, S.I. (1990). *Slovar russkogo yazyka: 70000 slov [Russian dictionary: 70000 of words]*. Moscow. Retrieved from <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/43162> [in Russian].
- Ojegov, S.I., & Shvedova, N.Yu. (1987). *Slovar russkogo yazyka [Russian dictionary]* (19th ed.). Moscow: Rus. yaz. Retrieved from <https://www.twirpx.com> [in Russian].
- Orlov, A.A. (2017). Ustanovlenie advokatom obstoiatelstv ugovnogo dela v celiah obespecheniia kvalificirovannoi yuridicheskoi pomosci [Establishment by a lawyer of the circumstances of the criminal case in order to ensure qualified legal assistance]. *Candidate's thesis*. Moscow. Retrieved from <https://msal.ru/.../00dissert/.../Orlov/Отзыв%20официального%20оппонента%20С.Н> [in Russian].
- Ovsianikov, I.V. (2001). Kategoriia veroiatnosti v sudebnoi ekspertize i dokazyvanii po ugovnym delam [Probability category in forensic examination and proof in criminal cases]. *Doctor's thesis*. Moscow. Retrieved from <http://www.dslib.net/.../kategoriya-verojatnosti-v-sudebnoj-jekspertize-i-dokazyvanii-po-ugo> [in Russian].
- Prosvirkin, A.N. (2005). Sudebnoe dokazyvanie kak deiatel'nost advokata po obosnovaniiu pravovoi pozicii v arbitrajnom i grajdanskom processe [Judicial proving as a lawyer's activity on substantiating a legal position in arbitration and civil proceedings]. *Arbitrajnyi i grajdanskii process, Arbitration and civil proceedings*, 6, 16-20. Retrieved from <http://center-bereg.ru/j2887.html> [in Russian].
- Shirvanov, A.A. (2005). Narusheniia zakona v ugovnom processe Rossiiskoi Federacii i ih pravovye posledstviia [Violations of the law in the criminal procedure of the Russian Federation and their legal consequences]. *Doctor's thesis*. Moscow. Retrieved from <http://www.dslib.net/.../narusheniya-zakona-v-ugovnom-processe-rossijskoj-federacii-i-ih-> [in Russian].

- Shyian, A.H. *Advokat predstavnyk poterpiloho u kryminalnomu provadzheni [Defender is a representative of a victim in a criminal proceeding]*. Retrieved from <http://mylektsii.ru/l-64379.html> [in Ukrainian].
- Strelkov, Yu.K. (2001). *Injenernaia i professionalnaia psihologiya [Engineering and Professional Psychology]*. Moscow: Akademiia. Retrieved from https://www.studmed.ru/strelkov-yuk-inzhenernaya-i-professionalnaya-psihologiya_1 [in Russian].
- Syrlybaev, M.K. (2014). Oshibki na stadii predvaritelnogo rassledovaniia: pravovaia priroda i prichiny [Mistakes at the preliminary investigation stage: legal nature and reasons]. *Vestnik Yujno-Uralskogo gosudarstvennogo universiteta, Bulletin of the South Ural State University*, 4(14), 63. Retrieved from <https://vestnik.susu.ru/law/article/view/2775> [in Russian].
- Titov, P.S. (2013). Ob uchastii zascitnika v sobiranii dokazatelstv [On the participation of the defender in the collection of evidence]. *Politika i Obschestvo, Politics and Society*, 6, 746-751. Retrieved from https://www.nbpublish.com/library_read_article.php?id=-25072. doi: <https://doi.org/10.7256/1812-8696.2013.6.8077> [in Russian].
- Trubnikova, T.V. (2015). Zloupotreblenie pravom v ugovnom processe: kriterii i predely vmeshatelstva so storony gosudarstva [Abuse of law in criminal proceedings: criteria and limits for state intervention]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta, Bulletin of Tomsk State University*, 3(17), 126. doi: <https://doi.org/10.17223/22253513/17/8> [in Russian].
- Uzunova, O., & Uzunov, P. (2009). Informatsiini prychny yurydychnykh pomylok (za materialamy kryminalnykh sprav) [Information Causes of Legal Mistakes (based on criminal cases)]. *Dzherelo i pravo, Source and law: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 303-304). Mykolaiv: ILION. Retrieved from http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2016/4_2016/part.../37.pdf [in Ukrainian].
- Vladykina, T.A. (2014). Koordinatsiia publichnogo i chastnogo nachal v ugovnom processe [Coordination of public and private principles in criminal proceedings]. *Aktualnye problemy rossiiskogo prava, Actual problems of Russian law*, 2(39), 267-273. doi: <https://doi.org/10.7256/1994-1471.2014.2.9289> [in Russian].
- Yakimovich, Yu.K. (2015). Uchastie advokata v ugovnom processe [The participation of a Defender in the criminal process]. *Ugolovnaia yusticiia, Criminal Justice*, 1(5), 80-84. doi: <https://doi.org/10.17223/23088451/5/14> [in Russian].
- Yaselskaia, V.V. (2017). Novye vozmozhnosti zascitnika v dokazyvanii, starye problemy [New opportunities of the defender in proving, old problems]. *Ugolovnaia yusticiia, Criminal Justice*, 9, 46-48. doi: <https://doi.org/10.17223/23088451/9/9> [in Russian].
- Yaselskaia, V.V., & Griscenko, A.V. (2018). Sostiazatelnaia deiatelnost zascitnika na etape formirovaniia kollegii prisiajnykh zasedatelei [Competitive activities of the defense at the stage of forming the jury]. *Ugolovnaia yusticiia, Criminal Justice*, 11, 119-123. doi: <https://doi.org/10.17223/23088451/11/23> [in Russian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Абрамова В. М. Экспертні помилки: сутність, генезис, шляхи подолання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. 266 с. URL: http://dysertaciya.org.ua/disertaciya_1_618.html.
- Амельков Н. С. Оказание квалифицированной юридической помощи заявителю в уголовном судопроизводстве. *Актуальные проблемы российского права*. 2014. № 3 (40). С. 469–474. doi: <https://doi.org/10.7256/1994-1471.2014.3.9723>.
- Аубакирова А. А. Интеллектуальные ошибки эксперта при формировании его внутреннего убеждения : монография. М. : Юрлитинформ, 2012. 184 с. URL: <https://market.yandex.ru/product--aubakirova-a-a...aubakirova.../8192488>.
- Байков А. Д. Адвокатура и адвокаты. М. : Юрлитинформ, 2006. 288 с. URL: <http://lawlibrary.ru/izdanie57125.html>.
- Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. *Злободневные вопросы российской криминалистики*. М. : НОРМА ; ИНФРА-М, 2001. 240 с. URL: <https://studfiles.net/preview/5909636/>.
- Берназ В. Д. К вопросу о логических ошибках при решении криминалистических задач. *Актуальные проблемы уголовного процесса и криминалистики на современном этапе* : сб. науч. тр. Одесса, 1993. С. 230–231. URL: http://ek.nlu.edu.ua/.../cgiirbis_64.exe?...%3EA%3DBernaз.
- Бойко Л. І. Міжнародні стандарти дисциплінарної відповідальності адвокатів. *Юридична наука*. 2015. № 4. С. 161–166. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe.
- Буфетова М. Ш. К вопросу о доказательственной деятельности защитника в российском уголовном судопроизводстве. *Вестник Восточно-Сибирского института МВД России*. 2018. С. 8–13. (Серия «Государство и право. Юридические науки»). URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-dokazatelstvennoy-deyatelnosti-zaschitnika-v-rossiyskom-ugolovnom-sudoproizvodstve>.
- Булулуков О. Ю. Помилки при прийнятті тактичних рішень. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. № 1 (4). С. 64–69. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/10178>.
- Чашин А. Н. Критерии качества юридических услуг, предоставляемых гражданам. *Байкальский государственный университет*. М. : Дело и Сервис, 2013. С. 468–477. doi: [https://doi.org/10.17150/2500-2759.2017.27\(4\)](https://doi.org/10.17150/2500-2759.2017.27(4)).
- Чжан И. История адвокатуры, понятие адвоката и его правовое положение в досудебном судопроизводстве КНР. *Право и политика*. 2013. № 9. С. 1195–1201. doi: <https://doi.org/10.7256/1811-9018.2013.9.926>.

- Чувакова Л. А. Причины и условия ошибочной юридической деятельности (проблемы методологии) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Н. Новгород, 2003. 25 с. URL: <http://lawtheses.com/prichiny-i-usloviya-oshibochnoy-yuridicheskoy-deyatelnosti>.
- Даровских С. М. Процессуальные средства и способы выявления и устранения ошибок, допущенных в ходе уголовного судопроизводства. *Вестник Удмуртского университета*. 2018. Вып. 1. Т. 28. С. 106–109. (Серия «Экономика и право»). URL: <https://cyberleninka.ru/.../protsessualnye-sredstva-i-sposoby-vyyavleniya-i-ustraneniya>.
- Декарт Р. Сочинения : в 2 т. М. : Мысль, 1989. Т. 1. 654 с. URL: <http://www.iakovlev.org/zip/d1.pdf>.
- Дробот П. Н. Теория ошибок и обработка результатов измерений : учеб. пособие. Томск, 2011. 83 с. URL: <https://search.rsl.ru/ru/record/01005041482>.
- Дудко О. В. Некваліфікована діяльність захисника: чи існує панацея? *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 22 листоп. 2018 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 138–141. URL: <http://www.mvs.org/zip/dl1.pdf>.
- Гармаев Ю. П. Незаконная деятельность адвокатов в уголовном судопроизводстве, средства предупреждения и нейтрализации : монография. М., 2010. 670 с. URL: <http://https://www.litres.ru/Адвокатура/Ю.П. Гармаев>.
- Гультай М. М. Виявлення і виправлення слідчих та судових помилок у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ, 2008. 200 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?...Гультай%20М.
- Желева О. В. Понятие и признаки злоупотребления правом в уголовном судопроизводстве. *Вестник Томского государственного университета*. 2015. № 396. 260 с. doi: <https://doi.org/10.17223/15617793/396/21>.
- Каплина О. В. Проблеми зловживання правом у кримінальному процесі. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3. С. 286–295. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/6169>.
- Казгериева Э. В. Классификация судебных ошибок. *Мировой судья*. 2006. № 8. С. 2–6. URL: <http://www.law.edu.ru/script/matredirect.asp?matID=1242816>.
- Климушкин В. А. К проблеме определения качества оказания юридической помощи. *Ученые труды российской академии адвокатуры и нотариата*. 2012. № 3 (26). С. 26. URL: <https://www.twirpx.com/file/1989633>.
- Адвокат в уголовном процессе : учеб. пособие / под ред. Н. А. Колоколова. 2-е изд., перераб. и доп. М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2010. 375 с. URL: <https://rucont.ru/file.aspx?guid=e9401e5f-9e86-4f03-ad89-0f945eeb6cc5>.
- Корякина З. И. Особенности обеспечения права на защиту несовершеннолетнего подозреваемого и обвиняемого с участием адвоката-защитника в досудебном уголовном судопроизводстве. doi: <https://doi.org/10.24158/tipor.2017.10.13>.
- Кудрявцев В. Л. Проблемы формирования и реализации позиции адвоката-защитника на судебном следствии. *Адвокат*. 2005. № 4. С. 41–51. URL: <http://law.edu.ru/article/article.asp?articleID=1187576>.
- Куртис Г. Усовершенствование защиты прав потерпевшего в уголовном процессе. *Новый уровень и новые методы*. 2018. № 2 (18). С. 223–232. doi: <https://doi.org/10.7220/2029-4239.18.15>.
- Кузнецов А. С. Заблуждение: логико-гносеологический аспект : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.01. Саратов, 2001. 159 с. URL: <http://www.dissercat.com>.
- Лобанова Л. В. Необходима ли специальная норма, устанавливающая уголовную ответственность адвоката-защитника? *Правовая парадигма*. 2018. № 4. Т. 17. С. 154–161. doi: <https://doi.org/10.15688/lc.jvolsu.2018.4.22>.
- Лобанова Л. В., Висков Н. В. О некоторых общественно опасных проявлениях нарушения права обвиняемого (подозреваемого) на защиту. *Общество: политика, экономика, право*. 2017. № 12. С. 105–110. doi: <https://doi.org/10.24158/per.2017.12.22>.
- Липівська О. А. Організаційно-правові засади захисної діяльності адвоката у кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 152–158. URL: http://vkslaw.knu.ua/images/verstva/2_2016_Lupivska.pdf.
- Мардоян В. С. Адвокат-защитник как субъект доказывания в суде апелляционной инстанции. doi: <https://doi.org/10.24158/tipor.2017.6.26>.
- Маслова М. В. Речь защитника в прениях и репликах сторон. *Союз криминалистов и криминологов*. 2015. № 1–2. С. 88–99. doi: <https://doi.org/10.7256/2310-8681.2015.1.15578>.
- Мельниченко Р. Лжезащита – первый состав профессионального правонарушения адвоката. *Уголовное право*. 2011. № 1. С. 105–110. URL: <http://www.prometeus.nsc.ru/biblio/newrus/judprot.ssi>.
- Назаров А. Д. Следственные и судебные ошибки и уголовно-процессуальный механизм их устранения: концептуальные основы : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. СПб., 2015. 745 с. URL: <http://biblio.crimlib.info/www/showBook.php?id=131>.
- Ожегов С. И. Словарь русского языка : 70 000 слов. М. : 1990. 921 с. URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/43162>.
- Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Словарь русского языка. 19-е изд. М. : Рус. яз., 1987. 750 с. URL: <https://www.twirpx.com>.
- Орлов А. А. Установление адвокатом обстоятельств уголовного дела в целях обеспечения квалифицированной юридической помощи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. М., 2017. 235 с. URL: <https://msal.ru/.../00dissert/.../Orlov/Отзыв%20официального%20оппонента%20С.Н>.
- Овсянников И. В. Категория вероятности в судебной экспертизе и доказывании по уголовным делам : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. М., 2001. 511 с. URL: <http://www.dslib.net/.../kategorija-verojatnosti-v-sudebnoj-jekspertize-i-dokazyvanii-po-ugo>.

- Просвиркин А. Н. Судебное доказывание как деятельность адвоката по обоснованию правовой позиции в арбитражном и гражданском процессе. *Арбитражный и гражданский процесс*. 2005. № 6. С. 16–20. URL: <http://center-bereg.ru/j2887.html>.
- Ширванов А. А. Нарушения закона в уголовном процессе Российской Федерации и их правовые последствия : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. М., 2005. 426 с. URL: <http://www.dslib.net/.../narusheniya-zakona-v-ugolovnom-processe-rossijskoj-federacii-i-ih->.
- Шиян А. Г. Адвокат – представник потерпілого у кримінальному провадженні. URL: <http://mylektsii.ru/l-64379.html>.
- Стрелков Ю. К. Инженерная и профессиональная психология : учеб. пособие. М. : Академия, 2001. 360 с. URL: https://www.studmed.ru/strelkov-yuk-inzhenernaya-i-professionalnaya-psihologiya_1.
- Сырлыбаев М. К. Ошибки на стадии предварительного расследования: правовая природа и причины. *Вестник Южно-Уральского государственного университета*. 2014. № 4. Т. 14. С. 63. (Серия «Право»). URL: <https://vestnik.susu.ru/law/article/view/2775>.
- Титов П. С. Об участии защитника в собирании доказательств. *Политика и Общество*. 2013. № 6. С. 746–751. URL: https://www.nbpublish.com/library_read_article.php?id=-25072. doi: <https://doi.org/10.7256/1812-8696.2013.6.8077>.
- Трубникова Т. В. Злоупотребление правом в уголовном процессе: критерии и пределы вмешательства со стороны государства. *Вестник Томского государственного университета*. 2015. № 3 (17). 126 с. (Серия «Право»). doi: <https://doi.org/10.17223/22253513/17/8>.
- Узунова О., Узунов П. Інформаційні причини юридичних помилок (за матеріалами кримінальних справ). *Джерело і право* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Миколаїв, 27–28 листоп. 2009 р.) Миколаїв : ІЛІОН, 2009. С. 303–304. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2016/4_2016/part.../37.pdf.
- Владыкина Т. А. Координация публичного и частного начал в уголовном процессе. *Актуальные проблемы российского права*. 2014. № 2 (39). С. 267–273. doi: <https://doi.org/10.7256/1994-1471.2014.2.9289>.
- Якимович Ю. К. Участие адвоката в уголовном процессе. *Уголовная юстиция*. 2015. № 1 (5). С. 80–84. doi: <https://doi.org/10.17223/23088451/5/14>.
- Ясельская В. В. Новые возможности защитника в доказывании, старые проблемы. *Уголовная юстиция*. 2017. № 9. С. 46–48. doi: <https://doi.org/10.17223/23088451/9/9>.
- Ясельская В. В., Грищенко А. В. Состязательная деятельность защитника на этапе формирования коллегии присяжных заседателей. *Уголовная юстиция*. 2018. № 11. С. 119–123. doi: <https://doi.org/10.17223/23088451/11/23>.

Стаття надійшла до редколегії 17.01.2019

Dudko O. – Postgraduate Student of the Scientific Laboratory on Problems Counteracting of Crime of the Educational and Research Institute No. 1 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1744-8982>

Concept and Satisfaction of Employment in the Criminal Proceedings

The **purpose** of the article: to determine the essence of the lawyer's mistakes in the criminal proceedings, to outline their characteristic features, based on which to develop the concept of such kind of errors. **Methodology.** Methodological basis of the article consisted of methods and techniques of scientific knowledge. Their application conditioned by a systematic approach, which makes it possible to consider research problems in the unity of their social content and legal form. The historical-legal method used to find out the state of scientific research of the activity of a lawyer in a criminal proceeding. The method of system analysis, as well as systemic-structural and formal-logical methods have allowed to reveal the essence of mistakes in the activities of a lawyer in criminal proceedings. Methods of statistical and documentary analysis used to identify positive and negative trends when considering mistakes during pre-trial investigation and trial. The methods of modelling and forecasting used to formulate proposals for the improvement of certain theoretical provisions related to the concept and legal nature of the lawyer's mistakes in criminal proceedings. The **scientific novelty** consists of: formulating a conceptual, theoretical concepts and important for legal practice provisions and conclusions relating to clarifying the legal nature of lawyer's mistakes in criminal proceedings, their scientific interpretation, identifying characteristics and developing their concept in order to develop criminal procedure mechanisms for identifying, correcting and preventing such mistakes. **Conclusions.** Taking into account the analysis of different views, positions and approaches of scientists, in order to define the concept of «lawyer's mistake», it is important to keep in mind the following: 1) admitted by a lawyer during law enforcement activities; 2) creates obstacles, conflicts with the interests of the client; 3) is to deviate from a certain procedural order, or in the wrong implementation of the provisions of the legislation, inaction, commit other violations; 4) can be identified as a false competent person or body; 5) is eliminated by legal means, which are implemented in the procedural order. On the basis of the foregoing, one can give the following detailed definition of the lawyer's mistake in criminal proceedings as an unreasonable act (activity) or inaction of a lawyer, which consists of a deviation from a certain strategy, misapplication of the provisions of the criminal procedural law, or misapplication of the provisions of the law, the commission of other violations, which caused a negative result for the client.

Keywords: lawyer; defender; mistake; pre-trial investigation; trial; defense tactics; strategy.

Палюх А. Я. – докторант кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9856-9147>

Юридична конструкція спортивних правовідносин

Motus vita est (Рух – це життя).

Метою статті є аналіз юридичної конструкції спортивних правовідносин. Задля її досягнення було сформульовано такі завдання: запропонувати дефініцію поняття спортивних правовідносин, окреслити їх ознаки; дослідити суб'єктний склад правовідносин залежно від виду спортивної діяльності; схарактеризувати об'єкт спортивних правовідносин; висвітлити особливості змісту спортивних правовідносин. **Методологія.** Основовими стали системний і структурно-функціональний методи, використані для встановлення змісту досліджуваних категорій та правових явищ, формування понятійно-категоріального апарату; діалектичний та логіко-юридичний – для розроблення основоположних понять і наукових положень. Також застосовано метод наукового пізнання досліджуваних явищ, їх зв'язків і зіставлення з іншими категоріями (зокрема, відносини у сфері фізичної культури), методи моделювання та прогнозування – для окреслення перспективних напрямів розвитку спортивних правовідносин, удосконалення їх законодавчого забезпечення тощо. **Наукова новизна** полягає в з'ясуванні поняття та змісту спортивних правовідносин, їхніх ознак і видів. Також визначено структурні елементи спортивних правовідносин. Акцентовано, що права й обов'язки суб'єктів спортивних правовідносин встановлюють залежно від виду спорту та правової урегульованості національними та міжнародними нормативними актами, зокрема «м'яким правом» спортивних міжнародних організацій. **Висновки.** Спортивними правовідносинами слід вважати вольові, урегульовані нормами спортивного права суспільні відносини, що виникають між різноманітними суб'єктами цього права в процесі організації та безпосереднього проведення фізкультурно-оздоровчої і спортивної діяльності, здійснення цілеспрямованих фізкультурно-оздоровчих, спортивних заходів змагального характеру та знаходяться під охороною держави, а також спеціалізованих недержавних спортивних організацій. Залежно від виду спортивних правовідносин (колективні, індивідуальні, матеріальні, процесуальні, регулятивні, охоронні, приватні, публічні, адміністративні, трудові, довгострокові, короткострокові тощо) їх суб'єктами можуть бути: фізичні особи (з необмеженими й обмеженими можливостями, а також фізичні особи, що є професійними спортсменами, спортсменами-аматорами, які тимчасово реалізують приватні інтереси в галузі фізичної культури та спорту) та юридичні особи (суб'єкти публічної адміністрації, інші юридичні особи публічного права та юридичні особи приватного права).

Ключові слова: спортивні правовідносини; спортсмен; спортивні блага; вид; ознака; зміст.

Вступ

Спортивне право є предметною дисципліною та галуззю, що набуває дедалі важливішого значення для управління спортом протягом останніх двох десятиліть, переважно завдяки зростанню рівня комерціалізації та професіоналізації спортивної індустрії (Terri, Slack, & Parent, 2012).

В умовах сьогодення глобальні спортивні організації досі залишаються головним фактором регулювання спорту. Комерціалізація спорту, передусім у другій половині XX ст., необхідність запобігання насильству, дискримінації та допінгу в спорті зумовили виникнення соціальних відносин спортивного спрямування. Підвищення інтересу держави до регулювання соціальних відносин у сфері спорту полягало в розробленні спеціального законодавства про спорт, включення аспектів останнього в конституційні положення, а також прийняття відповідних правових норм міжнародного права через міжнародні конвенції (Galantić, 2016). Саме у зв'язку із цим Україна проголосила в ч. 3 ст. 49 Конституції, що держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту.

Попри зазначене, проблематика спортивного права на теренах Української держави знаходиться на етапі формування. Частково наукові пошуки спортивної сфери правового регулювання здійснювали вітчизняні вчені (Арагов, 2017; Bilohur, 2018; Kaminska, & Paliukh, 2018; Kantaieva, & Batishcheva, 2011; Morhunov, 2014; Romanyshyn, 2018; Tikhonova, 2017; Shevchuk). Водночас окреслена царина наукових інтересів для представників інших держав не є новою, її досліджують здебільшого з позиції міжнародного та професійного спорту.

Зважаючи на українські реалії, слід констатувати, що недостатньо дослідженими є власне поняття спортивних правовідносин, суб'єкти цих правовідносин, їхні права й обов'язки, відповідні об'єкти.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є аналіз юридичної конструкції спортивних правовідносин, задля досягнення якої виокремлено такі завдання:

– запропонувати дефініцію поняття спортивних правовідносин та окреслити їхні ознаки;

- дослідити суб'єктний склад правовідносин залежно від виду спортивної діяльності;
- схарактеризувати об'єкт спортивних правовідносин;
- висвітлити особливості змісту спортивних правовідносин.

Виклад основного матеріалу

Вступаючи в різноманітні правовідносини та потрапляючи в різні правові ситуації, особи реалізують свої права й обов'язки відповідно до передбачених та відпрацьованих типових схем, що прийнято називати юридичними конструкціями. Автори підручника із загальної теорії права М. І. Козюбра, Ю. І. Матвєєва, С. П. Погребняк, О. В. Цельєв зазначають, що нагадженість і практична відпрацьованість юридичної конструкції є показником досконалості нормативного регулювання. Юридична конструкція окреслює складну ієрархічну будову суспільних відносин, урегульованих правом. Саме до елементів такої конструкції варто віднести суб'єктів, об'єктів, зміст, юридичні факти, відповідальність за порушення норм права та механізм реалізації відповідного нормативного акта (Kozubra, Pohrebniak, Tseliev, & Matvieieva, 2016).

Дослідження будь-якої юридичної конструкції варто розпочинати з аналізу понятійно-категоріального апарату та його ознак. На думку білоруського вченого О. Данилевича, спортивні правовідносини є суспільними правовідносинами, урегульованими нормами спортивного права (Danilevich, 2010).

Схоже визначення спортивних правовідносин запропонував С. В. Алексєєв. Науковець зазначив, що спортивні правовідносини слід розглядати як вольові, урегульовані нормами спортивного права суспільні відносини, що знаходяться під охороною держави, а також спеціалізованих недержавних керівних спортивних організацій (Alekseev, 2013).

Деталізованіше поняття спортивних правовідносин визначає вітчизняний учений А. М. Апаров. На його думку, вони є предметом регулювання норм спортивного права і спортивного законодавства, виникають між різноманітними суб'єктами (спортсменами, споживачами спортивно-видовищних заходів (глядачами, уболівальниками), організаторами спортивних заходів, державними органами та муніципальними установами тощо) у процесі організації та безпосереднього проведення фізкультурно-оздоровчої і спортивної діяльності, цілеспрямованих фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходів.

Це такі специфічні суспільні відносини, що виникають у зв'язку з реалізацією фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності, розвиваються згідно з нормами спортивного права й за-

конодавства в цій сфері. Сфера фізичної культури і спорту, у межах якої розгортаються спортивні відносини, пов'язані з організацією та здійсненням фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності, охоплює досить широке коло складових, зокрема: фізичне виховання різних груп населення, масовий спорт, фізкультурно-спортивну реабілітацію, дитячо-юнацький спорт, спорт вищих досягнень, професійний спорт, олімпійський спорт тощо (Апаров, 2017).

Спорт є діяльністю (як фізичною, так і інтелектуальною), що ґрунтується на лідерстві та змагальності, а не лише на фізичному розвитку.

Інше визначення спортивних правовідносин пропонує А. В. Сердюков, стверджуючи, що спортивні відносини орієнтовані на змагальну діяльність і (або) підготовку до неї (Serdiukov, 2010).

Поділяє такий погляд С. А. Юрлов, зазначаючи, що в словосполученнях щодо змагальної діяльності та підготовки до неї необхідно ставити сполучник «і», оскільки без змагань не може бути спорту. Ці два елементи не віддільні один від одного, адже змагання є реалізацією тренувальної діяльності. Автор також стверджує, що спортивними відносинами слід вважати суспільні відносини, урегульовані нормами спортивного права, що виникають з приводу здійснення тренувального процесу (діяльності) (підготовки до змагань) й участі в змаганнях (змагальної діяльності), а також інші (супутні) відносини, що впливають з останніх (Yurlov, 2014).

Слушною є позиція О. А. Шевченко, яка пропонує розглядати спортивні відносини у вузькому і широкому значеннях. У широкому значенні – це всі відносини, що складаються у сфері спорту. У вузькому – ті відносини, які виникають і наявні під час здійснення спортсменами (спортивними клубами) спортивно-змагальної діяльності, спрямованої на досягнення спортивних результатів, тобто безпосередньо спортивні відносини (Shevchenko, 2012).

З огляду на зазначене, варто акцентувати увагу, що правовим відносинам в аналізованій сфері притаманні такі специфічні ознаки:

- особливий суб'єктний склад (спортсмени, тренери, фізкультурно-спортивні об'єднання – спортивні клуби, дитячо-юнацькі спортивні школи, студентські спортивні клуби);

- норми, що регулюють ці правовідносини, є комплексними. Зокрема, до них належать норми декількох галузей права (цивільного, трудового, адміністративного, цивільного та господарського процесів тощо);

- чітка часова визначеність і динамічність. Спорт, порівняно з іншими сферами суспільного життя, має фіксовані часові межі. Наприклад, у циклічних видах спорту всі правові відносини підлаштовані під принцип чотирирічного циклу, тобто тренувального періоду від однієї Олімпіади

до іншої. Таким чином, виникають особливі трудові відносини – між спортсменами, тренерами й іншими фахівцями; цивільні – між спортсменами та страховими компаніями;

– наявність особливих засобів захисту прав спортсменів та інших суб'єктів фізичної культури, специфічні заходи відповідальності за порушення спортивного законодавства і внутрішніх нормативних документів спортивних федерацій. Наприклад, засобом захисту спортсмена чи іншого суб'єкта спортивних відносин буде насамперед подання протесту на рішення суддівської колегії, мандатної комісії, усунення наявних розбіжностей або суперечок у внутрішніх (юрисдикційних) органах спортивної федерації або спортивному арбітражному суді (Yurlov, 2014).

– наявність спеціальних об'єктів, до яких, на думку С. В. Алексєєва, слід віднести фізичну культуру і фізичне виховання, масовий, професійний та аматорський спорт, імідж спортивної організації, авторитет людини (видатні постаті у сфері спорту тощо), спортивну промисловість, фізкультурно-оздоровчі, спортивні та спортивно-технічні споруди й інші об'єкти спорту;

– наявність державної спортивної політики, що передбачає безпосередню або опосередковану участь держави в цих правовідносинах;

– тісний зв'язок спортивних правовідносин з вимогами спортивної етики (соціальними нормами і правилами спортивної етики, а також заходами етичної та соціальної відповідальності) (Alekseev, 2013).

Варто також дослідити класифікацію елементів складу правовідносин, оскільки залежно від їх виду між суб'єктами правових відносин може виникати як горизонтальне (без будь-якого підпорядкування з боку учасників спортивної діяльності), так і вертикальне (між державою або уповноваженою особою та учасниками спортивного процесу) правове регулювання.

Поділяючи наукову позицію О. Данилевича, слід зазначити, що на підставі критерію походження регуляторів відносин можна виокремити:

1) правовідносини в межах аматорського спорту як реалізації права на заняття фізичною культурою і спортом, встановленого законом;

2) цивільні, трудові й адміністративні правовідносини у професійному спорті;

3) спортивні квазіправовідносини, тобто відносини, урегульовані актами олімпійських комітетів, спортивних федерацій та інших недержавних суб'єктів спортивних правовідносин, що не належать до нормативних правових актів, тобто «м'яке право» (Danilevich, 2010).

За структурою зв'язку об'єктів (ступенем індивідуалізації) спортивні правовідносини можна поділити на:

1) абсолютні (у яких визначено всіх учасників правовідносин);

2) відносні (індивідуалізовано лише одну сторону – уповноважених, наприклад, громадянин, який реалізує право на заняття спортом).

З огляду на комплексний характер спортивного права, правовідносини можна поділити на:

1) матеріальні – ті, що виникають задля реалізації особою права на спорт;

2) процесуальні правовідносини, що виникають унаслідок реалізації суб'єктом спортивних матеріальних правовідносин своєї правомочності на захист – звернення із заявою до відповідного дисциплінарного комітету чи арбітражного суду.

За характером регулятивних норм можна виокремити такі спортивні правовідносини:

1) приватні (наприклад, квазіправовідносини, хоча вони мають важливе суспільне значення);

2) публічні (наприклад, між різними державними органами, пов'язаними зі сферою спорту).

Серед спортивних правовідносин варто визначити ще й такі:

– залежно від функціонального призначення:

1) регулятивні (дозволяють або прямо прописують, як діяти. Наприклад, правила поведінки в спортзалі);

2) охоронні (забороняють робити те, унаслідок чого може статися правопорушення. Наприклад, заборона вживати допінгові речовини);

– за часом дії:

1) довгострокові (заняття у спортзалі або підготовка до тренувань);

2) короткострокові (Олімпійські ігри, змагання тощо);

– за кількістю суб'єктів;

– індивідуальні (коли особа самотійно або з тренером займається в спортзалі);

– колективні (групові заняття та підготовка до змагань команди).

Суб'єктами правовідносин можуть бути як фізичні, так і юридичні особи з відповідною правосуб'єктністю, а також держава. Їхню діяльність урегульовано нормами спортивного законодавства. Ґрунтовним видається погляд О. А. Моргунова, який зауважує, що зазначені суб'єкти можна поділити на види та підвиди:

1) фізичні особи з необмеженими можливостями;

2) фізичні особи з обмеженими можливостями.

У цих категоріях виокремлюють такі підвиди:

– фізичні особи, що є професійними спортсменами;

– фізичні особи, що є спортсменами-аматорами;

– фізичні особи, які тимчасово реалізують приватні інтереси в галузі фізичної культури та спорту.

Юридичних осіб автор класифікує на такі види:

– суб'єкти публічної адміністрації;

– інші юридичні особи публічного права;
– юридичні особи приватного права (Morhunov, 2014).

Дослідниця М. А. Тіхонова вважає, що до першої групи належить, наприклад, Міністерство молоді та спорту України, діяльність якого поширюється на всю територію держави; на місцях управління фізичною культурою і спортом здійснюють спеціалізовані відділи в органах місцевих адміністрацій (Tikhonova, 2017).

До другої групи варто віднести центри олімпійської, параолімпійської підготовки, неприбуткові союзи залежно від виду спорту, освітні заклади та наукові організації у сфері спорту, спортивний арбітражний суд, міжнародні спортивні організації тощо.

До третьої належать комерційні проекти, що створені у формі акціонерного товариства.

Суб'єктів спортивних правовідносин слід також класифікувати за приналежністю громадян та іноземців до держави, оскільки у сфері професійного спорту поширенням явищем є перехід спортсмена в команду іншої країни (наприклад, футбол, баскетбол, Олімпійські ігри, коли особа виступає за іншу державу, тощо).

Дискусійною, на наше переконання, є думка деяких авторів (наприклад, С. В. Алексєєва, А. П. Апарова), згідно з якою суб'єктами спортивних правовідносин можна вважати вболівальників. Оскільки процес уболівання за команду чи спортсмена не може бути спортивною діяльністю, а є лише виявом внутрішнього ставлення особи до спортивного процесу, який він споглядає.

Іншим елементом спортивних правовідносин є об'єкт, тобто те, з приводу чого вони виникають. Залежно від характеру та видів спортивних правовідносин, С. В. Алексєєв виокремлює такі об'єкти:

1) матеріальні блага, які беруть участь у фізкультурно-спортивному обігу, зокрема фізкультурно-оздоровчі та спортивні товари (послуги), споруди й інші об'єкти спорту, спортивні призи і нагороди;

2) нематеріальні блага, пов'язані з фізичною культурою та спортом, наприклад, ділова репутація спортсмена або спортивної команди, клубу, зображення спортсмена, фірмове найменування спортивної організації, товарні знаки і знаки обслуговування (спортивна символіка), телевізійні права на спортивні заходи тощо;

3) дії суб'єктів спортивного права в різних сферах, а також фізкультурно-спортивні роботи і послуги, їх результати. Об'єктами спортивних правовідносин є дії як фізичні, так і юридичні;

4) продукти інтелектуальної діяльності, що належать до сфери фізичної культури і спорту, зокрема виключні права на них. Це можуть бути твори виконавчої творчості в спорті, нові техно-

логії, наукові відкриття, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції;

5) спортивна інформація, наприклад, статистичні дані про зміни параметрів, що відображають результативність виступів спортсменів на змаганнях, статистика травм і випадків професійних захворювань серед спортсменів, буклети;

6) спортивна промисловість, що є сукупністю промислових підприємств, які здійснюють виробництво продукції фізкультурно-спортивного призначення (Alekseev, 2013).

На противагу поглядам цього науковця, С. А. Юрлов й А. П. Апаров обстоюють доцільність виокремлення лише двох видів об'єктів спортивних правовідносин, а саме: нематеріальне благо (ділова репутація спортсмена чи клубу, спортивно-видовищні блага) та діяльність суб'єктів спорту (участь у змаганнях, тренуваннях, виконання умов трудового договору) (Aparov, 2017; Yurlov, 2014).

Запропонована дослідниками класифікація зводить перелік об'єктів спортивного права.

Ще одним структурним елементом спортивних правовідносин є їхній зміст, тобто сукупність суб'єктивних прав і юридичних обов'язків суб'єктів спортивної сфери. Із цього приводу влучно зауважує А. П. Апаров, що такі права й обов'язки визначають залежно від виду спорту (професійного чи індивідуального тренування) та правової врегульованості національними і міжнародними нормативними актами, зокрема «м'яким правом» (Aparov, 2017).

Також варто акцентувати увагу й на моменті виникнення, зміни чи припинення спортивних правовідносин – юридичному факті. Він може виникати на підставі норми закону або іншого нормативно-правового акта (реалізація державної спортивної політики), адміністративного акта (державна акредитація спортивних клубів) і договорів (надання спортивних послуг або підписання трудового договору між спортсменом та спортивним агентом).

На відміну від зазначеного (а це є фактами дії), юридичними фактами у сфері спортивних правовідносин можуть бути й ситуації, що не залежать від волі особи. До таких варто віднести зміну погодних умов і дискваліфікацію команди за різних обставин.

Висновки

За результатами здійсненого аналізу можемо дійти висновку, що:

– спортивними правовідносинами варто вважати вольові, урегульовані нормами спортивного права суспільні відносини, що виникають між суб'єктами цього права у процесі організації та безпосереднього проведення фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності, здійснення

цілеспрямованих фізкультурно-оздоровчих і спортивних заходів змагального характеру та знаходяться під охороною держави, а також спеціалізованих недержавних спортивних організацій.

Цим правовідносинам притаманна низка специфічних ознак: наявність особливого суб'єктного складу; комплексність норм, що регулюють спортивні правовідносини; чітка часова визначеність і динамічність; наявність особливих засобів захисту прав суб'єктів спортивної сфери та специфічні заходи відповідальності за порушення відповідного законодавства; спеціальні об'єкти; сформована державна спортивна політика, що передбачає безпосередню або опосередковану участь держави в цих правовідносинах; тісний зв'язок спортивних правовідносин з вимогами спортивної етики;

– залежно від виду спортивних правовідносин (колективні, індивідуальні, матеріальні, процесуальні, регулятивні, охоронні, приватні, публічні, адміністративні, трудові, довгострокові, короткострокові тощо) їх суб'єктів варто поділити на такі види: фізичні особи (з необмеженими й обмеженими можливостями, серед яких виокре-

млюють фізичних осіб, що є професійними спортсменами, спортсменами-аматорами, які тимчасово реалізують приватні інтереси в галузі фізичної культури та спорту) і юридичні особи (суб'єкти публічної адміністрації, інші юридичні особи публічного права, юридичні особи приватного права). Дискусійним лишається питання щодо приналежності вболівальників до суб'єктів спортивних правовідносин;

– узагальнено, що об'єктами спортивних правовідносин слід вважати матеріальні та нематеріальні блага, дії суб'єктів спортивного права в різних сферах фізкультурно-спортивної роботи і послуг, продукти інтелектуальної діяльності, що належать до сфери фізичної культури і спорту, спортивну інформацію та промисловість;

– висвітлено особливості змісту спортивних правовідносин, які полягають у тому, що права й обов'язки їх суб'єктів встановлюють залежно від виду спорту та правової урегульованості національними та міжнародними нормативними актами, зокрема «м'яким правом» спортивних міжнародних організацій.

REFERENCES

- Alekseev, S.V. (2013). *Pravovye osnovy professionalnoi deiatelnosti v sporte* [Legal basis of professional activity in sports]. Moscow. Retrieved from librisum.com/profsport/alfiz06.htm [in Russian].
- Aparov, A.M. (2017). Kontseptsiiia sportyvnoho prava: ohliad kliuchovykh aspektiv [Concept of sports law: a review of key aspects]. *Visnyk Odeskoho natsionalnogo universytetu imeni I. I. Mechnykova, Bulletin of the Odessa National University named after I. Mechnikov*, 1(30), vol. 22, 6-19. Retrieved from <http://heraldlaw.onu.edu.ua/article/view/126479/121461>. doi: [https://doi.org/10.18524/2304-1587.2017.1\(30\).126479](https://doi.org/10.18524/2304-1587.2017.1(30).126479) [in Ukrainian].
- Bilohur, V.E. (2018). Concept of sports management and activity in the context of educational paradigm. *Humanitarny visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii, Humanitarian Bulletin Zaporizhzhya State Engineering Academy*, 74, 95-109. Retrieved from <http://vestnikzgia.com.ua/article/view/149658/150305>. doi: <https://doi.org/10.30839/2072-7941.2018.149658>.
- Danilevich, A.S. (2010). Poniatie sportivnogo pravootnosheniia [The concept of sports relationship]. *Vestnik Vysshogo Hoziaistvennogo Suda Respubliki Belarus, Bulletin of the Supreme Economic Court of the Republic of Belarus*, 7, 139-141 [in Russian].
- Galantić, M. (2016). Sports Law: Some Introductory Considerations. *Annals of Applied Sport Science*, 3(4), 51-59. doi: <http://dx.doi.org/10.18869/acadpub.aassjournal.4.3>.
- Kaminska, N.V., & Paliukh, A.Ya. (2018). Mizhnarodno-pravovi standarty u sferi fizychnoi kultury ta sportu i yikh implementatsiia u natsionalne zakonodavstvo Ukrainy [International legal standards in the field of physical culture and sports and their implementation in the national legislation of Ukraine]. *Pravo.ua*, 3, 10-13 [in Ukrainian].
- Kantaieva, O.V., & Batishcheva, N.M. (2011). Mistse sportu v sotsialno-ekonomichnykh vidnosynakh: osoblyvosti diialnosti profesiinoho futbolnogo klubu yak subiekta hospodariuvannia [Place of sport in socio-economic relations: the peculiarities of the activities of a professional football club as a subject of management]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu, Bulletin of the Zhytomyr State Technological University*, 4(58), 226-229. doi: [https://doi.org/10.26642/jen-2011-4\(58\)-226-229](https://doi.org/10.26642/jen-2011-4(58)-226-229) [in Ukrainian].
- Koziubra, M.I., Pohrebniak, S.P., Tseliev, O.V., & Matvieieva, Yu.I. (2016). *Zahalna teoriia prava* [General theory of law]. M.I. Koziubra (Eds.). Kyiv, Vaite [in Ukrainian].
- Morgan, W.J. (2003). The Philosophy of Sport: A Historical and Conceptual Overview and a Conjecture regarding its Future. *Handbook of Sports Studies*, 205-213. doi: <https://doi.org/10.4135/9781848608382.n12>.
- Morhunov, O.A. (2014). Subiekty administratyvno-sportyvnykh pravovidnosyn ta yikh systema [Subjects of administrative-sports legal relations and their system]. *Yevropeiski perspektyvy, European perspectives*, 5, 39-44 [in Ukrainian].
- Romanyshyn, O. (2018). Spivrobitnytstvo derzhav-chleniv Rady Yevropy u sferi sportu: mizhnarodno-pravovi aspekty [Cooperation of the member states of the Council of Europe in the field of sports: international legal aspects]. *Visnyk Lvivskoho universytetu, Bulletin of Lviv University*, 45, 225-232. doi: <https://doi.org/10.30970/vir.2018.45.0.8970> [in Ukrainian].
- Serdiukov, A.V. (2010). Sportivnoe pravo kak kompleksnaia otrasl zakonodatelstva [Sports law as a complex branch of legislation]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian].

- Shevchenko, O.A. (2012). Aktualnye problemy formirovaniia otrasli sportivnogo prava [Actual problems of formation of the sports law industry]. *Vestnik Omskogo universiteta, Bulletin of Omsk University*, 2(31), 258-261 [in Russian].
- Shevchuk, O.R. *Pravovyi mekhanizm derzhavnoho rehuliuivannia fizychnoi kultury i sportu [Legal mechanism of state regulation of physical culture and sports]*. Retrieved from http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/7764/1/ilovepdf_com-189-195.pdf. doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1492115> [in Ukrainian].
- Terri, B., Slack, T., & Parent, M. (2012). *Key Concepts in Sport Management*. Los Angeles: SAGE Publications Ltd. doi: <http://dx.doi.org/10.4135/9781473914599.n33>.
- Tikhonova, M.A. (2017). Subiekty pravovidnosyn, shcho skladaiutsia u sferi fizychnoi kultury i sportu [Subjects of legal relations, consisting in the field of physical culture and sports]. *Pravovyi chasopys Donbasu, Legal magazine Donbass*, 2(60), 49-55 [in Ukrainian].
- Yurlov, S.A. (2014). Pravovaia priroda, osobennosti i obscaia harakteristika sportivnyh pravootnoshenii [Legal nature, features and general characteristics of sports relations]. *Vestnik Rossiiskogo universiteta drujby narodov, Bulletin of Peoples' Friendship University of Russia*, 4, 170-175 [in Russian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Алексеев С. В. Правовые основы профессиональной деятельности в спорте : учебник. М., 2013. 517 с. URL: <https://librisum.com/profsport/alfiz06.htm>.
- Апаров А. М. Концепція спортивного права: огляд ключових аспектів. *Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*. 2017. № 1 (30). Т. 22. С. 6–19. (Серія «Правознавство»). URL: <http://heraldlaw.onu.edu.ua/article/view/126479/121461>. doi: [https://doi.org/10.18524/2304-1587.2017.1\(30\).126479](https://doi.org/10.18524/2304-1587.2017.1(30).126479).
- Bilohur V. E. Concept of sports management and activity in the context of educational paradigm. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. Вип. 74. С. 95–109. URL: <http://vestnikzgia.com.ua/article/view/149658/150305>. doi: <https://doi.org/10.30839/2072-7941.2018.149658>.
- Данилевич А. С. Понятие спортивного правоотношения. *Вестник Высшего Хозяйственного Суда Республики Беларусь*. 2010. № 7. С. 139–141.
- Galantić M. Sports Law: Some Introductory Considerations. *Annals of Applied Sport Science*. 2016. No. 3. Vol. 4. P. 51–59. doi: <http://dx.doi.org/10.18869/acadpub.aassjournal.4.3.51>.
- Камінська Н. В., Палюх А. Я. Міжнародно-правові стандарти у сфері фізичної культури та спорту і їх імплементація у національне законодавство України. *Право.ua*. 2018. № 3. С. 10–13.
- Кантаева О. В., Батищева Н. М. Місце спорту в соціально-економічних відносинах: особливості діяльності професійного футбольного клубу як суб'єкта господарювання. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2011. № 4 (58). С. 226–229. (Серія «Економіка, управління та адміністрування»). doi: [https://doi.org/10.26642/jen-2011-4\(58\)-226-229](https://doi.org/10.26642/jen-2011-4(58)-226-229).
- Козюбра М. І., Погребняк С. П., Цельев О. В., Матвеева Ю. І. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Баїте, 2016. 392 с.
- Morgan W. J. The Philosophy of Sport: A Historical and Conceptual Overview and a Conjecture regarding its Future. *Handbook of Sports Studies*. 2003. P. 205–213. doi: <https://doi.org/10.4135/9781848608382.n12>.
- Моргунів О. А. Суб'єкти адміністративно-спортивних правовідносин та їх система. *Європейські перспективи*. 2014. № 5. С. 39–44.
- Романишин О. Співробітництво держав-членів Ради Європи у сфері спорту: міжнародно-правові аспекти. *Вісник Львівського університету*. 2018. Вип. 45. С. 225–232. (Серія «Міжнародні відносини»). doi: <https://doi.org/10.30970/vir.2018.45.0.8970>.
- Сердюков А. В. Спортивное право как комплексная отрасль законодательства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. М., 2010. 26 с.
- Шевченко О. А. Актуальные проблемы формирования отрасли спортивного права. *Вестник Омского университета*. 2012. № 2 (31). С. 258–261. (Серія «Право»).
- Шевчук О. Р. Правовий механізм державного регулювання фізичної культури й спорту. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/7764/1/ilovepdf_com-189-195.pdf. doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1492115>.
- Terri B., Slack T., Parent M. *Key Concepts in Sport Management*. Los Angeles : SAGE Publications Ltd, 2012. 224 p. doi: <http://dx.doi.org/10.4135/9781473914599.n33>.
- Тіхонова М. А. Суб'єкти правовідносин, що складаються у сфері фізичної культури і спорту. *Правовий часопис Донбасу*. 2017. № 2 (60). С. 49–55.
- Юрлов С. А. Правовая природа, особенности и общая характеристика спортивных правоотношений. *Вестник Российского университета дружбы народов*. 2014. № 4. С. 170–175. (Серія «Юридические науки»).

Стаття надійшла до редколегії 11.01.2019

Paliukh A. – Doctoral Student of the Department of Constitutional Law and Human Rights of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9856-9147>

Legal Construction of Sports Legal Relationships

*The **purpose** of the article is the analysis of the legal structure of sporting relations. In order to achieve it were formed the following **tasks**: to establish the concept of sports issues and outline their signs; explore business composition relations in depending on the type of sports activity; characterize an object of sport relations; to reveal the features of the contents of sports legal relations. **Methodology.** The methodological toolkit is determined taking into account the goal set, the specifics of the object and subject of the study. Foundational became systemic and structural-functional methods – to establish the content of the studied categories and legal phenomena, the formation of a conceptual-categorical apparatus; dialectical and logical-legal – in the development of defining concepts and scientific provisions. The author also used the method of scientific knowledge of the studied phenomena, their relations with and relations with other interrelated categories (in particular, relations in the field of physical culture, etc.), methods of modeling and forecasting – to determine the perspective directions of development of sports legal relations, improvement of their legislative provision etc. The **scientific novelty** consists in figuring out understanding the concept and content of sporting legal relations, their signs and types. The attention of structural elements sporting legal relations was also paid. Underlined that the peculiarities of the content of sporting legal relations are that the rights and obligations of subjects of sporting legal relations are determined depending on the type of sport and legal regulation of national and international regulations Including the «softright» of sports international organizations. **Conclusions.** Sporting legal relations should be understood by the willed, regulated norms of sporting law, which arise between various subjects of the law, in the process of organizing and direct carrying out physical and recreational and sports activities, realization of purpose fulfitness-improving and sporting events of competitive nature and are underprotection of the State, and also specialized non-governmental sporting organizations. Depending on the type of sports activities (collective, individual, material, procedural, regulatory, guarding, private, public, administrative, labor, long-term, short-term, etc.) subjects of sporting legal entities are divided into such types as: individuals (with unlimited and limited capacities, here we will select individuals who are professional athletes, amateur athletes, who on an in permanent (temporary) basis realize private interests in the field of physical culture and sport) and legal entities (public administration entities and other legal entities of the public law and private law entities).*

Keywords: sports legal relations, athlete; sports goods, type; sign; content.

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

УДК 343.976

doi: <https://doi.org/10.33270/01191112.41>

Никифорчук Д. Й. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, м. Київ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9041-6197>

Транзит наркотиків територією України як передумова поширення наркобізнесу в Європі

Мета статті – проаналізувати аспекти контрабанди наркотиків територією України як передумову поширення наркобізнесу в Європі та заходи протидії цьому явищу. Для реалізації поставленої мети в статті виконано такі **завдання**: схарактеризовано стан наркотизації населення в Україні; визначено, якими наркотиками насичується ринок збуту в Україні через міжнародні канали; з'ясовано особливості взаємодії органів Національної поліції та Служби безпеки України щодо протидії контрабанді наркотиків; надано кримінально-правову характеристику злочину, передбаченого ст. 305 Кримінального кодексу України, – контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів; розглянуто динаміку викриття організованих наркоугруповань в Україні за 2018 рік; сформульовано визначення поняття «наркобізнес», виокремлено його елементи; окреслено умови, що є сприятливими для контрабанди наркотиків через Україну; проаналізовано стан наркотизації населення Польщі як потужного виробника психотропних наркотиків у світі, з якою Україна має тісні відносини, спільний кордон і куди українці масово виїжджають на заробітки; запропоновано шляхи оптимізації діяльності правоохоронних органів у цьому напрямі. Перелічено види важких наркотиків, якими насичується ринок збуту цих засобів унаслідок контрабанди наркотиків міжнародними каналами. Відображено статистичні дані, що засвідчують наявність проблеми наркотизації в Україні, приклади практичної діяльності правоохоронних органів, вилучення в Україні значних партій контрабандних наркотиків. Увагу акцентовано на повноваженнях Департаменту протидії наркозлочинності Національної поліції України, взаємодії зі Службою безпеки України в цьому напрямі. Здійснено кримінально-правову характеристику злочину, передбаченого ст. 305 Кримінального кодексу України. Проаналізовано динаміку протидії злочинним угрупованням, що вчиняють злочини, пов'язані з наркотиками, за 2018 рік. Сформульовано визначення наркобізнесу та його елементів. Окреслено основні шляхи транспортування наркотичних засобів через Україну до Європи. Висвітлено способи та засоби транспортування наркотиків через державний кордон. Увагу акцентовано на рівні наркотизації населення в такій країні, як Польща, оскільки вона є одним з основних виробників психотропних речовин у світі й межує з Україною. Розглянуто характерні риси, притаманні організованому злочинному угрупованню, що вчиняють злочини, пов'язані з міжнародним наркобізнесом. **Методологічну основу** статті становить діалектичний підхід до аналізу ситуації в Україні та поза її межами. У роботі використано методи формальної логіки: аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, абстрагування, а також статистичний і системно-структурний методи і метод прогнозування. **Наукова новизна** статті полягає в тому, що вперше в Україні досліджено контрабанду наркотиків через її кордони як передумову поширення наркобізнесу в Європі. Сформульовано теоретичні положення та практичні рекомендації для правоохоронних органів з протидії наркобізнесу, зокрема контрабанді наркотиків через територію України. **У висновках** констатовано, що для підвищення ефективності протидії наркобізнесу та контрабанді необхідною постійно враховувати зміни в законодавстві та володіти оперативною інформацією щодо злочинного середовища. Запропоновано шляхи оптимізації діяльності правоохоронних органів у цьому напрямі.

Ключові слова: контрабанда; наркотичні засоби; наркобізнес; перевезення; кур'єр; Національна поліція України; Служба безпеки України; організована злочинна група; статистика; міграція.

Вступ

Останніми роками в нашій державі виявлено тенденцію до збільшення кількості вилучених наркотиків, що надходять транзитом через Україну до країн Європи великими партіями. Це засвідчує зміцнення позицій наркобізнесу в Європі, посилення уваги наркоділків до України. Унаслідок цього рівень протидії наркотизації населення знижується, тому ситуація потребує наукового аналізу й обґрунтування.

Окреслену проблематику досліджували Д. М. Афонін, С. А. Гадайбоєв, Ю. А. Кричун, О. С. Кулінський, О. О. Лобер, С. М. Ляхін, А. Б. Момотенко, Д. І. Осипов, С. О. Сорока, В. А. Щербань та ін.

Мета і завдання дослідження

Мета статті – проаналізувати аспекти контрабанди наркотиків територією України як передумову поширення наркобізнесу в Європі та заходи протидії цьому явищу. Для реалізації поставленої мети в статті виконано такі завдання: схарактеризовано стан наркотизації населення в Україні; визначено, якими наркотиками насичується ринок збуту в Україні через міжнародні канали; з'ясовано особливості взаємодії органів Національної поліції та Служби безпеки України щодо протидії контрабанді наркотиків; надано кримінально-правову характеристику злочину, передбаченого ст. 305 Кримінального кодексу України, – контрабанди наркотичних засобів,

психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів; розглянуто динаміку викриття організованих наркоугруповань в Україні за 2018 рік; сформульовано визначення поняття «наркобізнес», виокремлено його елементи; окреслено умови, що є сприятливими для контрабанди наркотиків через Україну; проаналізовано стан наркотизації населення Польщі як потужного виробника психотропних речовин у світі, з якою Україна має тісні відносини, спільний кордон і куди українці масово виїжджають на заробітки; запропоновано шляхи оптимізації діяльності правоохоронних органів у цьому напрямі.

Виклад основного матеріалу

Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів є одним з основних джерел наповнення ринку наркотиками. Європа стала пріоритетним ринком для виробників і постачальників наркотиків. Саме тому в Україні, яка розташована на перехресті міжнародних транзитних маршрутів, незаконний обіг наркотичних засобів на регіональному, національному й міжнародному рівнях досягнув загрозливих масштабів, а пов'язана з ним міжнародна злочинна діяльність становить загрозу для безпеки держав. Частина транзитних наркотиків залишається в Україні (Soroka, 2012, р. 5). В нашій державі наркотизація поширилася на всі регіони та верстви населення. Протягом останніх десяти років кількість осіб, які допускають немедичне вживання наркотиків, збільшилася на третину. Непоодинокими є випадки зараження споживачів ін'єкційних наркотиків ВІЛ-інфекцією (Zhyvytsia, & Kazeka, 2017, р. 36). Від передозувань і хвороб, пов'язаних із наркотиками, померло майже 22 тис. осіб. Із загальної кількості осіб, що перебувають на обліку, понад 70 % становлять люди віком до 29 років (Savchenko, & Striltsiv, 2014, р. 5). В Україні 2017 року 346 тис. осіб уживали ін'єкційні наркотики, а, з огляду на поширення нових форм наркотичних засобів, кількість осіб, що залежні від наркотиків, значно більша ("Statystychni dani", 2019). Нині реальну загрозу для нашої держави становить транзит опію, героїну, кокаїну, синтетичних наркотичних засобів, які переправляють через територію України. Тому доцільно розглянути деякі приклади діяльності правоохоронних органів України з протидії цим явищам.

Зокрема, 3 липня 2018 року органи Національної поліції затримали організовану злочинну групу наркоторговців в аеропорту «Бориспіль», вилучили близько 6 кг кокаїну, які перевозили з Туреччини до України (на суму близько 30 млн грн) ("Natsionalna politsiia", 2019).

14 лютого 2019 року правоохоронці вилучили 20 кг психотропної речовини. Під час спільної спецоперації працівники Департаменту протидії наркозлочинності Національної поліції, Служби безпеки України та Головного слідчого управління під процесуальним керівництвом Генеральної прокуратури України вилучили в іноземця пакунки з 20 кг психотропної речовини рослинного походження, які фігурант одержав від знайомого з однієї з країн Африки. Окрім психотропів, було вилучено декілька паспортів на різних громадян і штампи іноземних посольств з ознаками підробки. Також фігурант мав кліше для виготовлення фальшивих грошових іноземних банкнот ("Ministerstvo vnutrishnikh sprav", 2019).

21 березня 2019 року під час спільної операції Служби безпеки, Національної поліції та Державної прикордонної служби України було ліквідовано великий морський канал контрабанди наркотиків: у порту Одеси вилучено 257 кг кокаїну, який перевозили в контейнері з бананами з Екватору через Україну до країн Європи ("Ministerstvo vnutrishnikh sprav", 2019).

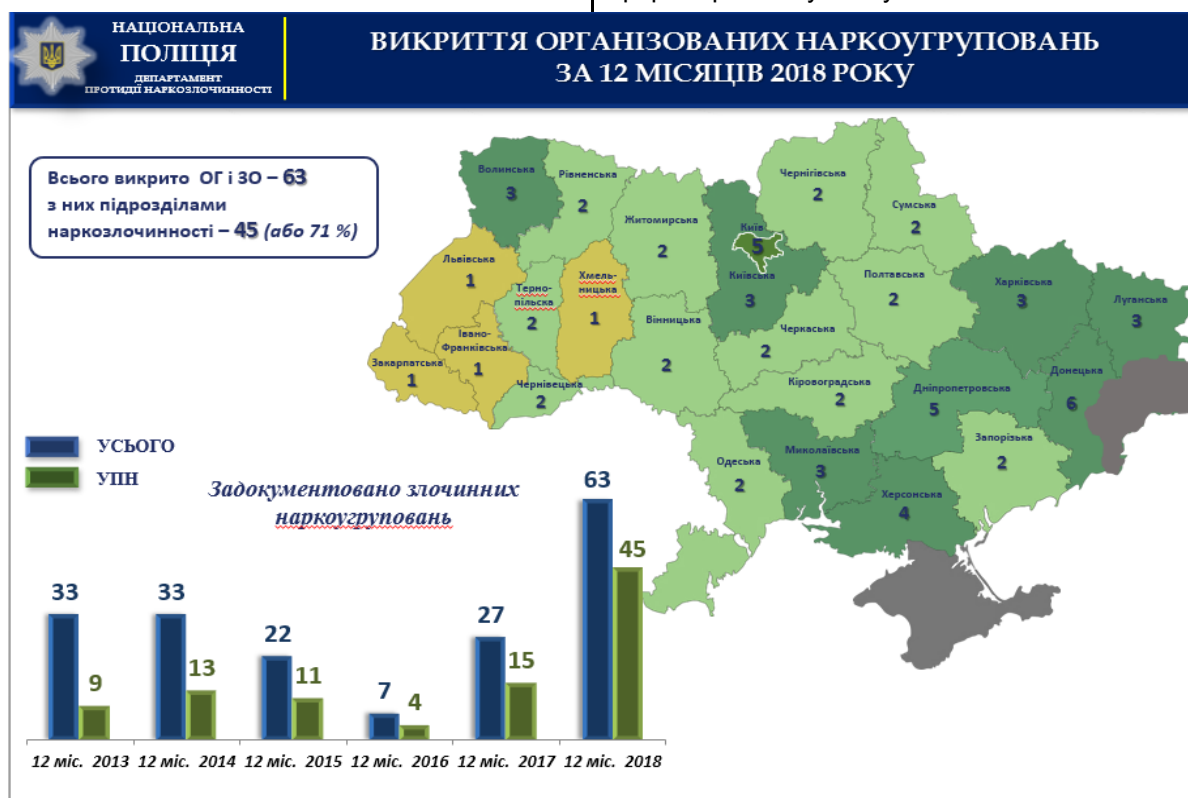
21 березня 2019 року було викрито та ліквідовано інший канал надходження кокаїну з Ізраїлю через Україну до країн Європи. Використовуючи авіаційний транспорт, наркокур'єри перевозили приховані в подвійних стінках власного багажу наркотики. Організаторами наркобізнесу були громадяни Ізраїлю та України. «Гонорар» кур'єрів становив від однієї до чотирьох тисяч доларів США за рейс. Для конспірації під час перевезення товару злочинці використовували різних наркокур'єрів: одні доставляли кокаїн з Панами в Україну, інші – з нашої країни до Ізраїлю ("Sluzhba bezpeky Ukrainy", 2019).

30 березня 2019 року співробітники Головного управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України й Управління служби безпеки України в Закарпатській області спільно з правоохоронними органами Румунії та Німеччини провели багатоетапну спецоперацію з викриття та ліквідації потужного міжнародного каналу контрабанди героїну до Європейського Союзу. Оперативники Служби безпеки України встановили, що один з активних учасників угруповання планує перемістити оптову партію героїну з облаштованих на прикордонній ділянці «транзитних баз» до Європи. Правоохоронці затримали наркокур'єра на Закарпатті напередодні його виїзду до ЄС. Під час санкціонованих обшуків за місцями тимчасового зберігання наркотиків правоохоронці вилучили понад 120 кг героїну. За цінами «чорного ринку» вартість виявленого «товару» становить майже 10 млн євро ("Sluzhba bezpeky Ukrainy", 2019).

Злочинці доволі часто діють необережно, нехтуючи правилами конспірації, тому значна сумарна вага наркотиків, які транспортують, за-

свідчує розгалуженість «контрабандних схем», а також те, що діяльність правоохоронних органів загалом не чинить істотного впливу на наркобізнес. Хоча контрабанда наркотиків належить до підслідності Служби безпеки України, однак у низці випадків виявляють і документують такі факти саме органи Національної поліції. В одному з розглянутих вище прикладів (вилучення кокаїну в аеропорту «Бориспіль» 3 липня 2018 року) злочини документували «в новому форматі» залучені працівники реформованого Департаменту протидії наркозлочинності спільно з детективами нещодавно створеного відділу боротьби з незаконним обігом наркотиків Головного слідчого управління ("Ministerstvo vnutrishnikh sprav", 2019). До основних повноважень цього Департаменту належать такі: проведення оперативно-розшукових заходів з виявлення й документування тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, насамперед учинених злочинними групами наркоділків, які мають міжрегіональні та міждержавні зв'язки, передусім – в організованих формах.

Кримінальне законодавство іноземних країн у сфері відповідальності за контрабанду наркотиків різняться, проте спільною ознакою є визнання цього злочину таким, що становить значну небезпеку для суспільства (Kryuchyn, 2018, р. 188). Дії наркоділків кваліфікують переважно за відповідними частинами ст. 305, 307 КК України. З огляду на предмет дослідження, слід акцентувати увагу на ст. 305 КК України. Безпосереднім об'єктом злочину – контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, тобто їх переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, – є суспільні відносини, які регулюють установлений з метою забезпечення охорони здоров'я населення порядок переміщення зазначених предметів і речовин через митний кордон України. Об'єктивна сторона злочину передбачає діяння, а саме активні дії – переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю. Суб'єкт злочину загальний. Суб'єктивна сторона характеризується виною у формі прямого умислу.

Здійснений аналіз стану протидії наркозлочинності за 12 місяців 2018 року виявив позитивну динаміку за одним з основних пріоритетних напрямів оперативно-службової діяльності Національної поліції України – викриття організованих наркоугруповань, зокрема з міжнародними зв'язками ("Ministerstvo vnutrishnikh sprav", 2019).

Кваліфікуючими ознаками (ч. 2 ст. 305) цього злочину є вчинення його повторно, за попередньою змовою групою осіб, а також те, що предметом цих дій були особливо небезпечні наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або сфальсифіковані наркотичні засоби у великих розмірах. Особливо кваліфіку-

ючими ознаками (ч. 3 ст. 305) є вчинення цього злочину організованою групою та в особливо великих розмірах.

На підставі кримінально-правової характеристики контрабанди наркотиків можна дійти висновків, що цей злочин має на меті отримання надприбутків. З огляду на зазначене, доцільно схарактеризувати поняття наркобізнесу як передумову розповсюдження наркотиків у Європі. Наркобізнес містить такі елементи:

- фінансове забезпечення процесу обігу наркотиків;
- забезпечення сировиною для виготовлення наркотиків (незаконне вирощування та культивування наркорослин, незаконне виготовлення й виробництво речовин, що використовують під час перероблення природної наркоміської сировини або які є хімічною основою для подальшого безпосереднього виробництва (виготовлення) наркотиків, тобто прекурсорів);
- виробництво (виготовлення) наркотичних засобів і транспортування в інші регіони, країни з метою збуту;
- транспортування (використання транспортних засобів залізниці, морських суден, літаків, поштових перевезень, наркокур'єрів) наркоміської сировини та прекурсорів до місць виробництва (виготовлення) наркотиків;
- реалізація оптових партій наркотичних засобів і розповсюдження в роздрібній мережі;
- маркетинг незаконно виготовлених наркотиків, тобто дії, спрямовані на прогнозування витрат й одержання прибутків від нелегальної діяльності;
- «відмивання» прибутків, отриманих від незаконного обігу наркотиків, тобто дії, спрямовані на легалізацію отриманих коштів, з метою продовження незаконного обігу наркотичних засобів.

Отже, незаконний наркобізнес – це дії окремих осіб (злочинців і злочинних угруповань), пов'язані з незаконним культивуванням наркорослин, незаконним виробництвом (виготовленням), транспортуванням, реалізацією, маркетингом наркотичних засобів, а також легалізацією коштів, отриманих від цієї протиправної діяльності, з метою отримання надприбутків (Нукуфорчук, 2010, р. 125).

Деякі вчені визначають, що контрабанда є самостійним видом тіньової економічної діяльності, оскільки механізм формування тіньових прибутків (надприбутків) під час контрабанди є специфічним, що зумовлено транснаціональним характером цієї діяльності (Palamarchuk, 2017, р. 174).

До 90-х років минулого століття територію нашої держави використовували злочинці лише для транзиту партій героїну, кокаїну, гашишу та інших наркотиків, вироблених у країнах «золотого трикутника» та «золотого півмісяця», а також

Афганістану й Пакистану. Нині в умовах формування вільних ринкових відносин міжнародні наркоугруповання прагнуть використовувати зручне геополітичне розташування України для прокладання нових маршрутів (наркотрафіків).

Злочинні шляхи транспортування наркотичних засобів пролягають майже через усі суміжні з Україною держави.

Основними країнами постачання контрабандних наркотиків є: Польща, Угорщина, Молдова, Німеччина, Голландія, Панама, Колумбія.

У контексті дослідження слід акцентувати увагу на звіті Бюро міжнародного контролю за наркотиками США за 2018 рік стосовно України, у якому зауважено, що хоча Україна і не є великою країною-виробником наркотиків, вона розташована на декількох важливих маршрутах незаконного постачання наркотиків у Західну Європу, що робить її вразливою для транзиту наркотиків. Унаслідок наявності численних портів у Чорному й Азовському морях, великих річкових маршрутів, «пористості» північних і східних кордонів Україна стає привабливим маршрутом для наркоторговців ринку заборонених наркотиків Європейського Союзу. Героїн перевозять через територію України, попередньо з Афганістану пройшовши шлях через Росію, Кавказ і Туреччину. Південноамериканський кокаїн переміщують через українські морські порти й аеропорти для внутрішнього використання та подальшого транзиту в країни ЄС. Також ідеться про те, що вживання синтетичних наркотиків і психотропних речовин, передусім симуляторів амфетамінного ряду, останніми роками в Україні стрімко зростає ("International Narcotics", 2018, р. 279). Таким чином, кількість наркотиків, що «осідає» в Україні внаслідок транзиту, щороку збільшується.

На нашу думку, контрабанді наркотиків між Україною та Європою сприяють міграційні процеси (міжнародна трудова міграція), що відбуваються в державі та світі (Hots, 2018). Так, згідно з даними Державної служби статистики України, унаслідок подій на Сході країни та фінансової кризи міграційне скорочення населення 2017 року становило 11 997 осіб (2014 року – 22 592 особи) ("Demografichna ta sotsialna statystyka", 2019). У процесі обміну досвідом з практичними працівниками оперативних підрозділів стало відомо, що значну кількість осіб, що виїжджають за кордон на заробітки, становлять безробітні, які вживають наркотичні засоби, і, навіть перебуваючи за кордоном, продовжують їх уживати. Певний відсоток з них згодом входить до організованих злочинних угруповань, що займаються наркобізнесом і здійснюють контрабанду наркотиків.

Одним із факторів, які позначаються на наркоситуації та оперативній обстановці в Україні, є зростання обсягів контрабандних постачань син-

тетичних наркотичних засобів, насамперед стимуляторів амфетамінного ряду, з країн Західної Європи, зокрема з Польщі. Ця держава є одним зі світових лідерів з виробництва таких психотропів і межує з Україною. Останніми роками саме до Польщі на заробітки виїжджають українці (серед них і наркомани). Тому очевидно, що потік контрабандних наркотиків із цієї країни також посилиться. Розглянемо рівень наркотизації населення Польщі на підставі статистичних даних, розміщених на сайті Європейського центру моніторингу наркотиків і наркотичної залежності ("Poland country", 2018).

1. Уживання наркотиків молодими людьми віком 15–34 роки:

– канабіс – 9,8 % (чоловіки – 15,4 %, жінки – 3,7 %);

– інші наркотики: екстезі – 0,9 %, амфетамін – 0,4 %, кокаїн – 0,4 %.

2. Споживачі опіоїдів, що становлять високу групу ризику, – 14 664 осіб.

3. Особи, які проходили лікування: канабіс – 30 %, амфетамін – 28 % (найвищий показник серед європейських країн), кокаїн – 2 %, героїн – 13 %, інші – 27 %.

4. Клієнти опіоїдної замісної терапії – 2564 осіб.

5. Роздано шприці через спеціальні програми – 53 028 штук.

6. Померли від передозування – близько 250–300 осіб на рік (починаючи з 2006 року).

7. Зафіксовано 31 008 порушень законодавства про наркотики.

8. Топ-5 вилучених наркотиків:

– канабіс трав'яний;

– амфетамін;

– кокаїн;

– екстезі;

– смола канабісу.

Статистичні дані засвідчують, що в Польщі найпоширенішими є наркотики, що завезені контрабандним шляхом (кокаїн, деякі сорти конопель). Кокаїн транспортують до Польщі через українські морські порти й аеропорти з Південної Америки. З Польщі до України потрапляють такі види наркотику, як амфетамін та екстезі (MDMA).

Організовані злочинні групи, що вчиняють на території Європи злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, мають складну розгалужену структуру. До вчинення цих злочинів залучають фахівців з різних сфер діяльності, наприклад: висококваліфікованих слюсарів, теслярів – до обладнання спеціальних сховищ для наркотичних засобів з метою імпортування їх через державні кордони; фахівців з міжнародних перевезень і митних брокерів – для вибору оптимального маршруту перевезень та вантажу-прикриття; психологів – для вербування наркокур'єрів; юри-

стів – для ухилення від кримінальної відповідальності; фізиків і хіміків – для виготовлення наркотичних засобів. Дрібні партії наркотиків контрабандою транспортують переважно в природних порожнинах тіла людини й особистому багажі пасажирів. Перевезення в такий спосіб застосовують злочинні групи з міжрегіональними та міжнародними зв'язками; перевізники-кур'єри (жаргонна назва «мули») перед тим, як проходити митний і прикордонний контроль, ковтають або ховають у порожнинах тіла запаєні упаковки (капсули) з наркотичними засобами. Попри те, що цей спосіб перевезення постійно вдосконалюють (виготовлення дрібних за розміром контейнерів, які «невидимі» для рентгенівських променів), рентгенівські знімки черевної порожнини є доволі ефективним засобом виявлення наркотиків і можуть мати доказове значення (Nykyforchuk, 2004, р. 108–111). Поширеними є пересилання в незаконний спосіб наркотичних засобів міжнародними поштовими відправленнями через мережу Інтернет (Afonin, Osipov, & Prusak 2017, р. 135).

Виразною є тенденція до зниження конкуренції та налагодження співпраці між організованими злочинними групами (Karpenko, 2013, р. 23).

Дослідження дає підстави стверджувати, що кримінальні форми наркобізнесу постійно трансформуються. Дедалі активніше діють організовані, добре законспіровані злочинні групи, провідну роль у яких відіграють вихідці з країн Центральної та Середньої Азії. Використовуючи міжнародні зв'язки, реєструючи спільні іноземні фірми, ці особи організовують стійкі злочинні наркоугруповання, активні учасники яких мають нелегальне становище (Nykyforchuk, 2010, р. 126).

Отже, злочинну діяльність, пов'язану з незаконним обігом наркотиків, проводять лише добре організовані злочинні угруповання з міжрегіональними (міжнародними) зв'язками, для яких наркобізнес є єдиним або головним видом злочинного промислу. Цим угрупованням властиві такі ознаки:

– високий рівень організованості, що передбачає сувору дисципліну, ієрархію, чіткий розподіл ролей (заготівники, виготовлювачі, перевізники й розповсюджувачі, охорона). Нових членів приймають лише після перевірки виконання ними доручень. Злочинну діяльність угруповання контролює організатор за допомогою силових блоків;

– володіння прийомом контррозвідувальної діяльності. Злочини вони вчиняють виключно конспіративно, групою, водночас, кожний співучасник знає лише того, з ким безпосередньо контактує;

– висока мобільність, наявність вогнепальної зброї, засобів зв'язку;

– відокремленість від діяльності інших злочинних груп, міжрегіональний (міжнародний) розподіл сфер злочинної діяльності, пов'язаної з наркобізнесом.

Наукова новизна

Наукова новизна статті полягає в тому, що вперше в Україні досліджено проблему контрабанди наркотиків через її кордони як передумову поширення наркобізнесу в Європі. Сформульовано теоретичні положення та практичні рекомендації для правоохоронних органів з протидії наркобізнесу, зокрема контрабанді наркотиків через територію України.

Висновки

Реалії сьогодення ставлять перед правоохоронними органами України та інших держав складні питання, пов'язані з необхідністю розв'язання проблеми контрабанди наркотиків. Протидію наркобізнесу слід здійснювати комплексно, ураховуючи останні зміни в геополітичному просторі Європи, законодавстві всіх країн, а також усі обставини в міжнародному злочинному середовищі. З огляду на зазначене, можна запропонувати шляхи оптимізації діяльності правоохоронних органів у цьому напрямі.

1. Удосконалення міжнародного законодавства, що регулює протидію контрабанді, з урахуванням нових обставин (нових видів наркотиків і маршрутів їх транспортування).

2. Покращення взаємодії між правоохоронними органами України й інших країн (укладення

нових двосторонніх договорів про співробітництво в контексті реалій сьогодення).

3. Забезпечення правоохоронних органів, що задіяні в протидії контрабанді, новітніми засобами техніки (наприклад, Міністерство внутрішніх справ України 2019 року подає до Кабінету Міністрів України проект з виробництва спільно з французькою компанією близько 20 катерів для посилення охорони морських кордонів країни) (*Ministerstvo vnutrishnikh sprav*, 2019).

4. Обмін досвідом між відомствами як усередині країни, так і поза її межами (проведення офіційних зустрічей керівників, конференцій, спільних навчань).

5. Оптимізування систем пропуску через державний кордон і посилення митного контролю в аеропортах та морських портах України.

6. Підвищення якості оперативного супроводження у справах про контрабанду наркотиків та/або вчинення злочинів організованими наркогрупуваннями, зокрема акцентування уваги на відпрацюванні затриманих за вчинення контрабанди наркотиків осіб органами Національної поліції та Служби безпеки України з метою викриття «контрабандних схем» і вилучення нових партій наркотиків.

REFERENCES

- Afonin, D.N., Osipov, D.I., & Prusak, E.I. (2017). Kontrabanda narkoticheskikh sredstv, peresyalaemykh v mejdunarodnykh pochtovykh otpravlenijah [Smuggling of narcotic drugs sent by international mail]. *Journal of International Economic Affairs*, 7(1), 135. doi: <https://doi.org/10.18334/eo.7.1.37389> [in Russian].
- Demografichna ta sotsialna statystyka naselennia ta mihratsiia [Demographic and social statistics of the population and migration]. Sait "Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy", Site "State Statistics Service of Ukraine". www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
- Hots, A.A. (2018). Mizhnarodna trudova mihratsiia ukrainciv v umovakh voiennoho konfliktu na skhodi krainy [International labor migration of Ukrainians in the context of a military conflict in the eastern part of the country]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh "Ghrani", Scientific and theoretical almanac "Grani"*, 21(3), 6-11. doi: <https://doi.org/10.18334/eo.7.1.37389> [in Ukrainian].
- International Narcotics Control Strategy Report. (2018). *Bureau for International Narcotics and Law Enforcement Affairs*, 1, 279. doi: <https://doi.org/10.18356/3d146968-en>.
- Karpenko, Ye.M. (2013). Zapobihannia nezakonnomu obihu narkotychnykh zasobiv mizhnarodnymi pravookhoronnymy orhanizatsiiami (na materialakh Interpolu ta Yevropolu) Ch-498 [Prevention of Illicit Trafficking in Narcotic Drugs by International Law Enforcement Organizations (on Interpol and Europol Materials) Ch-498]. Kyiv [in Ukrainian].
- Krychun, Yu.A. (2018). Analysis of the foreign criminal legislation on the responsibility of drug smuggling. *Naukovyi Visnyk Dnipropetrovskoo Derzhavnoho Universytetu Vnutrishnikh Sprav, Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 4(4), 188-195. doi: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2017-4-188-195>.
- Nykyforchuk, D.Y. (2004). Deiaki aspekty vyavlennia kontrabandnoho nadkhodzhennia narkotyktiv do Ukrainy [Some aspects of smuggling drug trafficking in Ukraine]. *Problemy rozkryttia zlochyniv shchodo nezakonnogo obihu narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rechovyn ta prekursoriv, Problems of disclosure of crimes against illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances and precursors: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference* (pp. 108-111). Donetsk: Donetsk. yuryd. in-t MVS Ukrainy [in Ukrainian].
- Nykyforchuk, D.Y. (2010). Teoretychni ta orhanizatsiino-taktychni zasady protydii nezakonnomu obihu narkotychnykh zasobiv operatyvnymy pidrozdilamy militsii Ukrainy [Theoretical, organizational and tactical principles of counteracting illicit drug trafficking by operational units of the police of Ukraine]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Palamarchuk, G.V. (2017). Smuggling in criminological and also criminal and legal dimensions. *Scientific Herald of Sivershchyna*, 2(2), 174-179. doi: <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2017.02.174>.
- Poland country drug report 2018. *European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction*. Retrieved from http://www.emcdda.europa.eu/countries/drug-reports/2018/poland_en.

- Sait "Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy" [Site "Ministry of Internal Affairs of Ukraine"]. *old.mvs.gov.ua*. Retrieved from http://old.mvs.gov.ua/ua/news/14461_Policiya_likvidovala_mizhnarodnu_grupu_narkotorgovciv_ta_viluchila_narkotiki_na_30_milyoniv_griven_FOTO.htm [in Ukrainian].
- Sait "Natsionalna politsiia Ukrainy" [Site "National Police of Ukraine"]. *www.npu.gov.ua*. Retrieved from <https://www.npu.gov.ua/about/struktura/struktura/dpn.html> [in Ukrainian].
- Sait "Sluzhba bezpeky Ukrainy" [Site "Security Service of Ukraine"]. *ssu.gov.ua*. Retrieved from <https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/1/view/5873#.AobSW0yW.dpbs> [in Ukrainian].
- Savchenko, A.V., & Striltsiv, O.M. (2014). *Kryminalno-pravova protydiia nezakonnomu obihu narkotyktiv: mizhnarodni ta socialni standarty* [Criminal Law Against Illicit Drug Trafficking: International and Social Standards]. Kyiv: NAVS [in Ukrainian].
- Soroka, S.O. (2012). *Kontrabanda narkotychnykh zasobiv: problemy protydii* [Narcotics Contraband: Problems of Counteraction]. Lviv: Lviv. derzh. un-t vnutr. sprav [in Ukrainian].
- Statystychni dani za 2017 rik [Statistics for 2017]. Sait "Tsentralna medychna statystyka MOZ Ukrainy", Site "Center of medical statistics of the Ministry of Health of Ukraine". *medstat.gov.ua*. Retrieved from <http://medstat.gov.ua/ukr/statdan.html> [in Ukrainian].
- Zhyvytsia, D., & Kazeka, V. (2017). Psykhichni i psykhotychni rozlady ta efektyvnist VAART u vil-infikovanykh spozhyvachiv iniektsiinykh narkotyktiv [Mental and psychotic disorders and efficacy of WART in HIV infected injecting drug users]. *Infektsiini khvorooby, Infectious diseases*, 4. doi: <https://doi.org/10.11603/1681-2727.2016.4.7210> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Афонин Д. Н., Осипов Д. И., Прусак Э. И. Контрабанда наркотических средств, пересылаемых в международных почтовых отправлениях. *Journal of International Economic Affairs*. 2017. № 7 (1). С. 135. doi: <https://doi.org/10.18334/eo.7.1.37389>.
- Демографічна та соціальна статистика населення та міграція. *Державна служба статистики України* : [сайт]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- Гоц А. А. Міжнародна трудова міграція українців в умовах воєнного конфлікту на сході країни. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2018. № 21 (3). С. 6–11. doi: <https://doi.org/10.15421/10.15421/17183>.
- International Narcotics Control Strategy Report. *Bureau for International Narcotics and Law Enforcement Affairs*. 2018. Vol. 1. P. 279. doi: <https://doi.org/10.18356/3d146968-en>.
- Карпенко Є. М. Запобігання незаконному обігу наркотичних засобів міжнародними правоохоронними організаціями (на матеріалах Інтерполу та Європолу) Ч-498 : монографія. Київ, 2013. 212 с.
- Krychun, Yu. A. Analysis of the foreign criminal legislation on the responsibility of drug smuggling. *Naukovyi Visnyk Dnipropetrovskoho Derzhavnoho Universytetu Vnutrishnikh Sprav*. 2018. № 4 (4). С. 188–195. doi: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2017-4-188-195>.
- Никифорчук Д. Й. Деякі аспекти виявлення контрабандного надходження наркотиків до України. *Проблеми розкриття злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Донецьк : Донецьк. юрид. ін-т МВС України, 2004. С. 108–111.
- Никифорчук Д. Й. Теоретичні та організаційно-тактичні засади протидії незаконному обігу наркотичних засобів оперативними підрозділами міліції України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 437 с.
- Palamarchuk, G. V. Smuggling in criminological and also criminal and legal dimensions. *Scientific Herald of Sivershchyna*. 2017. No. 2 (2). P. 174–179. (Series «Law»). doi: <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2017.02.174>.
- Poland country drug report 2018. *European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction*. URL: http://www.emcdda.europa.eu/countries/drug-reports/2018/poland_en.
- Міністерство внутрішніх справ України : [сайт]. URL: http://old.mvs.gov.ua/ua/news/14461_Policiya_likvidovala_mizhnarodnu_grupu_narkotorgovciv_ta_viluchila_narkotiki_na_30_milyoniv_griven_FOTO.htm.
- Національна поліція України : [сайт]. URL: <https://www.npu.gov.ua/about/struktura/struktura/dpn.html>.
- Служба безпеки України : [сайт]. URL: <https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/1/view/5873#.AobSW0yW.dpbs>.
- Савченко А. В., Стрільців О. М. Кримінально-правова протидія незаконному обігу наркотиків: міжнародні та соціальні стандарти : посібник. Київ : НАВС, 2014. 146 с.
- Сорока С. О. Контрабанда наркотичних засобів: проблеми протидії : монографія. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2012. 228 с.
- Статистичні дані за 2017 рік. *Центр медичної статистики МОЗ України* : [сайт]. URL: <http://medstat.gov.ua/ukr/statdan.html>.
- Живиця Д., Казека В. Психічні і психотичні розлади та ефективність ВААПТ у віл-інфікованих споживачів ін'єкційних наркотиків. *Інфекційні хвороби*. 2017. № 4. doi: <https://doi.org/10.11603/1681-2727.2016.4.7210>.

Стаття надійшла до редколегії 20.12.2018

Nykyforchuk D. – Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Operative and Searching Activity of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9041-6197>

Transit of Drug Through the Territory of Ukraine as a Prerequisite the Spread of Drug Trafficking in Europe

*The **purpose**: to describe some aspects of drug smuggling through the territory of Ukraine as a prerequisite for the spread of drug business in Europe and measures to counter law enforcement. According to the goal, the following **tasks** are solved in the work: describe the state of narcosis in Ukraine; To determine, what drugs are saturated with the market in Ukraine through international channels; to find out the peculiarities of the interaction between the National Police and the Security Service of Ukraine in counter acting drugs muggling; to provide a criminal law description of Article 305 of the Criminal Code of Ukraine—smuggling of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors or counterfeit medicines; To consider the dynamics of the disclosure of organized drug groups in Ukraine for 2018; to define the concept of a drug business and highlight its elements; describe the conditions conducive to drugs muggling through Ukraine; to describe the state of narcotization of the population of Poland as a powerful producer of psychotropic drugs in the world, with which Ukraine has close relations, a common border and where Ukrainians are massively deprived of their wages; to propose ways to optimize the activities of protesters in this direction. Attention is focused on the types of hard drugs with which the market for such products in Ukraine is saturated through international channels. Statistical data reflecting the problem of drugs and examples of practical activities of law enforcement agencies, seizures of large quantities of smuggled drugs in Ukraine were brought. The focus is on the powers of the Department of Counteracting Drug-Related Crime of the National Police of Ukraine, with the Security Service of Ukraine in this direction. The criminal law characteristic of Article 305 of the Criminal Code of Ukraine is given. Analyzed the dynamics of countering criminal gangs who commit crimes related to drugs in 2018. The definition of the drug business is formulated and its elements are highlighted. The main ways of transportation of narcotic drugs through Ukraine to Europe are indicated. Attention is paid to the description of methods and means of transporting drugs across the state border. Attention is focused on the state of anesthesia of the population in a country like Poland, which is one of the main producers of psychotropic drugs and with which Ukraine has an adjacent border. Attention is drawn to the problem of migration of the population in Ukraine, especially on the departure of Ukrainians to work in Europe, which contributes to drug smuggling. The characteristic features inherent in organized criminal groups that commit crimes related to international drug trafficking are considered. The **methodological basis** of the article is a dialectical approach to the analysis of the situation in Ukraine and beyond. The methods of formal logic are used in this work: analysis, synthesis, induction, deduction, analogy, abstraction. And also the statistical and system-structural methods and the forecasting method. The **scientific novelty** of the article is that for the first time in Ukraine drug trafficking through its borders has been investigated as a precondition for the spread of drug trafficking in Europe. The theoretical positions and practical recommendations for law enforcement bodies on counteraction to narcobusiness, in particular drug smuggling through the territory of Ukraine, are formulated. The **conclusions** noted that when countering the drug business and smuggling in particular, it is necessary to constantly take into account changes in legislation and possess operational information about the criminal environment. The ways of optimization of activity in this direction are proposed.*

Keywords: smuggling; drugs; drug trafficking; transportation; courier; National Police of Ukraine; Security Service of Ukraine; organized criminal group; statistics; migration.

УДК 351.746.2:343.141

doi: <https://doi.org/10.33270/01191112.49>

Саковський А. А. – кандидат юридичних наук, доцент, директор навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0762-859X>;

Жижин А. В. – аспірант кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1294-8424>

Взаємодія підрозділів кримінальної поліції та органів досудового розслідування в документуванні кримінальних правопорушень

Мета статті – визначити поняття та сутність взаємодії підрозділів кримінальної поліції з органами досудового розслідування під час документування кримінальних правопорушень, а також окреслити проблемні питання щодо її здійснення. **Методологія.** У процесі дослідження використано наукові методи аналізу, індукції та дедукції. Теоретичним підґрунтям цієї публікації стали праці вітчизняних й іноземних учених, присвячені аспектам діяльності органів досудового розслідування та підрозділів кримінальної поліції, а також розгляду нормативно-правових актів, що регулюють їхню взаємодію. **Наукова новизна** публікації полягає в системному аналізі сутності взаємодії підрозділів кримінальної поліції з органами досудового розслідування під час документування кримінальних правопорушень. Висвітлено підстави, що обумовлюють здійснення взаємодії, її принципи, з'ясовано поняття фактичних даних як головного елементу взаємодії в межах обміну інформацією. Встановлено, що документування містить чимало смислових навантажень, які поєднуються в узгодженій діяльності, спрямованій на досягнення мети, виконання завдань або досягнення результату. **Висновки.** Документування як самостійний елемент доказування є недостатньо ефективним. Для того щоб притягнути винну особу до кримінальної відповідальності, результати документування мають бути «легалізованими» в кримінальному процесуальному праві шляхом проведення слідчих (розшукових) дій. Для ефективного забезпечення здійснення правосуддя необхідно застосовувати в комплексі оперативно-розшукове та кримінальне процесуальне, а також інші галузі права, що реалізується у взаємодії їх суб'єктів. На підставі здійсненого аналізу сформульовано авторське визначення взаємодії підрозділів кримінальної поліції з органами досудового розслідування під час документування кримінальних правопорушень.

Ключові слова: взаємодія; суб'єкт; кримінальна поліція; негласні слідчі (розшукові) дії; фактичні дані; документування.

Вступ

Взаємодія підрозділів кримінальної поліції з органами досудового розслідування є визнаною та поширеною інституцією в цивілізованому світі. Найвищих результатів у будь-якій діяльності можна досягти шляхом поєднання зусиль зацікавлених сторін, які мають спільну мету або завдання. За цих умов група (колективний суб'єкт взаємодії), яка утворилася, посилюється не лише кількісно завдяки людським і матеріально-технічним ресурсам, а й якісно – завдяки вузькій спеціалізації та професійним навичкам окремого учасника в певній сфері діяльності.

Посиленої уваги взаємодія підрозділів кримінальної поліції з органами досудового розслідування потребує під час документування кримінальних правопорушень. Зазначене пов'язано з тим, що воно супроводжується значною кількістю ризиків, зумовлених специфікою діяльності суб'єктів. Передусім це ризик розкриття державної таємниці, а саме щодо проведення оперативно-розшукових заходів і таємниці слідства. По-друге, проведення оперативно-розшукових заходів майже завжди передбачає обмеження конституційних прав людини. По-третє, небезпека для життя й здоров'я пов'язана з ризиками професійної діяльності працівника правоохоронних органів.

Тому дослідження проблеми взаємодії підрозділів кримінальної поліції з органами досудового розслідування під час документування кримінальних правопорушень залишається актуальним у контексті окреслених ризиків, а також важливим для виконання завдань кримінального правосуддя.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є визначення поняття та сутності взаємодії підрозділів кримінальної поліції з органами досудового розслідування під час документування кримінальних правопорушень, а також окреслення проблемних питань щодо її здійснення.

Виклад основного матеріалу

Питання щодо взаємодії оперативних підрозділів з іншими суб'єктами оперативно-розшукової діяльності розглядали у своїх працях О. О. Аксьонов, Р. С. Белкін, Л. П. Буєва, Ю. І. Веселов, В. І. Василичук, А. Ф. Возний, В. С. Гаркуша, К. К. Єрмаков, Д. Й. Никифорчук, Ю. Ю. Орлов, С. М. Піскун, М. А. Погорецький, О. М. Порубов, Л. Д. Удалова, С. С. Чернявський, В. П. Шеломенцев, В. Ю. Шепітько та ін. Попри ґрунтовність здійснених наукових досліджень, проблеми взаємодії підрозділів кримінальної поліції з органами досудового розслідування під час доку-

ментування кримінальних правопорушень потребують системного вивчення та висвітлення.

Процес виявлення кримінальних правопорушень передбачає встановлення в навколишньому середовищі характерних змін, які можуть свідчити про підготовку або вчинення таких дій. Причому відомості про вчинений злочин або такий, що готується, можуть бути виявлені в місцях, на які не поширюється юрисдикція конкретного підрозділу кримінальної поліції. З огляду на специфіку організації діяльності вповноважених підрозділів кримінальної поліції, ведення пошукових заходів за межами об'єкта, який вони обслуговують, здебільшого є ускладненим.

Важливе значення в розв'язанні цієї проблеми має правильна організація взаємодії в процесі виявлення, припинення кримінальних правопорушень, оскільки вона надає можливість взаємного використання суб'єктів, що перебувають у розпорядженні, ресурсів у місцях проведення оперативно-розшукової діяльності.

Відповідно до вимог законів України «Про оперативно-розшукову діяльність» і «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», оперативно-розшукову діяльність здійснюють оперативні підрозділи: Національної поліції, зокрема підрозділи кримінальної та спеціальної поліції; Державного бюро розслідувань; Служби безпеки України; Служби зовнішньої розвідки України; Державної прикордонної служби України; Управління державної охорони; органів доходів і зборів; органів та установ виконання покарань і слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України; розвідувального органу Міністерства оборони України; Національного антикорупційного бюро України.

Діяльність підрозділів кримінальної поліції спрямована на виявлення й отримання оперативно значущої інформації про підготовку або вчинення злочину, а також осіб, які їх готують, учиняють. Ефективність взаємодії з органами досудового розслідування забезпечують шляхом обміну цією інформацією, зокрема фактичними даними.

Фактичні дані – це достовірні відомості, здобуті вповноваженим оперативним підрозділом у встановленому законодавством порядку із застосуванням гласних і негласних сил, методів та засобів оперативно-розшукової діяльності, про ознаки протиправних дій окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачена КК України, а також розвідувально-підривної діяльності спеціальних служб іноземних держав й організацій, що можуть бути підставою для відповідних висновків або прийняття рішень про припинення правопорушень і в інтересах кримінального судочинства (Pohoretskyi, & Shelomentsev, 2010).

У сучасній криміналістичній літературі сформульовано декілька визначень поняття «взаємодія». Так, М. О. Селіванов зауважує, що взаємодія полягає в узгодженій діяльності щодо забезпечення успішного розкриття й розслідування злочинів кожної зі сторін у межах компетенції властивими їй засобами та методами (Selivanov, 2000, p. 47). На думку І. М. Сорокотягіна, взаємодія – це узгоджена діяльність процесуально незалежних учасників досудового розслідування, яка передбачає доцільне поєднання їхніх ділових й особистісних якостей і спрямована на ефективне розкриття та розслідування злочинів. Така взаємодія має ґрунтуватися на законі або підзаконних актах (Sorokotiagin, 1989, p. 56–62). Взаємодію О. М. Порубов визначає як співробітництво, що ґрунтується на спільності мети й організоване так, що дії слідчого та експерта взаємно узгоджуються для досягнення найефективнішого результату в здійсненні завдань кримінального судочинства (Porubov, 1998, p. 23–28). У підручнику «Криміналістика» (за редакцією Р. С. Белкіна) взаємодію потлумачено як узгоджену діяльність у процесі встановлення істини в кримінальній справі (Belkin, 1999, p. 56). В інших працях цього вченого взаємодію також визначено як одну з форм організації розслідування злочину, що передбачає співробітництво слідчого з органами дізнання (на той час), спеціалістами, експертами, яке ґрунтується на законодавчих підставах. Таке співробітництво погоджене за метою, місцем і часом (Belkin, 2000, p. 31). Визначення поняття «взаємодія», яке відображає позицію харківської школи криміналістів, сформулював В. Ю. Шепітько. Взаємодія, згідно з його дефініцією, – це процес безпосереднього чи опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що породжує їх взаємозумовленість і зв'язок (Shepitko, 2001, p. 278).

Результати оперативно-розшукової діяльності за окремими категоріями корупційних злочинів стають підставою для відкриття кримінального провадження. Порушення під час проведення оперативно-розшукових заходів, а також порушення порядку представлення результатів оперативно-розшукової діяльності, що мають значення для досудового розслідування, може в майбутньому негативно позначитися на формуванні доказів у кримінальному провадженні (Komakhin, 2015, p. 400–401).

Водночас аналіз цих дефініцій дає підстави стверджувати, що термін «взаємодія» має різні смислові навантаження. Зазначене пов'язано зі складністю та багатозначністю терміна, а також різноманітністю аспектів його вивчення. Спільною рисою майже всіх проаналізованих визначень поняття «взаємодія» є те, що автори тлумачать взаємодію як узгоджену діяльність,

спрямовану на реалізацію мети, виконання завдань або досягнення результату.

Тобто взаємодією слід вважати таку, що ґрунтується на законах і підзаконних нормативних актах, погоджену за цілями, місцем і часом діяльність незалежних один від одного підрозділів чи окремих працівників щодо поєднання можливостей, сил, методів і засобів, які наявні в їх розпорядженні для успішного проведення комплексу процесуальних, оперативно-розшукових, організаційно-технічних, профілактичних та інших заходів протидії злочинності.

Відповідно до Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженої наказом МВС України від 7 липня 2017 року № 575, взаємодія між підрозділами кримінальної поліції та органами досудового розслідування здійснюється в разі: надходження до органу, підрозділу поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та реагування на них; направлення оперативним підрозділом матеріалів за результатами оперативно-розшукової діяльності до органу досудового розслідування; створення слідчо-оперативних груп для досудового розслідування кримінальних правопорушень; отримання працівниками оперативного підрозділу органу, підрозділу поліції доручень слідчих про проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій; проведення окремих слідчих (розшукових) дій і виконання заходів забезпечення кримінального провадження; зупинення досудового розслідування; на стадії судового розгляду кримінальних проваджень.

Повноцінною взаємодією є тоді, коли суб'єкт, наділений управлінськими повноваженнями, у процесі своєї діяльності ставиться до ієрархічно підлеглого утворення саме як до суб'єкта, не ігноруючи його суб'єктивних ознак. Оперативний підрозділ, що здійснює оперативно-розшукове документування, повинен мати можливість обирати спосіб документування залежно від конкретної оперативної обстановки.

Водночас суб'єкт взаємодії завжди конкретний. Наявний у нього досвід, як позитивний, так і негативний, зафіксований у системі знань, навичок, здібностей, ціннісних орієнтацій, мотивів, установок, стереотипів, його активно використовують у повсякденній діяльності (Bueva, 1978, p. 109).

Визначення документування, на наш погляд, має окреслювати мету його здійснення, оскільки остання позначається на способах її досягнення. Відповідно до сучасних наукових уявлень, мета документування полягає у виявленні фактичних даних, необхідних для доказування в криміналь-

ному провадженні, виконання інших завдань кримінального судочинства, а також для потреб власне оперативно-розшукової діяльності.

Таким чином, суб'єктові взаємодії властиві набуті в процесі його становлення й розвитку суб'єктивізаційні якості: активність, усвідомлення себе як суб'єкта стосовно інших суб'єктів, унікальність, усвідомленість і воля до дій, що передбачають вільний вибір конкретних цілей. Крім того, сукупному суб'єктові взаємодії притаманні внутрішня структурна побудова, розподіл функцій між її складовими та їхня взаємозалежність, що не зводиться до арифметичної суми компонентів, а також колективна свідомість і самосвідомість, що визначають наявність групових реакцій і колективну волю до дій.

Згідно з Інструкцією з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженою наказом МВС України від 7 липня 2017 року № 575, основними принципами взаємодії є: відповідальність оперативного співробітника за наступальне (оперативне) проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій, швидке, повне виконання доручень слідчого; активне використання методик, наукових і технічних досягнень у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень; оптимальне використання наявних можливостей слідчих й оперативних підрозділів у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень; дотримання загальних засад оперативно-розшукового і кримінального провадження; забезпечення нерозголошення оперативно-розшукових даних та даних досудового розслідування; відповідальність за належну організацію взаємодії підрозділу кримінальної поліції з органами досудового розслідування під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень.

У теорії оперативно-розшукової діяльності виокремлюють декілька визначальних ознак взаємодії. По-перше, це узгодженість дій за завданнями, лініями та часом. По-друге, така діяльність ґрунтується на законах і підзаконних нормативно-правових актах. По-третє, взаємодія передбачає єдину мету узгоджених дій – своєчасне попередження, швидке та повне виявлення й розкриття злочинів, установлення осіб, які до них причетні (Elesin, Izotov, & Shornikova, 2017).

Водночас трапляються випадки фальсифікації результатів оперативно-розшукової діяльності, що нівелює основні засади взаємодії кримінальної поліції з органами досудового розслідування. Для ефективної протидії таким явищам також використовують як оперативно-

розшукові заходи, так і слідчі (розшукові) дії. Для перевірки здебільшого проводять огляд місця події або обшук, залежно від того, на якій стадії кримінального провадження стала відомою інформація про фальсифікацію (Beliaeva, 2018).

Оперативно-розшукове закріплення отриманих фактичних даних забезпечує їх вірогідність, збереження для подальшого використання, а також ідентифікацію задокументованих джерел. Воно є однією з гарантій законності під час провадження документування.

У процесі здійснення документування важливу роль відіграє використання кримінальною поліцією та органами досудового розслідування технічних засобів (техніко-криміналістичного забезпечення), яке може бути як особисте, так і з залученням спеціаліста (Meretukov, 2017).

На прикладі боротьби з організованим шахрайством взаємодію цих суб'єктів під час документування кримінальних правопорушень можна використовувати для профілактики цих протиправних дій, оскільки вона також передбачає: здійснення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на протидію злочинності; розроблення нових механізмів моніторингу й ідентифікації злочинців (учасників злочинних груп); технічну та інформаційну підтримку підрозділів, що здійснюють протидію злочинності (Bukalerova, & Teplova, 2015, с. 62).

Документування як самостійний елемент доказування є недостатньо ефективним, що засвідчують результати аналізу теоретичних напрацювань і спостережень практики. Для того щоб притягнути особу до кримінальної відповідальності, результати оперативного документування мають бути «легалізованими» в кримінальному процесуальному праві шляхом слідчих (розшукових) дій. Тобто для ефективного здійснення

правосуддя необхідно застосовувати в комплексі оперативно-розшукове та кримінальне процесуальне, а також інші галузі права.

Наукова новизна

Наукова новизна публікації полягає в системному аналізі сутності взаємодії підрозділів кримінальної поліції з органами досудового розслідування під час документування кримінальних правопорушень. Розглянуто підстави, що обумовлюють здійснення взаємодії, її принципи, а також визначення поняття фактичних даних як головного складника взаємодії в межах обміну інформацією. Встановлено, що документування має різні смислові навантаження, які поєднуються в узгодженій діяльності, спрямованій на досягнення мети, виконання завдань або досягнення результату.

Висновки

Таким чином, взаємодію підрозділів кримінальної поліції з органами досудового розслідування під час документування кримінальних правопорушень пропонуємо трактувати як здійснюваний відповідно до чинного законодавства суб'єктами оперативно-розшукової діяльності, кримінального процесу й інших галузей права спільний процес збирання, систематизації, перевірки та оцінювання фактичних даних, необхідних для доказування в кримінальному провадженні, виконання інших завдань кримінального судочинства й оперативно-розшукової діяльності з подальшою їх перевіркою та закріпленням у визначеному кримінальним процесуальним законом порядку, що супроводжується обміном інформацією, консультаціями та наданням іншої допомоги з урахуванням суб'єктивних особливостей і ресурсних можливостей кожного із суб'єктів.

REFERENCES

- Beliaeva, E.R. (2018). Takticheskie osobennosti dosledstvennoi proverki o falsifikacii rezultatov operativno-rozysknoi deiatelnosti [Tactical features of the pre-investigation check on the falsification of the results of operational investigative activities]. *Yuridicheskie issledovaniia, Legal research*, 51-56. doi: <https://doi.org/10.25136/2409-7136.2018.10.22492> [in Russian].
- Belkin, R.S. (2000). *Kriminalisticheskaia enciklopediia [Forensic encyclopedia]*. Moscow: Delo [in Russian].
- Bueva, L.P. (1978). *Chelovek: deiatel'nost' i obschenie [Man: Activity and Communication]*. Moscow [in Russian].
- Bukalerova, L.A., & Teplova, D.O. (2015). Protivodeistvie moshennichestvu ugovovno-pravovymi i administrativno-pravovymi sredstvami [Anti-fraud criminal and administrative means]. *Administrativnoe i municipalnoe pravo, Administrative and municipal law*, 1(85), 55-63. doi: <https://doi.org/10.25136/2409-7136.2018.10.22492> [in Russian].
- Elesin, A.A., Izotov, N.N., & Shornikova, L.N. (2017). O nekotorykh voprosakh organizatsii vzaimodeistviia v sfere operativno-rozysknoi deiatelnosti organov vnutrennih del po borbe s nezakonnym oborotom narkoticheskikh sredstv i psihotropnykh veschestv [On some issues of organizing interaction in the field of operational-search activities of internal affairs bodies in combating illicit trafficking in narcotic drugs and psychotropic substances]. *Tendencii razvitiia nauki i obrazovaniia, Trends in the development of science and education*. doi: <https://doi.org/10.18411/lj-31-01-2017-4-09> [in Russian].

- Komahin, B.N. (2015). Operativno-rozysknaia deiatelnost, kak osnovnoi vid deiatelnosti pri vyivleniiah korruptsionnyh prestuplenii [Operational-search activity, as the main activity in the detection of corruption crimes]. *Policeiskaia deiatelnost, Police activities*, 6, 396-404. doi: <https://doi.org/10.7256/2222-1964.2015.6.17071> [in Russian].
- Meretukov, G.M. (2017). Pravovye osnovy ispolzovaniia tehnikeskikh sredstv v rassledovanii prestuplenii: ugovolno-processualnye i kriminalisticheskie aspekty [The legal framework for the use of technical means in the investigation of crimes: criminal procedure and forensic aspects]. *Nauchnyi jurnal, Science Magazine*, 132(08). doi: <https://doi.org/10.21515/1990-4665-132-104> [in Russian].
- Pohoretskyi, M.A., & Shelomentsev, V.P. (2010). Fiksatsiia faktychnykh danykh pro zlochyn [Fixing evidence of crime]. *Operativno-rozshukova diialnist politsii (militsii), Operational and search activity of the police (militia)*: International police encyclopedia. V.V. Kovalenko, Ye.M. Moiseiev, V.Ya. Tatsii, & Yu.S. Shemshuchenko (Ed.). (Vols. 1-10), (p. 1043). Kyiv: Atika [in Ukrainian].
- Porubov, A.N. (1998). Vzaimodeistvie kak processualnaia i professionalnaia funktsiia sledovatel'ia, eksperta i organa doznanii [Interaction as a procedural and professional function of the investigator, expert and body of inquiry]. *Voprosy kriminologii, kriminalistiki i sudebnoi ekspertizy, Issues of criminology, forensics and forensics*, 13, 23-28 [in Russian].
- Selivanova, N.A. (Ed.). (2000). *Spravochnaia kniga kriminalista [Forensic reference book]*. Moscow: Delo [in Russian].
- Shepitko, V.Yu. (2001). *Kryminalistyka: entsyklopedychnyi slovnyk (ukrainsko-rosiiskyi i rosiisko-ukrainskyi) [Criminalistics: An Encyclopedic Dictionary (Ukrainian-Russian and Russian-Ukrainian)]*. V.Ya. Tatsii (Eds.). Kharkiv: NYuA [in Ukrainian].
- Sorokotiagin, I.N. Poniatie i vidy vzamodeistviia sledovatel'ia i sveduiuscih lic (specialistov, ekspertov) [The concept and types of interaction between the investigator and knowledgeable persons (specialists, experts)]. *Taktika i psikhologiiia vzaimodeistviia sledovatel'ia i eksperta, Tactics and psychology of interaction between the investigator and expert*: Intercollegiate Collection of Scientific Works (pp. 56-62). Sverdlovsk [in Russian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Беляева Е. Р. Тактические особенности доследственной проверки о фальсификации результатов оперативно-розыскной деятельности. *Юридические исследования*. 2018. С. 51–56. doi: <https://doi.org/10.25136/2409-7136.2018.10.22492>.
- Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. М. : Дело, 2000. 234 с.
- Будева Л. П. Человек: деятельность и общение. М. : Мысль, 1978. 216 с.
- Букалерева Л. А., Теплова Д. О. Противодействие мошенничеству уголовно-правовыми и административно-правовыми средствами. *Административное и муниципальное право*. 2015. № 1 (85). С. 55–63. doi: <https://doi.org/10.7256/1999-2807.2015.1.13116>.
- Елесин А. А., Изотов Н. Н., Шорникова Л. Н. О некоторых вопросах организации взаимодействия в сфере оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел по борьбе с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ. *Тенденции развития науки и образования*. 2017. doi: <https://doi.org/10.18411/lj-31-01-2017-4-09>.
- Комахин Б. Н. Оперативно-розыскная деятельность как основной вид деятельности при выявлении коррупционных преступлений. *Полицейская деятельность*. 2015. № 6. С. 396–404. doi: <https://doi.org/10.7256/2222-1964.2015.6.17071>.
- Меретуков Г. М. Правовые основы использования технических средств в расследовании преступлений: уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты. *Научный журнал*. 2017. № 132 (08). doi: <https://doi.org/10.21515/1990-4665-132-104>.
- Погорецький М. А., Шеломенцев В. П. Фіксація фактичних даних про злочин. *Міжнародна поліцейська енциклопедія* : у 10 т. / відп. ред.: В. В. Коваленко, Є. М. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ : Атіка, 2010. Т. 6 : Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). 1043 с.
- Порубов А. Н. Взаимодействие как процессуальная и профессиональная функция следователя, эксперта и органа дознания. *Вопросы криминологии, криминалистики и судебной экспертизы*. 1998. Вып. 13. С. 23–28.
- Справочная книга криминалиста / под ред. Н. А. Селиванова. М. : Дело, 2000. 134 с.
- Шепітько В. Ю. Криміналістика: енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / за ред. В. Я. Тація. Харків : НЮА, 2001. 453 с.
- Сорокотягин И. Н. Понятие и виды взаимодействия следователя и сведущих лиц (специалистов, экспертов). *Тактика и психология взаимодействия следователя и эксперта* : межвуз. сб. науч. тр. Свердловск, 1989. С. 56–62.

Стаття надійшла до редколегії 22.01.2019

Sakovskiy A. – Ph.D in Law, Associate Professor, Director of the Educational and Research Institute No. 2 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0762-859X>;

Zhyzhyn A. – Postgraduate Student of the Department of Criminology and Forensic Science of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1294-8424>

Intermediary of Criminal Police Subsidiaries and Advanced Examination Agencies at the Time of Documentation of Criminal Legal Execution

*The **purpose.** Definition of the notion and essence of interaction of criminal police units with pre-trial investigation agencies during documenting criminal offenses, as well as the definition of certain problem issues related to its implementation. **Methodology.** During writing, scientific methods of analysis, induction and deduction were used. The theoretical basis for the writing of the article was the work of domestic and foreign scholars devoted to problematic issues of the activities of pre-trial investigation agencies and criminal police units, as well as regulatory acts regulating their interaction. **Scientific novelty.** The scientific novelty of the publication is a systematic analysis of the essence of the interaction of criminal police units with pre-trial investigation agencies during the documenting of criminal offenses. The reasons for the implementation of the interaction, its principles, and the concept of actual data as the main constituent of interaction within the framework of information exchange are presented. It has been established that documenting carries a lot of semantic loads, which are combined in concerted activity aimed at achieving the goal, accomplishing tasks or achieving the result. **Conclusions.** Documenting as an independent element of evidence is ineffective. In order to bring the perpetrator to criminal responsibility, the results of documentation should be «legalized» in the criminal procedural law by conducting investigative (search) actions. In order to effectively ensure the implementation of justice, it is necessary to apply in the complex the operational-search and criminal-procedural, as well as other branches of law, which is conditioned and realized in the interaction of their subjects. On the basis of the analysis, the actual determination of the interaction of the criminal police units with the pre-trial investigation agencies during the documenting of criminal offenses is proposed.*

Keywords: interaction; subject; criminal police; secret investigative (search) actions; actual data; documentation.

УДК 343.353

doi: <https://doi.org/10.33270/01191112.55>

Боднар В. Є. – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1631-8211>

Запобігання корупційним злочинам, учиненим поліцейськими

Метою статті є висвітлення правового змісту поняття «корупційний злочин» крізь призму вітчизняного та міжнародного законодавства, формулювання ключових детермінантів, що спонукають поліцейських до вчинення корупційних злочинів, на підставі результатів анкетування. **Методологія.** Завдяки методам аналізу та синтезу вдалося структурувати міжнародно-правові акти у сфері протидії корупції, за допомогою діалектичного методу сформовано основний понятійно-категоріальний апарат антикорупційного законодавства з виокремленням ключових дефініцій. Статистичні дані щодо корупційних злочинів, учинених службовими особами правоохоронних органів, засвідчують ефективність використання методу анкетування та інтерв'ювання. **Наукова новизна.** У статті автор пропонує власний підхід до виокремлення ознак корупційних злочинів шляхом аналізу доктринальних бачень та окреслює можливі шляхи їх удосконалення. **Висновки.** На підставі здійсненого дослідження виокремлено причиново-наслідкові зв'язки та негативні наслідки корупційних злочинів, учинених поліцейськими. Встановлено, що найпоширенішими корупційними злочинами, які вчиняють працівники поліції, є зловживання службовим становищем, одержання неправомірної вигоди, перевищення влади або службових повноважень, службова недбалість. Основною мотивацією для вчинення злочинів працівниками Національної поліції у сфері службової діяльності є прагнення покращити своє матеріальне становище (47,6 %), задовольнити психологічні потреби (самовираження, кар'єрне зростання тощо (29,3 %), прагнення жити в розкошах (18,1 %).

Ключові слова: злочин; службова діяльність; корупція; поліцейський; зловживання; службове становище; службова особа; протидія.

Вступ

Проблема корупційних злочинів є однією з найглобальніших у сучасному світі (Findlay, 2014), де полюс економічного розвитку щороку зміщується в напрямі формування справедливого і транспарентного суспільства як запоруки «здорового середовища» для фінансових інвестицій. Злочини цієї категорії є однією з головних перешкод на шляху утвердження демократичного та справедливого державного механізму.

Найвразливішими до корупційного впливу залишаються особи, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище, зокрема делегати державно-владних функцій.

Відповідно до даних загальнонаціонального опитування населення України, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва спільно з Українським центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, більшість населення України (83 %) вважає боротьбу з корупцією неуспішною, причому 50 % – цілком безрезультатною. На думку 9 % респондентів, цей процес є успішним, і лише 1 % оцінює його як цілком успішний.

Корупція у вищих ешелонах влади підриває довіру населення до державного апарату зсередини громадянського суспільства. Корупційні злочини, учинені поліцейським, є інституційною корупцією, яка посягає на всю сферу регулювання правоохоронної системи (Holmes, 2018). Тому актуальним завданням постає протидія корупційним не тільки на інституційному рівні, а й індивідуальним її виявам корупції в її структурних формах (Thompson, 2018).

Питанням кримінологічної та кримінально-правової характеристики окресленої категорії злочинів присвятили свої праці П. П. Андрушко, Л. П. Бріч, В. В. Голіна, Н. О. Гурова, О. О. Дудоров, М. І. Мельник, А. А. Музика, В. О. Навроцький, Ю. О. Наumenko, В. Я. Тацій, В. В. Сташис та інші, однак норми КК України, що встановлюють відповідальність службових осіб за вчинення службових і професійних злочинів, у теорії кримінального права не досліджено ґрунтовно.

Мета і завдання дослідження

Автор здійснив спробу виокремити корупційні злочини як окрему категорію злочинів КК України, окресливши ключові ознаки як головні детермінанти, що визначають корупційний елемент у юридичному складі певного злочину.

Виклад основного матеріалу

Чинний КК України містить розділ XVII «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг», що встановлює кримінальну відповідальність за вчинення злочинів службовими особами. Зазначені в цьому розділі злочини об'єднані законодавцем на підставі родового об'єкта, якими є суспільні відносини у сфері службової та професійної діяльності. Перед науковою громадськістю постає складне завдання виваженого застосування заходів кримінально-правової репресії щодо службових правопорушень різних категорій управлінського персоналу (Dudorov, 2010, p. 849–852). У КК України є норми, що не охоплені розділом XVII, однак також встановлюють криміна-

льну відповідальність за вчинення злочину службовими особами. Про дуалізм корупційних злочинів ідеться й у міжнародних дослідженнях, оскільки ці злочини завдають шкоди не лише матеріальній, а й моральній, зокрема іміджеві державного службовця як представника державно-владної верхівки (Dölling, 2001; Норе, 2015; Punch, 2009).

Визначення системи злочинів у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, які можуть вчиняти працівники Національної поліції, використовуючи службові повноваження, групування цих злочинів за певними критеріями, надання науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення чинного КК України в частині кримінальної відповідальності працівників Національної поліції має важливе значення для досягнення мети цього дослідження.

Службова особа, відповідно до КК України та національної доктрини кримінального права, – це спеціальний суб'єкт злочину. Згідно з ч. 3 ст. 18 КК України, службовими особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особу наділяє повноважний орган державної влади, орган місцевого самоврядування, центральний орган державного управління зі спеціальним статусом, повноважний орган чи повноважна службова особа підприємства, установи, організації, судом або законом. У ч. 4 ст. 18 КК України зазначено, що службовими визнають посадових осіб іноземних держав, організацій, установ чи підприємств. Також визначення службової особи містить п. 1 примітки до ст. 364 КК України, де є вказівка на державні та комунальні підприємства. Це визначення стосується суб'єкта злочину, передбаченого ст. 364, 368, 368², 369 КК України.

За стереотипами побутового сприйняття злочини, учинені службовими особами, не ототожнюють з корупційними злочинами. Проте не кожний службовий злочин є корупційним. Навіть правопорушення, пов'язані з корупцією, можуть стати каталізатором учинення корупційних злочинів посадовою особою. Такі правопорушення становлять істотнішу загрозу, оскільки переважно є латентними (Scanlan, 2004). Загалом корупційні злочини є конвенційними, їх існування визнає міжнародне кримінальне право. Зокрема, у ст. 8 «Криміналізація корупції» Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року (ратифікована Україною із застережен-

нями та заявами 4 лютого 2004 року) передбачено необхідність визнання як кримінально каранних таких діянь, якщо їх учинено навмисно (Savchenko, 2015, р. 30–34).

Про корупційні дії зазначено в Цивільній конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 174), що прийнята 4 листопада 1999 року в Страсбурзі та ратифікована Україною 16 березня 2005 року.

Також у Конвенції ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року (ратифікована Україною із заявами 18 жовтня 2006 року) йдеться про «злочини, визнані (визначені) цією Конвенцією» (Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh, 2003).

Поняття «корупційний злочин» є поширеним у законодавстві різних держав, зокрема на теренах колишнього СРСР (Киргизька Республіка, Республіка Молдова), правові системи яких є близькими до української (Naumov, 2000).

Зазначене засвідчує, що імплементація терміна «корупційний злочин» у національне кримінальне законодавство є цілком обґрунтованим і необхідним кроком.

Корупційними злочинами, відповідно до КК України, визнано злочини, передбачені ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у разі вчинення їх шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені ст. 210, 354, 364, 364¹, 365², 368–369² цього Кодексу.

Згідно з результатами проведеного нами опитування, працівники поліції найбільш схильні до вчинення саме корупційних злочинів, з-поміж яких 27,3 % респондентів назвали зловживання службовим становищем, 19,7 % – одержання неправомірної вигоди, 19,7 % – перевищення влади або службових повноважень, 17,2 % – службову недбалість, 13,6 % – незаконне збагачення, 9,6 % – зловживання впливом, 5,5 % – провокацію підкупу, 4,5 % – службове підроблення.

На думку оперативних працівників внутрішньої безпеки, основною мотивацією для вчинення злочинів працівниками Національної поліції у сфері службової діяльності є прагнення покращити своє матеріальне становище (47,6 %), задовольнити психологічні потреби (самовираження, кар'єрне зростання тощо) (29,3 %), прагнення жити в розкошах (18,1 %).

На міжнародному рівні корупцію в поліції визначено як «дії, пов'язані з неправомірним застосуванням повноважень поліцейським у спосіб, що передбачений для отримання особистої вигоди для себе або інших» (Peoples, & Sutton, 2017).

Корупційними законодавець вважає конкретні злочини, про які йдеться в примітці до ст. 45 КК України (далі подано їх перелік, у якому розмежовано посягання, що є корупційними в разі їх учинення шляхом зловживання службовим становищем, і ті, для яких цієї специфічної умови

законодавець не передбачив): 1) привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України); 2) нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 210); 3) викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем (ст. 262); 4) викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308); 5) викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 312); 6) викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням (ст. 313); 7) порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320); 8) підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354); 9) викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357); 10) зловживання владою або службовим становищем (ст. 364); 11) зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364¹); 12) зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365²); 13) прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368); 14) незаконне збагачення (ст. 368²); 15) підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368³); 16) підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368⁴); 17) пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369); 18) зловживання впливом (ст. 369²); 19) викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410).

Проте не всі вчені беззаперечно поділяють такий поділ. Зокрема А. А. Вознюк констатує недосконалість сформованого переліку корупційних злочинів, визначеного в примітці до ст. 45 КК України. Необґрунтованою, на його переконання, видається позиція законодавця, згідно з якою підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК України), підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368³ КК України), підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368⁴ КК України), є корупційним злочином, а підкуп виборця, учасника референдуму (ст. 160 КК України) – ні (Vozniuk, 2014).

Законодавче визначення корупційних злочинів надано не шляхом висвітлення специфічних ознак, а на підставі перерахування конкретних статей КК України, у яких встановлено відповідальність за вчинення цих суспільно небезпечних посягань. Отже, корупційні злочини охоплюють суспільно небезпечні посягання, передбачені 19 статтями КК України, тобто законодавець навів їх вичерпний перелік.

На думку В. М. Киричка, корупційним злочином одночасно властиві дві групи ознак: склад злочину, передбаченого КК України; ознаки корупційного правопорушення (Kyrychko, 2013, p. 14). Аналогічну думку обстоює І. Є. Мезенцева, стверджуючи, що корупційним злочином законодавець вважає передбачене в Особливій частині КК України суспільно небезпечне діяння, яке містить ознаки корупції та корупційного правопорушення (Mezentseva, 2014, p. 76). Водночас варто уточнити, що типовими ознаками корупційного злочину є: 1) суспільна небезпечність; 2) протиправність; 3) наявність діяння, що містить ознаки корупції, зміст якої висвітлено в ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» (Tastii et al., 2013, p. 792); 4) учинення його спеціальним суб'єктом – особою, зазначеною в ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції». Передусім суб'єктами корупційних злочинів є службові особи як публічного, так і приватного права, а також особи, які надають публічні послуги. Також суб'єктами зазначених злочинів можуть бути працівники підприємств, установ чи організацій, які не є службовими особами, і загальні суб'єкти; 5) наявність виключно умислу (умисної форми вини); 6) караність.

Отже, корупційні злочини слід трактувати як передбачені КК України суспільно небезпечні та карані умисні діяння, що містять ознаки корупції та вчинені спеціальними суб'єктами.

Різними є підходи до класифікації корупційних злочинів за чинним КК України. Загалом класифікацією злочинів (зокрема корупційних) слід вважати поділ їх на групи (категорії) за певними критеріями (Aleksandrov et al., 2009, p. 59).

З огляду на послідовність групування корупційних злочинів у примітці до ст. 45 КК України та вчинення чи невчинення їх шляхом зловживання службовим становищем цю категорію злочинів можна поділити на два види:

1) учинені шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України);

2) окремі корупційні злочини у сфері господарської діяльності проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування й об'єднань громадян, а також у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (ст. 210, 354, 364, 364¹, 365², 368–369² КК України) (Savchenko, 2015).

Дослідники В. Куц та Я. Триньова вважають, що корупційні злочини слід розглядати з позиції розподілу їх на дві групи: 1) корупційні злочини у вузькому значенні; 2) у широкому значенні. Про першу категорію йдеться в розділі XVII «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» КК України. Друга категорія – це інші корупційні злочини, що містяться в різних розділах Особливої частини КК України. До них належать, зокрема, злочини, передбачені ст. 149, 189, 191, 201, 248, 303, 308, 312, 313, 320, 410, 423, 424 КК України (Kuts, & Trynova, 2012).

За критерієм підслідності, про яку йдеться в ст. 216 КПК України, можна виокремити такі види корупційних злочинів: ті, досудове розслідування за якими здійснюють слідчі органи Національної поліції; ті, досудове розслідування за якими здійснюють слідчі органів безпеки; ті, досудове розслідування за якими здійснюють слідчі Державного бюро розслідувань; ті, досудове розслідування за якими здійснюють детективи НАБУ.

Наукова новизна

Наукова новизна полягає у виробленні власного підходу до виокремлення ознак корупційних злочинів шляхом аналізу доктринальних бачень та окреслює можливі шляхи їх удосконалення.

Висновки

Учинення особою будь-якого корупційного злочину спричиняє низку негативних кримінально-правових наслідків:

1. Щодо звільнення від кримінальної відповідальності. Зокрема, таку особу не може бути звільнено від кримінальної відповідальності: у

зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України); у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46); у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47); у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 цього Кодексу).

2. Щодо призначення покарання. Такій особі не може бути призначено більш м'яке покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК України).

3. Щодо звільнення від покарання та його відбування. Така особа не може бути за вироком суду звільнена від покарання на підставі ч. 4 ст. 74 КК України, навіть якщо буде визнано, що, з огляду на бездоганну поведінку та сумлінне ставлення до праці, цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною.

4. Щодо зняття судимості. Зокрема, зняття судимості до закінчення строків, зазначених у ст. 89 КК України, недопустимим у випадках засудження за умисні тяжкі й особливо тяжкі, а також корупційні злочини (ч. 2 ст. 91 КК України).

Крім того, учинення корупційного злочину розглядають як підставу для:

1. Застосування спеціальної конфіскації. Відповідно до ст. 96¹ КК України, спеціальна конфіскація (як інший захід кримінально-правового характеру) полягає в примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей, зокрема коштів, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні в банках або інших фінансових установах, іншого майна, що стосується також майна третіх осіб, у випадках, визначених КК України, за вчинення злочину, передбаченого ст. 146–150¹, 152–156, 190–192, 198, 201, 209–212¹, 222, 233, 255–260, 301–320, 354, 361–365², 368–369³ цього Кодексу.

2. Застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру. Відповідно до КК України (ч. 1 ст. 96³), такими підставами є: по-перше, учинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених ч. 1 і 2 ст. 368³, ч. 1 і 2 ст. 368⁴, 369 і 369² КК України; по-друге, незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із злочинів, передбачених, зокрема, у ч. 1 і 2 ст. 368³, ч. 1 і 2 ст. 368⁴, 369 і 369² КК України (Savchenko, 2015, p. 281–282).

REFERENCES

- Aleksandrov, Yu.V., Antypov, V.I., & Volodko, M.V. (et al.). (2009). *Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna [Criminal Law of Ukraine. General part]*. M.I. Melnyk, V.A. Klymenko (Ed.). (5th ed., rev.). Kyiv: Atika [in Ukrainian].
- Dölling, D. (2001). Corruption and related offences in international business relations. *Revue internationale de droit pénal*, 3-4(72), 691-699. doi: <https://doi.org/10.3917/ridp.723.0691>.
- Dudorov, O.O. (2010). *Vybrani pratsi z kryminalnoho prava [Selected works on criminal law]*. Luhansk: RVV LDUVS im. E.O. Didorenka [in Ukrainian].

- Findlay, M. (2014). Crime, Development and Corruption: Cultural Dynamic - Global Challenge? *Organized Crime, Corruption, and Crime Prevention*, 179-186. doi: https://doi.org/10.1007/978-3-319-01839-3_21.
- Holmes, L. (2018). Police Corruption. *Oxford Research Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*. doi: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264079.013.633>.
- Hope, Sr. (Ed.). (2016). *Police Corruption and Police Reforms in Developing Societies*. Boca Raton: CRC Press. doi: <https://doi.org/10.1201/b19181>.
- Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsiyi: pryiniata 31 zhovt. 2003 r. Ratyfikovana Ukrainoiu iz zaiavamy 18 zhovt. 2006 r. [United Nations Convention against Corruption: Adopted October 31, 2003 ratified by Ukraine on October 18, 2006]. (n.d.). zakon4.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994> [in Ukrainian].
- Kuts, V., & Trynova, Ya. (2012). Poniattia koruptsiinykh zlochyniv ta yikh vydy [Concept of corruption crimes and their kinds]. *Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy, Bulletin of the National Academy of Public Prosecutor of Ukraine*, 4, 32-36 [in Ukrainian].
- Kyrychko, V.M. (2013). *Kryminalna vidpovidalnist za koruptsiu [Criminal liability for corruption]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Mezentseva, I. (2014). Vyznachennia predmeta koruptsiinykh zlochyniv. [Definition of the subject of corruption crimes]. *Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy, Bulletin of the National Academy of Public Prosecutor of Ukraine*, 5(38), 76 [in Ukrainian].
- Naumov, A.V. (2000). Otvetstvennost za korrupcionnye prestupleniia po zakonodatelstvu Rossii, yevropeiskih stran i SShA (sravnitelno-pravovoi analiz) [Responsibility for corruption offenses under the laws of Russia, European countries and the USA (comparative legal analysis)]. *Organizovannaia prestupnost i korrupciia. Issledovaniia, obzory, informaciia, Organized crime and corruption. Studies, reviews, information*, 1, 76-95 [in Russian].
- Peoples, C., & Sutton, J. (2017). Political Corruption and State Crime. *Oxford Research Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*. doi: <https://dx.doi.org/10.1093/acrefore/9780190264079.013.274>.
- Punch, M. (2009). *Police Corruption*. London: Willan doi: <https://doi.org/10.4324/9781843927303>.
- Savchenko, A. (2015). *Issues of the classification of corruption crimes in Ukraine. Naukovi pratsi Natsionalnoho aviaatsiinoho universytetu, Scientific works of the National Aviation University*, 4(37), 162.
- Savchenko, A. (2015). Corruption Crimes in Ukraine: Problems of Criminal Legal Understanding. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of National Academy of Internal Affairs*, 3, 281-282.
- Savchenko, A.V. (2015). Shchodo pytannia pro pokarannia za koruptsiini zlochyny [On the issue of punishment for corruption crimes]. *Aktualni problemy zastosuvannia kryminalnoho zakonodavstva, Actual problems of application of criminal legislation: Proceedings of the Round Table*. O.S. Steblynska (Ed). (pp. 30-34). Kyiv: IKVS [in Ukrainian].
- Scanlan, G. (2004). The control of corruption. *Journal of Financial Crime*, 11(4), 316-321. doi: <https://doi.org/10.1108/13590790410809257>.
- Tastii, V.Ya., Pshonka, V.P., & Borysov, V.I. (et al.). (Eds.). (2013). *Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar [The Criminal Code of Ukraine. Scientific and Practical Comment. Special part]*. (Vols. 1-2). (5th ed., rev.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Thompson, D. (2018). Thompson. Theories of Institutional Corruption. *Annual Review of Political Science of Harvard University*, 21, 495-513. doi: <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-120117-110316>.
- Vozniuk, A.A. (2018). Aktualni problemy na shliakhu pobudovy efektyvnoi systemy kryminalno-pravovoi protidii Koruptsii v Ukraini [Actual problems on the promise of an effective system of criminal law protection in Ukraine]. V.V. Cherniei, S.D. Husariev, S.S. Cherniavskiy (et al.). (Ed.). *Realizatsiia derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky v mizhnarodnomu vymiri, Realization of state anti-corruption policy in the international dimension: Proceedings of the 3th International Scientific and Practical Conference*. (Vols. 2), (pp. 187-190). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 5-те вид., переробл. та доповн. Київ : Атіка, 2009. С. 59.
- Dölling D. Corruption and related offences in international business relations. *Revue internationale de droit pénal*. 2001. No. 3-4. Vol. 72. P. 691-699. doi: <https://doi.org/10.3917/ridp.723.0691>.
- Дудоров О. О. Вибрані праці з кримінального права. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. С. 849-852.
- Findlay M. Crime, Development and Corruption: Cultural Dynamic – Global Challenge? *Organized Crime, Corruption, and Crime Prevention*. 2014. P. 179-186. doi: https://doi.org/10.1007/978-3-319-01839-3_21.
- Holmes L. Police Corruption. *Oxford Research Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*. 2018. doi: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264079.013.633>.
- Police Corruption and Police Reforms in Developing Societies / by editing Sr. Hope. Boca Raton : CRC Press, 2016. doi: <https://doi.org/10.1201/b19181>.
- Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : прийнята 31 жовт. 2003 р. Ратифікована Україною із заявами 18 жовт. 2006 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994>.
- Куц В., Триньова Я. Поняття корупційних злочинів та їх види. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 4. С. 32-36.
- Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію. Харків : Право, 2013. С. 14.
- Мезенцева І. Визначення предмета корупційних злочинів. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 5 (38). С. 76.

- Наумов А. В. Ответственность за коррупционные преступления по законодательству России, европейских стран и США (сравнительно-правовой анализ). *Организованная преступность и коррупция. Исследования, обзоры, информация*. 2000. № 1. С. 76–95.
- Peoples C., Sutton J. Political Corruption and State Crime. *Oxford Research Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*. 2017. doi: <https://dx.doi.org/10.1093/acrefore/9780190264079.013.274>.
- Punch M. Police Corruption. London : Willan, 2009. doi: <https://doi.org/10.4324/9781843927303>.
- Savchenko A. Issues of the classification of corruption crimes in Ukraine. *Наукові праці Національного авіаційного університету*. 2015. № 4 (37). С. 162. (Серія «Повітряне і космічне право»).
- Savchenko A. Corruption Crimes in Ukraine: Problems of Criminal Legal Understanding. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 281–282.
- Савченко А. В. Щодо питання про покарання за корупційні злочини. *Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства* : матеріали круглого столу (Київ, 5 листоп. 2015 р.) / відп. ред. О. С. Стеблинська. Київ : IKBC, 2015. С. 30–34.
- Scanlan G. The control of corruption. *Journal of Financial Crime*. 2004. Vol. 11. Issue 4. P. 316–321. doi: <https://doi.org/10.1108/13590790410809257>.
- Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / [за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова та ін.]. 5-те вид., доповн. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина. С. 792.
- Thompson D. Theories of Institutional Corruption. *Annual Review of Political Science of Harvard University*. 2018. Vol. 21. P. 495–513. doi: <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-120117-110316>.
- Вознюк А. А. Актуальні проблеми на шляху побудови ефективної системи кримінально-правової протидії корупції в Україні. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали III Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 7 груд. 2018 р.) : у 2 ч. / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. Ч. 1. С. 187–190.

Стаття надійшла до редколегії 16.01.2019

Bodnar V. – Doctor of Law, Associate Professor, Professor of the Department of Pre-Trial Investigation of the Educational and Research Institute No. 1 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1631-8211>

Preventing Corruption Offenses Committed by Police

*The purpose of this article is to reveal the legal content of the term «corruption crime» through the prism of domestic and international law, formulation of key determinants for criminal offences of corruption the police on the basis of questionnaire data. **Methods.** Regarding the Commission of corruption crimes by the officials of law enforcement agencies testify to the successful use of the method of questioning and interviewing. **Methodology.** Due to the method of analysis and synthesis were able to structure the international legal acts in the sphere of combating corruption, the dialectical method gave the opportunity to form the basic conceptual and categorical framework of anti-corruption legislation, highlighting key definitions. **Scientific novelty.** The article author gives a private approach to the identification of signs of corruption crimes through analysis of doctrinal opinions and self-generated insights and proposals for possible ways of improvement. In particular, it is proposed in the theoretical plan to understand the criminal punishments envisaged by the Criminal Code of Ukraine as socially dangerous and punishable intentional acts that contain signs of corruption and committed by special subjects. **Conclusions.** On the basis of the analysis highlighted the causal relationships and the negative consequences of corruption offenses committed by police officers. It has been established that police officers are most susceptible to committing such corruption offenses as abuse of office, illegal gain, excess of authority or official authority, and official negligence. The overwhelming motivation for crimes committed in the field of official activity by National Police officers is: the desire to raise their material standard of living; the desire to satisfy psychological needs (self-expression, achievement of career growth, etc.); the desire to live «wide leg».*

Keywords: crime; official activity; corruption; policeman; abuse; official position; official; counteraction.

УДК 343.9

doi: <https://doi.org/10.33270/01191112.61>

Лісова Н. В. – кандидат юридичних наук, доцент, начальник відділу організації та координації наукової роботи управління організаційно-аналітичного забезпечення та контролю Національної академії прокуратури України, м. Київ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4410-6662>

Проблемні аспекти злочинності неповнолітніх

Мета статті – проаналізувати рівень, структуру й динаміку злочинів, що вчиняють неповнолітні, а також призначення покарання та звільнення особи від кримінальної відповідальності, покарання або його відбування за результатами даних судової статистики за 2017–2018 роки. **Методологія.** Методологічний інструментарій обрано з урахуванням поставленої мети, специфіки об'єкта та предмета дослідження. Використано такі методи пізнання: метод системного аналізу правових норм – для порівняння норм звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування; систематизації різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування; статистичний – для аналізу судової статистики та іншої статистичної інформації з метою обґрунтування певних висновків. **Наукова новизна** полягає в удосконаленні підходів до визначення рівня, структури й динаміки злочинів, що вчиняють неповнолітні, а також загальних тенденцій призначення покарання та звільнення неповнолітніх осіб від кримінальної відповідальності, покарання або його відбування. **Висновки.** За підсумками здійсненого аналізу судової статистики за 2017–2018 роки з'ясовано, що в Україні під час здійснення правосуддя стосовно неповнолітніх враховують рекомендації, визначені міжнародно-правовими актами щодо надання переваги таким санкціям і заходам, які можуть мати виховний вплив, а також сприяти відшкодуванню збитків, завданих правопорушенням, що вчинила неповнолітня особа.

Ключові слова: злочинність; неповнолітній; покарання; звільнення; кримінальна відповідальність; динаміка злочинів; профілактика злочинності.

Вступ

Злочинність неповнолітніх в Україні слід розглядати як явище, що є частиною загальної злочинності в суспільстві, оскільки відбувається в однакових умовах і під впливом тих самих факторів, що й загальна злочинність.

Водночас злочинність неповнолітніх має певні особливості, які полягають у рівні, структурі, динаміці, детермінації та мотивації цієї категорії злочинців, що зумовлено специфікою їхньої поведінки, правовим статусом у суспільстві, а отже, особливостями призначення та відбування покарань за вчинені злочини.

В Україні спостерігається тенденція до мінімізації застосування до неповнолітніх кримінальної відповідальності з реальним відбуванням призначеного судом покарання. Згідно з даними судової статистики, упродовж 2013–2015 років у близько 68 % випадків засудження осіб, які вчинили злочин у неповнолітньому віці, застосовували звільнення їх від покарання, з яких у понад 87 % випадків – з випробуванням. Така сама тенденція збереглася й у 2017–2018 роках. Зокрема, упродовж 2017–2018 років у 65 % випадків засудження осіб, які вчинили злочин у неповнолітньому віці, застосовували звільнення їх від покарання, з яких у понад 50 % випадків – з випробуванням.

Питанням злочинності неповнолітніх, призначення та звільнення від покарання присвячено низку наукових доробків, серед яких слід виокремити праці Ю. В. Бауліна, В. М. Бурдіна, Є. М. Вечерова, В. В. Голіни, Т. О. Гончара, О. П. Гороха, О. В. Дашенка, О. М. Джужі, О. О. Дудорова, О. М. Костенка, А. А. Музики,

В. І. Осадчого, Є. О. Письменського, А. В. Савченка, О. О. Северина, Ю. М. Ткачевського, В. І. Тютюгіна, В. М. Трубникова, Г. О. Усатого, Є. В. Фесенка, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка, В. В. Чернея, В. І. Шакуна, С. Д. Шапченка, О. О. Ямкова, С. С. Яценко та ін.

Питання злочинності неповнолітніх останніми роками вивчали як вітчизняні (Kalman et al., 2010; Popov et al., 2014; Shakun, 2018), так й іноземні вчені (Astishina, Markelova, & Obgolds, 2013; Buharov, 2018; Plisko, 2018; Ovsiannikov, 2018; Sergeeva, 2018; Spesivov, 2014).

Водночас питання звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування потребують подальшого дослідження та напрацювання пропозицій щодо створення ефективної системи заходів кримінально-правового характеру стосовно неповнолітніх злочинців.

Мета і завдання дослідження

Мета статті – проаналізувати рівень, структуру й динаміку злочинів, що вчиняють неповнолітні, а також визначити тенденції призначення покарання та звільнення особи від кримінальної відповідальності, покарання або його відбування.

Для досягнення цієї мети було сформульовано такі завдання:

– на підставі аналізу даних судової статистики за 2017–2018 роки проаналізувати рівень, структуру та динаміку злочинів, що вчиняли неповнолітні впродовж 2017–2018 років, окреслити наявні закономірності;

– окреслити тенденції щодо призначення покарання неповнолітнім особам і підстави звільнення від покарання та його відбування.

Виклад основного матеріалу

Згідно зі статистичними даними, порівняно з 2017 роком ("Nakaz Derzhavnoi sudovoï administratsii", 2017), 2018 року майже на третину зменшилася кількість кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми або за їх участю

(з 3088 до 2798) ("Nakaz Derzhavnoi sudovoï administratsii", 2018).

Розглядаючи злочинність неповнолітніх за ступенем тяжкості вчинених ними або за їх участю злочинів, зауважимо, що кількість особливо тяжких злочинів зменшилася майже вдвічі (з 48 до 17). Порівняно з 2017 роком, суттєво зменшилася й кількість випадків учинення неповнолітніми тяжких злочинів: 2017 року – 1564 (50 %); 2018 року – 1331 (47 %) (табл. 1).

Таблиця 1

Дані про злочинність неповнолітніх за ступенем тяжкості вчинених злочинів (2017–2018 роки)

За ступенем тяжкості злочину	2017		2018	
	кількість	питома вага, %	кількість	питома вага, %
особливо тяжкі злочини	48	1,5	17	0,6
тяжкі злочини	1564	50	1331	47

Структуру й динаміку злочинності неповнолітніх за окремими групами складів злочинів 2018 року, порівняно з 2017 роком, відображено в табл. 2:

Таблиця 2

Відомості про неповнолітніх засуджених (2017–2018 роки)

Злочини за КК України	Кількість за роками	
	2017	2018
Умисне вбивство (ст. 115)	14	9
Зокрема умисне вбивство за обтяжуючих обставин (ч. 2 ст. 115)	10	6
Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання (ст. 116)	1	1
Умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121)	29	27
Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122)	27	23
Зґвалтування (ст. 152)	5	1
зокрема зґвалтування, вчинене за обтяжуючих обставин (ч. 3, 4 ст. 152)	3	1
ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ (ст. 185–198) (загалом)	2453	2269
крадіжки (ст. 185)	1927	1876
грабіж (ст. 186)	356	290
розбій (ст. 187)	85	40
незаконне заволодіння транспортними засобами (ст. 289)	253	173
хуліганство (ст. 296)	55	48
ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ (ст. 305–320)	94	90
Інші злочини	157	157
Загалом	3088	2798
Тяжкі злочини	1564	1331
Особливо тяжкі злочини	48	17

Таким чином, слід констатувати суттєве зниження рівня злочинності неповнолітніх загалом і за окремими видами злочинів.

Однак 2018 року, а також упродовж попередніх років залишаються найпоширенішими п'ять видів злочинів неповнолітніх, а саме:

1) злочини проти власності – 81 % (2018), 80 % (2017);

2) незаконне заволодіння транспортними засобами – 6,1 % (2018), 8,2 % (2017);

3) злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів – 3,2 % (2018), 3 % (2017);

4) злочини проти життя та здоров'я особи – 2,4 % (2018), 2,8 % (2017);

5) хуліганство – 1,7 % (2018), 1,7 % (2017).

Розглянемо їх динаміку. Серед злочинів проти власності найбільшу кількість становлять крадіжки (ст. 185 КК України) – близько 80 % (2017 року – 1927 крадіжок, або 79 %; 2018 року – 1875 крадіжок, або 83 %).

Найпоширенішим злочином проти безпеки руху й експлуатації транспорту, що вчинені неповнолітніми або з їх участю, є незаконне заволодіння транспортними засобами (ст. 289 КК України). Так, 2017 року за вчинення цього злочину було засуджено 173 особи (6,1 %); 2018 року – 253 особи (8,1 %).

Також поширеними є злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 305–320 КК України). Так, у загальній структурі злочинів, учинених неповнолітніми або за їх участю, за злочини цієї категорії 2017 року було засуджено 94 особи, що становить 3 %, 2018 року – 90 осіб, що становить 3,2 %.

Майже половину злочинів проти життя та здоров'я становить заподіяння умисного тяжкого тілесного ушкодження (ст. 121 КК України): 2017 року – 33 %; 2018 року – 40 %.

Частка умисних вбивств (ст. 115 КК України) 2017 року становить 26 %, або 24 випадки; 2018 року – 22 %, або 15 випадків.

Серед злочинів проти громадського порядку та моральності найбільшу кількість неповнолітніх осіб засуджено за вчинення хуліганства: 2017 року – 55 осіб; 2018 року – 48 осіб (близько 1,7 %).

Слід зауважити, що близько 71 % неповнолітніх осіб учиняють злочини у віці від 16-ти до 18 років і лише 30 % – від 14-ти до 16 років. Крім того, неповнолітнім старшої вікової групи притаманно вчиняти більш тяжкі суспільно небезпечні діяння, ніж особам віком 14–16 років (Porov et al., p. 128). Порівняно з неповнолітніми злочинцями чоловічої статі, частка неповнолітніх дівчат, що вчиняють злочини, становить 10 %.

Серед неповнолітніх, що вчиняють суспільно небезпечні діяння, часто трапляються такі, яких

виховують у неповних або неблагополучних родин, утікають з дому. За даними судової статистики, вихованці з неповної сім'ї, дитячих будинків, шкіл-інтернатів загалом становлять майже 50 % загальної кількості неповнолітніх злочинців.

За рівнем освіти серед злочинців переважають неповнолітні з базовою загальною середньою освітою (2017 року – 47 %; 2018 року – 49 %). Частка осіб з повною загальною середньою освітою на момент учинення злочину становить 22 %; з початковою загальною освітою – 13 %; з професійно-технічною – 3 %; без освіти – 1,6 %. Загалом лише десята частина неповнолітніх злочинців на момент учинення злочину мала таку, що відповідає віку, освіту.

Більшість неповнолітніх (37 %) учиняє злочини групою, з них: 15 % – виключно разом з неповнолітніми, а 18 % – за участю дорослих осіб; 5 %, за даними судової статистики, учиняють злочини в стані алкогольного сп'яніння. Здебільшого це тяжкі й особливо тяжкі злочини проти власності, проти життя та здоров'я особи.

Алкоголізм і наркоманія переважають серед причин злочинності. У разі втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність пияцтво є головною причиною вчинення цього злочину, рідше – умовою, що сприяє його вчиненню. Неповнолітнього, який уживає наркотики чи алкоголь, легше та простіше втягнути в злочинну діяльність. Тому гостро постає необхідність реформування системи протидії протиправній поведінці неповнолітніх, зокрема посилення профілактичної ролі спеціально вповноважених органів і служб.

Одним з найважливіших етапів протидії злочинності неповнолітніх є її рання профілактика. Подальші етапи – безпосередня профілактика, профілактика на час передзлочинної поведінки та профілактика рецидиву, що мають на меті:

1) оздоровити середовище й надати допомогу неповнолітнім, які опинилися в несприятливих умовах життя і виховання, щоб перешкодити негативному впливу їх на поведінку (етап ранньої профілактики);

2) не допустити, щоб неповнолітні стали на злочинний шлях, і забезпечити виправлення осіб зі значним ступенем дезадаптації, які вчиняють правопорушення незлочинного характеру (етап безпосередньої профілактики);

3) створити умови для виправлення осіб, які систематично вчиняють правопорушення, що свідчить про ймовірність учинення злочину в найближчому майбутньому (етап профілактики передзлочинної поведінки);

4) попередити рецидив серед підлітків, які раніше вчиняли злочини (профілактика рецидиву).

Отже, протидія злочинності неповнолітніх – це сукупність різноманітних видів діяльності й заходів у державі, які спрямовані на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення

негативних явищ і процесів, що спричиняють злочинність неповнолітніх або сприяють їй, а також недопущення вчинення ними злочинів на різних стадіях злочинної поведінки (Kalman et al., 2010, p. 218).

Водночас неповнолітні особи, які вже вчинили злочин, підлягають засудженню та призначенню покарання чи звільнення від нього за наявних законних підстав.

Відповідно до п. 10 Зауважень загального порядку № 10 (2007) Комітету ООН з прав дитини «Права дітей у системі юстиції щодо дітей», у всіх рішеннях, які ухвалюють у контексті здійснення юстиції щодо дітей, головним завданням має бути якнайкраще забезпечення інтересів дитини. Це означає, наприклад, що традиційні завдання кримінального правосуддя, такі як покарання, повинні поступатися місцем реабілітаційним і відновним цілям правосуддя у справах дітей-правопорушників.

Згідно з п. 23.2 Рекомендацій CM/Rec (2008)11 Комітету міністрів Ради Європи, держа-

вам-членам «Про Європейські правила стосовно неповнолітніх правопорушників, щодо яких застосовуються санкції або заходи», перевагу слід надавати таким санкціям і заходам, які можуть мати виховний вплив, а також сприяти відшкодуванню збитків, завданих правопорушенням, яке вчинила неповнолітня особа.

Зауважимо, що мета покарання за злочин, учинений неповнолітнім, суттєво відрізняється від загального правила, передбаченого ст. 50 КК України. У цьому разі головною метою покарання є реабілітація (виправлення) неповнолітнього як реалізація принципу найкращого дотримання інтересів дитини.

Кримінальний кодекс України встановлює значну кількість підстав для звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності або покарання, причому такі підстави можуть мати як загальний характер (тобто їх застосовують до громадян будь-якого віку), так і спеціальний – передбачені для застосування виключно щодо неповнолітніх (табл. 3, 4).

Таблиця 3

Підстави звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності (за КК України)

№ з/п	Підстава	Стаття КК України
1.	У зв'язку з дійовим каяттям	ст. 45
2.	У зв'язку з примиренням винного з потерпілим	ст. 46
3.	У зв'язку з передачею особи на поруки	ст. 47
4.	У зв'язку зі зміною обстановки	ст. 48
5.	У зв'язку із закінченням строків давності	ст. 49, 106
6.	У зв'язку із застосуванням примусових заходів виховного характеру	ч. 1 ст. 97

Таблиця 4

Підстави звільнення неповнолітніх від відбування покарання (за КК України)

№ з/п	Підстава	Стаття КК України
1.	З випробуванням – вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років	ст. 79
2.	З випробуванням	ст. 104, 75–78
3.	У зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку	ст. 106, 80
4.	На підставі закону України про амністію	ст. 85, 86

Крім загальних видів можливого звільнення від кримінальної відповідальності, закон передбачає за наявності певних підстав спеціальні види обов'язкового звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення деяких злочинів, які зазначено в Особливій частині КК України, наприклад: ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 2 ст. 255, ч. 3 ст. 258³, ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309, ч. 5 ст. 354.

Підстави, передбачені в ст. 45–49 КК України, за правовими наслідками є більш вигідними для забезпечення інтересів неповнолітніх осіб.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 91 КПК України, обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, належать до таких, які підлягають доказуванню в

кримінальному провадженні. Доказування полягає в збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Вирішуючи питання про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності, у кримінальному провадженні мають бути застосовані саме підстави, передбачені ст. 45–49 КК України.

Кримінальний процесуальний кодекс України також зобов'язує з'ясовувати ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння, що буде враховано під час вирішення питання про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності, наприклад, у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України, ст. 285–288 КПК України) чи у

зв'язку з примиренням з потерпілим (ст. 46 КК України, ст. 468, 471 КПК України).

Відповідно до ст. 103 КК України, призначаючи покарання неповнолітньому, суд, крім обставин, передбачених у ст. 66–67 КК України, урахує умови його життя та виховання, вплив дорослих, рівень розвитку й інші особливості особи неповнолітнього.

Тому під час розгляду кримінального провадження щодо неповнолітнього питання про його благополуччя має бути визначальним фактором; обмеження особистої свободи неповнолітнього повинно бути зведено до мінімуму, його застосовують виключно в разі, якщо особу визнано винною у вчиненні особливо тяжкого, тяжкого злочину проти іншої особи або в неодноразовому вчиненні схожих злочинів, а також за відсутності іншого відповідного заходу впливу. Щоб уникнути поміщення у виправні установи, компетентний орган влади повинен мати у своєму розпорядженні для вирішення справи широкий спектр заходів впливу ("Minimalni standartni", 1985).

Умови, що визначені КК України, і порядок здійснення кримінального процесуального провадження надають можливість максимально забезпечити дотримання викладених положень Пекінських правил і здійснювати кримінальне судочинство щодо неповнолітніх правопорушників на засадах максимальної гуманізації передбачених кримінально-правових заходів.

Зокрема, КК України передбачає правові підстави для звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності, покарання або його відбування, частина яких поширюється виключно на неповнолітніх або ж має щодо них пільгові умови застосування, що в комплексі сприяє ширшому застосуванню до неповнолітнього форм кримінальної відповідальності, не пов'язаних із призначенням покарання або його відбуванням.

2017 року було засуджено 3088 неповнолітніх осіб, з яких лише 416 (13,5 %) засуджено до позбавлення волі на певний строк; із них 2021 особу (65 %) звільнено від покарання, 1639 осіб (53 %) – звільнено з випробуванням.

2018 року із загальної кількості засуджених осіб (2798) до позбавлення волі на певний строк засуджено лише 257, що становить 9 %, водночас, 1942 особи (майже 70 %) звільнено від покарання, з них 1471 (53 %) звільнено з випробуванням.

Отже, зазначене засвідчує дотримання рекомендацій, визначених міжнародно-правовими актами, що застосовують під час здійснення правосуддя стосовно неповнолітніх; у частині надання переваги таким санкціям і заходам, які можуть мати виховний вплив, а також сприяти відшкодуванню збитків, завданих правопорушенням, яке вчинила неповнолітня особа.

Наукова новизна

Наукова новизна статті полягає в удосконаленні підходів до визначення рівня, структури й динаміки злочинів, що вчиняють неповнолітні, а також загальних тенденцій призначення покарання та звільнення неповнолітніх осіб від кримінальної відповідальності, покарання або його відбування.

Висновки

В Україні спостерігається тенденція до мінімізації застосування до неповнолітніх кримінальної відповідальності з реальним відбуванням призначеного судом покарання та під час відправлення правосуддя щодо неповнолітніх. Суди дотримуються основних правил, спрямованих на забезпечення балансу між інтересами суспільства та завданнями судочинства, з одного боку, й інтересами, особливими потребами та вразливістю неповнолітніх – з іншого, а також сприяння добробуту неповнолітнього під час вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності й дотримання принципу співрозмірності в призначенні неповнолітнім покарання та вирішенні питання про звільнення від відбування його.

Проаналізувавши рівень злочинності неповнолітніх за 2017–2018 роки, слід акцентувати увагу на таких тенденціях, які притаманні цьому різновиду злочинності протягом останніх двох років:

- констатовано мінімізацію застосування до неповнолітніх кримінальної відповідальності з реальним відбуванням призначеного судом покарання;

- визначено, що найпоширенішими злочинами, що вчиняють неповнолітні, залишаються злочини проти власності;

- висловлено припущення, що неповнолітні віком від 16-ти до 18 років учиняють більш тяжкі суспільно небезпечні діяння, ніж особи віком від 14-ти до 16 років;

- встановлено, що значною є ймовірність збереження тенденції, відповідно до якої злочинна активність неповнолітніх у віковій категорії 14–16 років є значно нижчою, ніж у віковій групі 16–18 років;

- аргументовано, що кількість неповнолітніх, які на момент учинення злочину були вихованцями з неповної сім'ї, дитячих будинків, шкіл-інтернатів, може збільшуватися.

Проте основними з-поміж окреслених детермінант є незадовільні соціально-економічні умови життя населення, значна кількість безпритульних і бездоглядних дітей.

REFERENCES

- Astishina, T.V., Markelova, E.V., & Obgolg, I.A. (2013). Preduprejdenie policiei prestuplenii nesovershennoletnih [Police warning juvenile crime]. *Rossiiskoe policeiskoe pravo, Russian police law*, 1, 45-64. doi: <https://doi.org/10.7256/2306-4218.2013.1.762> [in Russian].
- Buharov, M.A. (2018). Profilaktika pravonarushenii i prestuplenii nesovershennoletnih cherez ih patrioticheskoe vospitanie [Prevention of offenses and crimes of minors through their patriotic education]. *Nauchnye tendencii: Yurisprudenciia, Scientific trends: Jurisprudence: Proceedings of the 11th International Scientific and Practical Conference* (pp. 4-5). SPb.: CNK MOAN. doi: <https://doi.org/10.18411/spc-20-01-2018-01> [in Russian].
- Kalman, O.H., Koziakov, I.M., & Kuts, V.M. (et al.). (2010). *Problemy protyidii zlochynnosti [Problems of counteraction to crime]*. O.H. Kalman (Ed.). Kharkiv: Nova soft [in Ukrainian].
- Minimalni standartni pravyla Orhanizatsii Obiednanykh Natsii, shcho stosuetsia vidpravlennia pravosuddia shchodo nepovnolitnikh vid 29 lystopada 1985 roku [United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice of 29 November 1985]. (n.d.). *zakon4.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_211 [in Ukrainian].
- Nakaz Derzhavnoi sudovoi administratsii Ukrainy "Zvit pro nepovnolitnykh zasudzhennykh za 2017 rik" vid 21 lystop. 2012 r. No. 153 [Order of the State Judicial Administration of Ukraine "Report on juvenile convicts for 2017" from November 21, 2012, No. 153]. (n.d.). *court.gov.ua*. Retrieved from https://court.gov.ua/userfiles/file/DSA/2018_DSA_docs/8_2017.xlsx [in Ukrainian].
- Nakaz Derzhavnoi sudovoi administratsii Ukrainy "Zvit pro nepovnolitnykh zasudzhennykh za 2018 rik" vid 21 lystop. 2012 r. No. 153 [Order of the State Judicial Administration of Ukraine "Report on juvenile convicts for 2018" from November 21, 2012, No. 153]. (n.d.). *court.gov.ua*. Retrieved from https://court.gov.ua/userfiles/file/DSA/2018_DSA_docs/8_2017.xlsx [in Ukrainian].
- Ovsiannikov, V.A. (2018). Osobennosti ugovno-pravovoi politiki gosudarstva v preduprejdenii recidivnoi prestupnosti nesovershennoletnih [Features of the criminal law of the state in preventing recidivism of juvenile delinquency]. *Policeiskaia deiatelnost, Police activities*, 5, 67-71. doi: <https://doi.org/10.7256/2454-0692.2018.5.27747> [in Russian].
- Plisko, Ye. (2018). Orhanizatsiia osvitho-vykhovnoho protsesu nepovnolitnykh pravoporushnykh u spetsializovanykh ustanovakh protiahom druhoi polovyny XX stolittia [Organization of educational and educational process of juvenile offenders in specialized institutions during the second half of the twentieth century]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu, Scientific notes of the Berdyansk State Pedagogical University*, 3(3), 75-84. doi: <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2018-1-3-75-84> [in Russian].
- Popov, H.V., Mozghova, V.A., & Shevchenko, Ya.M. (et al.). (2014). *Protydiia zlochynnosti nepovnolitnykh v Ukraini (teoriia i praktyka) [Counteracting juvenile delinquency in Ukraine (theory and practice)]*. Kyiv: Nats. akad. prokuratury Ukrainy [in Ukrainian].
- Sergeeva, K.O. (2018). Osvobojdenie ot ugovnoi otvetstvennosti nesovershennoletnih [The release from criminal responsibility of minors. Scientific trends: jurisprudence]. *Nauchnye tendencii: Yurisprudenciia, Scientific trends: Jurisprudence: Proceedings of the 11th International Scientific and Practical Conference* (pp. 24-26). SPb.: CNK MOAN [in Russian].
- Shakun, V.I. (2018). Teoretychni pytannia vyznachennia osnovnykh terminiv u suchasni ukrainskii kryminolohii [Theoretical nutrition attribution of the main terms in such ukrainian criminology]. *Fundamentalni problemy kryminalnoi vidpovidalnosti, Fundamental problems of criminal liability: Proceedings of the Scientific polylogue* (p. 208). Yu.V. Baulin, Yu.A. Ponomarenko (Ed.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Spesivov, N.V. (2014). Pravo na spravdivoe sudebnoe razbiratelstvo i ego realizaciia pri proizvodstve po ugovnym delam s uchastiem nesovershennoletnih [The right to a fair trial and its implementation in criminal proceedings involving minors]. *Aktualnye problemy rossiiskogo prava, Actual problems of Russian law*, 5, 924-929. doi: <https://doi.org/10.7256/1994-1471.2014.5.10207> [in Russian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Астишина Т. В., Маркелова Е. В., Обгольц И. А. Предупреждение полицией преступлений несовершеннолетних. *Российское полицейское право*. 2013. № 1. С. 45–64. doi: <https://doi.org/10.7256/2306-4218.2013.1.762>.
- Бухаров М. А. Профилактика правонарушений и преступлений несовершеннолетних через их патриотическое воспитание. *Научные тенденции: Юриспруденция: материалы XI Междунар. науч.-практ. конф.* (СПб., 20 янв. 2018 г.). СПб.: ЦНК МОАН, 2018. С. 4–5. doi: <https://doi.org/10.18411/spc-20-01-2018-01>.
- Проблеми протидії злочинності: підручник / [О. Г. Кальман, І. М. Козьяков, В. М. Куц та ін.] ; за ред. О. Г. Кальмана. Харків: Нова софт, 2010. С. 292.
- Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх від 29 листопада 1985 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_211.
- Звіт про неповнолітніх засуджених за 2017 рік: наказ Держ. суд. адмін. України від 21 листоп. 2012 р. № 153. URL: https://court.gov.ua/userfiles/file/DSA/2018_DSA_docs/8_2017.xlsx.
- Звіт про неповнолітніх засуджених за 2018 рік: наказ Держ. суд. адмін. України від 21 листоп. 2012 р. № 153. URL: https://court.gov.ua/userfiles/file/DSA/2018_DSA_docs/8_2017.xlsx.
- Овсянников В. А. Особенности уголовно-правовой политики государства в предупреждении рецидивной преступности несовершеннолетних. *Полицейская деятельность*. 2018. № 5. С. 67–71. doi: <https://doi.org/10.7256/2454-0692.2018.5.27747>.

- Пліско Є. Організація освітньо-виховного процесу неповнолітніх правопорушників у спеціалізованих установах протягом другої половини XX століття. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2018. Вип. 3. Т. 3. С. 75–84. (Серія «Педагогічні науки»). doi: <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2018-1-3-75-84>.
- Протидія злочинності неповнолітніх в Україні (теорія і практика) : наук.-практ. посіб. / [Г. В. Попов, В. А. Мозгова, Я. М. Шевченко та ін.]. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2014. 230 с.
- Сергеева К. О. Освобождение от уголовной ответственности несовершеннолетних. *Научные тенденции: Юриспруденция* : материалы XI Междунар. науч.-практ. конф. (СПб., 20 янв. 2018 г.). СПб. : ЦНК МОАИ, 2018. С. 24–26. doi: <https://doi.org/10.18411/spc-20-03-2018-06>.
- Шакур В. І. Теоретичні питання визначення основних термінів у сучасній українській кримінології. *Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності* : матеріали наук. полілогу (Харків, 7 верес. 2018 р.) / упоряд.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко. Харків : Право, 2018. 208 с.
- Спесивов Н. В. Право на справедливое судебное разбирательство и его реализация при производстве по уголовным делам с участием несовершеннолетних. *Актуальные проблемы российского права*. 2014. № 5. С. 924–929. doi: <https://doi.org/10.7256/1994-1471.2014.5.10207>.

Стаття надійшла до редколегії 30.11.2018

Lisova N. – Ph.D in Law, Associate Professor, Head of the Department of Organization and Coordination of Scientific Work Management Organizational and Analytical Provision and Control of the National Academy of Public Prosecutor of Ukraine, Kyiv, Ukraine;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4410-6662>

Problematic Aspects of Juvenile Delinquency

The **purpose** of the article is to analyze level, structure and dynamics of crimes committed by juveniles, as well as his or her sentencing and release from criminal liability, punishment or serve the sentence according to the results of judicial statistics of 2017–2018 years. **Methodology.** The methodological toolkit was chosen due to the set purpose, the specifics of the object and subject of the study. The following methods of cognition have been used: method of the systematic analysis of legal norms – to compare the rules for the release of juveniles from punishment and serve the sentence; for the systematization of the types of release of juveniles from punishment and serve the sentence; statistical – for the analysis of judicial statistics and other statistical information in order to substantiate certain conclusions. **Scientific novelty** is to improve the theoretical understanding of the content of the level, structure and dynamics of crimes committed by juveniles, and also general tendencies in sentencing and release from criminal liability, punishment or serve the sentence. **Conclusions.** According to the analysis of judicial statistics for 2017–2018, it was ascertained that in Ukraine, in the administration of juvenile justice, the recommendations set forth in international legal instruments applicable in the administration of juvenile justice in respect of the granting of benefits to such sanctions and measures that may have an educational effect, as well as to compensate for the damage caused by an offense committed by a minor, shall be taken into account.

Keywords: crime; minor; punishment; release; criminal liability; crime dynamics; crime prevention.

Бондарчук А. С. – здобувач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, м. Київ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0799-5218>

Кримінальна відповідальність за погрозу або насильство щодо журналіста в історичному вимірі

У зв'язку з відсутністю в теорії кримінального права розробок у напрямі дослідження періодизації розвитку кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста, **метою** статті є формування концептуальних підходів до визначення етапів її розвитку. На підставі специфіки теми, мети й окреслених завдань застосовано загальнонаукові, спеціально-наукові та філософські методи, що забезпечили об'єктивне дослідження предмета та формулювання ґрунтовних висновків. **Методологію** дослідження становлять: історико-правовий метод, використаний для висвітлення історичного розвитку кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста та виявлення закономірностей розвитку вітчизняного кримінального законодавства під впливом законодавства іноземних держав; системний – під час вивчення етапів розвитку кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста як єдиного цілісного процесу; догматичний метод застосовано з метою виявлення недоліків і вивчення можливостей удосконалення періодизації розвитку кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста; логіко-семантичний – для поглибленого опрацювання категоріально-понятійного апарату стосовно структури етапів розвитку кримінальної відповідальності за погрозу або насильство стосовно журналіста. Для формування на підставі наявних у спеціальній літературі позицій щодо визначення етапів розвитку кримінальної відповідальності за погрозу або насильство стосовно журналіста було застосовано метод узагальнення. Шляхом використання цих методів у статті досліджено періодизацію розвитку кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста. **Наукова новизна** статті полягає в тому, що в ній розглянуто різні наукові погляди як щодо періодизації історії кримінального законодавства України, так і у сфері відповідальності за погрозу, насильство стосовно конкретних осіб, а також законної професійної діяльності журналістів та осіб, які займалися видавничою діяльністю; визначено критерії (підходи) періодизації. На підставі здійсненого дослідження сформульовано **висновки** стосовно етапів періодизації кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста. Зокрема, виокремлено такі етапи: 1) формування передумов відповідальності за погрозу, насильство щодо конкретних осіб (911 рік – I половина XVIII ст.); 2) встановлення кримінально-правової охорони слова та журналістської діяльності (I половина XVIII ст. – II половина XVIII ст.); 3) нормативне регулювання видавничої діяльності – «епоха цензурного терору» (II половина XVIII ст. – 1985 рік); 4) закріплення норми щодо встановлення кримінальної відповідальності за переслідування громадян за критику (1985 рік); 5) нормативне вдосконалення кримінальної відповідальності за погрозу, насильство стосовно конкретних осіб, а також щодо законної професійної діяльності журналістів та осіб, які займалися видавничою діяльністю (1985–2001 роки); 6) сучасний період розвитку кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста (2001 рік – донині). Визначальними для формування цієї класифікації стали прийняття та дія основних нормативно-правових актів, що регулювали підстави, порядок притягнення осіб до відповідальності за погрозу, насильство щодо конкретних осіб, а також стосовно законної професійної діяльності журналістів та осіб, які займалися видавничою діяльністю.

Ключові слова: кримінальна відповідальність; етап; розвиток; періодизація; погроза; насильство; журналіст.

Вступ

Попри постійні зміни, які законодавець вносить до Кримінального кодексу (Lozinskii, 2015, р. 222) та які потребують постійного аналізу, під час дослідження будь-якого явища доцільно апелювати до історичного його розвитку, на підставі чого з'ясовують сутність розглядуваного питання. Неодноразово вчені зазначали, що кримінальне законодавство потребує ґрунтовного системного моніторингу та комплексного дослідження питань його вдосконалення. Необхідно враховувати соціальні умови, економічний і суспільно-політичний лад, а також ідеологічні стереотипи, що існували в суспільстві на момент створення чи реалізації норми права. Для ґрунтовного вивчення історичного розвитку криміна-

льної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста слід урахувати ті чинники, які були основоположними в процесі створення чи застосування досліджуваної норми.

Мета і завдання дослідження

У доктрині кримінального права України висвітлено аспекти кримінальної відповідальності за порушення свободи слова та професійної діяльності журналістів. Цінність охорони життя та здоров'я журналіста під час виконання професійних обов'язків є беззаперечною, на чому неодноразово акцентувати увагу фахівці різних галузей знань (Eighteen, 2006; John C. Tamplin, 1987; John M. L., 2003; "Stop violence", 2010; Willis, 2003; Willis, 2010). У своїх працях вони ґрунтовно досліджува-

ли наукові позиції вчених стосовно складу злочину, передбаченого ст. 171 КК України. Водночас етапи розвитку кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста висвітлено недостатньо. Тому метою статті є дослідження етапів розвитку кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста.

Відповідно до окресленої мети, необхідно виконати такі завдання: на підставі сучасних досягнень теорії вітчизняного кримінального права проаналізувати закономірності розвитку вітчизняного кримінального законодавства під впливом дії законодавства різних періодів, обґрунтувати його теоретичне значення для подальшого вдосконалення ст. 345¹ КК України; за результатами здійсненого аналізу історичних документів виокремити періоди розвитку кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста на підставі критерію законодавчого закріплення правових норм.

Виклад основного матеріалу

Попри багатогранність ключових положень, наявних у кримінально-правовій доктрині, фахівці повсякчас розширюють межі їх дослідження. Будь-які підходи, що згодом можуть набути концептуального змісту, проміжні висновки також повинні виконувати методологічну функцію, а тому мають відповідати певним вимогам (Bondarchuk, 2018, р. 117). У доктрині кримінального права наявні різні періодизації розвитку кримінального законодавства. У кожній з них застосовують, подеколи цілком протилежні, критерії, тому жодну не можна вважати універсальною.

Комплекс підходів до періодизації розвитку кримінального законодавства має наукову цінність, сприяє ґрунтовному дослідженню конкретних інститутів чи норм.

Найпоширенішою є періодизація історичного розвитку кримінального законодавства, його конкретних інститутів і норм у контексті дослідження загального розвитку держави та права України.

Дослідник М. І. Омеляненко виокремлює такі періоди розвитку Української держави: 1) часів Київської Русі (X–XIII ст.); 2) польсько-литовського панування та козацької доби (XIV–XIV ст.); 3) приналежності України до складу Росії та Польщі (XIV–XIV ст.); 4) приналежності України до складу Російської імперії та Австро-Угорщини (XIX ст. – 1917 рік); 5) радянський (1917–1991 роки); 6) сучасний (з 1991 року). Схожу періодизацію пропонують й інші автори: 1) виникнення та розвиток давньоукраїнського права; 2) право Київської Русі; 3) розвиток права в Галицькій та Волинській землях; 4) українське право другої половини XVII ст. – XVIII ст.; 5) період нищення українського права (наприкінці

XVIII ст. – XIX ст.). Учений В. С. Малишев у своїй періодизації не тільки використав критерій соціально-політичної характеристики розвитку державного ладу України, а й урахував трансформацію ідей, які було реалізовано в конкретних нормативно-правових актах і практиці, на підставі чого виокремив такі періоди історії розвитку кримінального законодавства (на прикладі розвитку амністії): князівський (882–1349 роки); приналежність українських земель до складу Великого Князівства Литовського (Литовська держава), Польщі, Речі Посполитої (1349–1648 роки); автономії України в складі Росії (1648–1764 роки); перебування України в складі Австрійської (Австро-Угорської) та Російської імперій (1764–1917 роки); відродження й розбудови української державності (1917–1921 роки); Української СРР (РСР) (1921–1991 роки); незалежної держави України до ухвалення нового КК України (1991–2001 роки); з моменту ухвалення нового КК України до набуття чинності Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» та інших законодавчих актів України» (2001 рік – 1 січня 2012 року); сучасний (з часу набуття чинності Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» та інших законодавчих актів України» (з 1 січня 2012 року й донині) (Malyshev, 2013, р. 77–78).

Виокремлюють і такі етапи розвитку кримінально-правової політики (і, відповідно, періодизації кримінального законодавства): 1) період феодальної роздробленості (IX ст. – середина XI ст.); 2) період козацької держави (середина XVII ст. – середина XVIII ст.); 3) період утворення Української незалежної держави (1917–1922 роки); 4) період кримінально-правової політики Української РСР (1917–1991 роки); 5) період кримінально-правової політики незалежної України до ухвалення КК України (1991–2001 роки); сучасний період – після прийняття першого національного КК України (з 5 квітня 2001 року й донині). На наш погляд, періоди розвитку українського права та держави не збігаються. Такий підхід щодо окресленого питання поділяє М. Й. Коржанський. Він виокремлює періоди розвитку кримінального законодавства виключно на підставі історичних правових пам'яток: 1) «Руська правда»; 2) Статут Князівства Литовського; 3) Зерцало Саксонське; 4) магдебурзьке право; 5) акт «Порядок»; 6) зібрання прав Малоросії; 7) КК УРСР 1922 року; 8) КК УРСР 1927 року; 9) КК УРСР 1960 року тощо. Однак основоположною для нашого дослідження є позиція В. В. Кузнецова, який за критерієм чинності основних правових джерел пропонує таку періодизацію (періоди) національного кримінального

права й законодавства: 1) «Руської правди» (1017–1054 роки); 2) церковного права (Статут князя Ярослава про церковні суди (в короткій та розширеній редакціях), Смоленська статутна грамота, Новгородський статут великого князя Всеволода про церковні суди, людей та міри торгіві тощо); 3) Судебника 1497 року; 4) статутів Великого князівства Литовського в трьох редакціях (1529-го, 1566-го, 1588 року); 5) Соборного Уложення 1649 року; 6) писаного та звичаєвого кримінального права козацької держави 1648–1654 року; 7) Військового артикулу 1715 року; 8) «Прав, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року (проект); 9) наказу комісії про складення проекту нового Уложення Катерини II 1767 року (проект); 10) Уставу благочиння, або поліцейського 1782 року; 11) Зводу законів 1832 року (Уголовне уложення); 12) Уложення про покарання уголовні та виправні 1845 року; 13) Статуту про покарання, що накладаються мировими суддями 1864 року; 14) Уложення про покарання уголовні та виправні 1885 року; 14) Кримінального уложення 1903 року; 16) КК УСРР 1922 року; 17) КК УСРР 1927 року; 18) КК УСРР 1960 року; 19) проектів КК України 1993–2001 років; 20) КК України 2001 року (Kuznetsov, 2012, p. 97).

Отже, періодизацію історичного розвитку кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста здійснюють за різними критеріями (політичними, законодавчими, економічними, демографічними, ідеологічними тощо), а саме: за періодами розвитку вітчизняного кримінального законодавства; за розвитком нормативного закріплення; за суспільно-економічною формацією, під час якої існувало право за об'єктом посягання; за формою (структурою). Періодизація історичного розвитку погрози або насильства щодо журналіста ґрунтується на критерію об'єкта посягання.

Удосконалення норм про кримінальну відповідальність за погрозу, насильство щодо конкретних осіб, зокрема стосовно законної професійної діяльності журналістів та осіб, які займалися видавничою діяльністю, відбувалося на різних етапах становлення держави та права в Україні. Загальна тенденція в розвитку кримінальної відповідальності за такі діяння полягала в детальнішому визначенні складу цього суспільно небезпечного діяння в диспозиціях кримінально-правових норм у кожному наступному нормативному акті, що набуло чітко виражених форм у чинному КК України. У нормативно-правових актах не було закріплено відповідальність за аналізовані суспільно небезпечні діяння (Gustova, 2018), що пов'язано з відсутністю єдиної порівняно сталої (щодо об'єкта посягання)

заборони. Загалом норми, які встановлювали кримінальну відповідальність за погрозу, насильство щодо конкретних осіб, а також щодо законної професійної діяльності журналістів та осіб, які займалися видавничою діяльністю, у різні історичні періоди залежали від таких чинників: пріоритет захисту свободи слова та друку, специфіка способу вчинення такого протиправного діяння щодо зазначеної категорії осіб тощо. Процес зародження та розвитку кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста у вітчизняному законодавстві починається з правових пам'яток часів Київської Русі, зокрема з «Руської правди».

Коло діянь, у межах яких погрозу визнавали карним суспільно небезпечним діянням, у різні періоди як розширювалося, так і звужувалося, з часом набувши чітко виражених форм, які було закріплено в чинному КК України (без певної системності) та зумовило появу норми про погрозу або насильство щодо журналіста. На відміну від зарубіжного законодавства, на теренах України кримінально-правова охорона свободи слова та журналістської діяльності починається з XVIII століття. Період 1848–1985 років у літературі називають епохою цензурного терору.

Фактично до кінця XVIII ст. відбувся перехід від неорганізованої, епізодичної цензури до упорядкованіших її форм; цензурний апарат почали оформляти організаційно та юридично. У 20–30-х роках XIX ст. відбулося посилення адміністративних відносин між владою та журналістикою. Зокрема, нормативна регламентація була визначена межами державного дозволу, а суспільні потреби й інтереси законної форми не мали (Kurkova, 2017).

У період 1903–1917 років ситуація в аналізованій сфері була суперечливою (Beshukova, 2015). Фактично із середини 1917 року і до початку 90-х років XX ст. законодавство про засоби масової інформації становило зібрання розрізнених цензурних актів, статутів і регламентів (Maksimova, 2014). Не було передбачено не лише правових гарантій свободи журналістської діяльності та масової інформації, а й жодних засобів правового захисту журналістів, видавців, літераторів, оскільки під час здійснення професійної діяльності вони повсякчас натрапляли на перешкоди й заборони. З одного боку, це є свідченням політичної волі панівного класу, а з іншого – браком практичного досвіду законодавчого захисту професійної журналістської діяльності, зокрема свободи слова, нерозуміння меж законності такої діяльності, як наслідок – недосконалість законодавства та правозастосовної практики в цій сфері.

Окремої норми щодо погрози журналісту чи працівнику засобів масової інформації в КК УРСР 1960 року не було. Однак вирішальним для встановлення такої кримінально-правової заборони в КК УРСР стало виокремлення погрози як злочину в основному складі (ст. 100) та в спеціальних (ст. 176², 189², 190, 235), водночас, погрозу могли розглядати як спосіб учинення злочину. Це мало значення для кваліфікації діянь, зокрема для правильного й послідовного застосування норм на практиці.

Лише з грудня 1985 року у зв'язку з ратифікацією міжнародних актів з прав людини було встановлено кримінальну відповідальність за переслідування громадян за критику (ст. 134¹ КК УРСР 1960 року).

Новий КК України мав на меті не тільки вирішити поточні питання, а й визначити основні шляхи розвитку кримінального права (Кніазков, 2016, р. 14). На сучасному етапі цей Кодекс розширив перелік кримінально-правових заборон стосовно відповідальності за злочини проти журналістів (ст. 171), чим влада підтвердила позицію щодо свободи слова як основної цінності демократичної, правової держави.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» від 14 травня 2015 року № 421-VIII було доповнено КК України 2001 року нормами про відповідальність за посягання на професійну діяльність журналістів (погроза або насильство щодо журналіста (ст. 345¹), умисне знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347¹), посягання на життя журналіста (ст. 348¹), захоплення журналіста як заручника (ст. 349¹). Також було внесено доповнення до ч. 2 ст. 375 «Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови з метою перешкодження законній професійній діяльності журналіста». Змінено й назву розділу XV Особливої частини КК України «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів». У законі було визначено також поняття професійної діяльності й статусу журналіста.

Наукова новизна

У межах розвитку правового регулювання кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста можна виокремити такі етапи:

1) формування передумов відповідальності за погрозу, насильство щодо конкретних осіб (911 рік – I половина XVIII ст.). Виникають норми, що закріплюють відповідні посягання як злочинні

та передбачають кримінальну відповідальність за їх учинення;

2) встановлення кримінально-правової охорони слова та журналістської діяльності (I половина XVIII ст. – II половина XVIII ст.). Унаслідок політичного впливу іноземних держав, до складу яких належали українські землі, кримінальне законодавство зазнавало певних змін, а саме формувалися правові позиції щодо охорони життя та здоров'я, прав й обов'язків осіб, які займалися видавничою діяльністю. Крім цього, у санкціях уже було конкретизовано вид і розмір покарання;

3) нормативне регулювання видавничої діяльності «епоха цензурного терору» (II половина XVIII ст. – 1985 рік). Конкретизовано норми щодо кримінальної відповідальності за злочини, що можуть бути вчинені особами, які займаються видавничою діяльністю. Деталізовано та роз'яснено форми насильства, які використовують під час учинення злочинів, у спеціальних нормах щодо погрози вбивством чи насильством стосовно конкретних осіб (фізичне та психічне), а також виокремлено види тілесних ушкоджень;

4) закріплення норми щодо встановлення кримінальної відповідальності за переслідування громадян за критику (1985 рік). Відповідальність у зазначеному злочині вже було диференційовано не лише за ознаками об'єктивної сторони, а й за характером діяльності й ознаками суб'єкта злочину;

5) нормативне вдосконалення кримінальної відповідальності за погрозу, насильство щодо конкретних осіб, а також щодо законної професійної діяльності журналістів, та осіб, які займалися видавничою діяльністю (1985–2001 роки);

6) сучасний період розвитку кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста (2001 рік – донині). У цей період розширено перелік кримінально-правових заборон стосовно відповідальності за злочини проти журналістів, визначено поняття професійної діяльності та статусу журналіста. Відбулася інтеграція кримінального законодавства України з європейським, що згодом сприятиме уніфікації тлумачення термінів «погроза», «насильство», «журналістська діяльність», визначенню схожих чи спільних кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак і кримінально-правових санкцій.

Висновки

Під час встановлення етапів розвитку кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста вирішальне значення мали прийняття та дія основних нормативно-правових актів, що регулювали підстави, порядок притягнення осіб до відповідальності за погрозу, насильство щодо конкретних осіб, а також щодо законної професійної діяльності журналістів та

осіб, які займалися видавничою діяльністю. Можна виокремити такі етапи її розвитку: 1) формування передумов відповідальності за погрозу, насильство щодо конкретних осіб (911 рік – I половина XVIII ст.); 2) встановлення кримінально-правової охорони слова та журналістської діяльності (I половина XVIII ст. – II половина XVIII ст.); 3) нормативне регулювання видавничої діяльності – «епоха цензурного терору» (II половина XVIII ст. – 1985 рік); 4) закріплення норми щодо встановлення кримі-

нальної відповідальності за переслідування громадян за критику (1985 рік); 5) нормативне вдосконалення кримінальної відповідальності за погрозу, насильство щодо конкретних осіб, а також щодо законної професійної діяльності журналістів та осіб, які займалися видавничою діяльністю (1985–2001 роки); 6) сучасний період розвитку кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста (2001 рік й донині).

REFERENCES

- Beshukova, Z.M. (2015). Retrospektivnyi analiz ugovnogo zakonodatelstva imperatorskoi Rossii ob otvetstvennosti za ekstremizm (po Ulozheniiu o nakazaniiah ugovnykh i ispravitelnykh 1845 g. i Ugovnomu ulozeniiu 1903 g.) [Retrospective analysis of criminal law of imperial Russia on responsibility for extremism (under the Provision on penalties of criminal and correctional 1845 and the Criminal Code of 1903)]. *Nacionalnaia bezopasnost, National security*, 6, 810-820. doi: <https://doi.org/10.7256/2073-8560.2015.6.17064> [in Russian].
- Bondarchuk, A.S. (2018). Metodolohichni zasady doslidzhennia kryminalnoi vidpovidalnosti za pohrozu abo nasylstvo shchodo zhurnalista [Methodological Grounds of Research of Criminal Responsibility for Threat or Violence Against a Journalist]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Law Magazine of National Academy of Internal Affairs*, 2(16), 116-128. doi: <https://doi.org/10.33270/04181602> [in Ukrainian].
- Eighteen. (2006). Journalist. *Journalist*, 1706-1730, 414-456. doi: <https://doi.org/10.9783/9780812209112.414>.
- Gustova, E. (2018). Criminal Legislation Novels: Problems of Design and Application. *Zhurnal rossiiskogo prava, Journal of Russian Right*, 11, 129-137. doi: https://doi.org/10.12737/art_2018_11_13 [in Russian].
- John, C. Tamplin (1987). Mary Heaton Vorse, journalist: Victim of strike violence? *Labor History*, 1(28), 84-88. doi: <https://doi.org/10.1080/00236568700890051>.
- John, M.L. (2003). Drew Dickens the Journalist: Models, Modes and Media. *Dickens the Journalist. Palgrave Macmillan*, 158-187. London. doi: https://doi.org/10.1057/9780230006102_10.
- Kniazkov, A.S. (2016). Razvitie predstavlenii ob osobennostiah ugovnoi otvetstvennosti i prinuditelnykh merah vospitatel'nogo haraktera nesovershennoletnih v hode kodifikatsii ugovnogo zakonodatelstva [The development of ideas about the features of criminal responsibility and coercive measures of the educational nature of minors in the course of codification of criminal law]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta, Bulletin of the Tomsk State University*, 2(20), 14-21. doi: <https://doi.org/10.17223/22253513/20/2> [in Russian].
- Kuprova, M.G. (2017). Separate aspects of criminal legislation on the protection of fundamental human rights and freedoms in the Russian Empire (XIX century). *Advances in Law Studies*, 3(5). doi: https://doi.org/10.12737/article_59c2643e65f424.8699235 [in Russian].
- Kuznetsov, V.V. (2012). Kryminalno-pravova okhrona hromadskoho poriadku ta moralnosti v ukrainskomu vymiri [Criminal law protection of public order and morality in ukrainian dimension]. Kyiv: Interservis [in Ukrainian].
- Lozinskii, I.V. (2015). Sovershenstvovanie ugovnogo zakonodatelstva Rossiiskoi Federatsii, ohraniayushego obshchestvennye otnosheniia v sfere ekonomicheskoi deiatelnosti: kriminalizatsiia ili dekriminalizatsiia? [Improvement of criminal law of Russian Federation protecting social relations in the sphere of economic activity: criminalization or decriminalization?]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta, Bulletin of the Tomsk State University*, 401, 222-227. doi: <https://doi.org/10.17223/15617793/401/32> [in Russian].
- Maksimova, O.D. (2014). Osnovnye nachala ugovnogo zakonodatelstva Soiuza SSR i soiuznykh respublik 1924 goda: obsujdenie, priniatie i vnesenie izmenenii v centralnom ispolnitelnom komitete SSSR [The main principles of criminal law of Union of Soviet Socialist Republics and the Union republics of 1924: discussion, adoption and introduction of changes in the central executive committee of the USSR]. *Pravo i politika, Right and politics*, 2, 219-226. doi: <https://doi.org/10.7256/1811-9018.2014.2.10818> [in Russian].
- Malyshev, V.S. (2013). Amnistiiia yak element pravovoi polityky derzhavy u sferi protydii zlochynnosti [Amnesty as an element of the state legal policy in the field of counteracting crime]. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Stop violence against women Angola journalist uses-media to advocate against domestic violence May 27, 2010. Angola. 2010. Document: 153. doi: https://doi.org/10.1163/2210-7975_HRD-3601-0153.
- Willis, J. (2003). The Journalist as an Ideologue. *The Mind of a Journalist: How Reporters View Themselves, Their World, and Their Craft*, 68-80. doi: <http://dx.doi.org/10.4135/9781452274911.n5>.
- Willis, J. (2010). The Mind of a Journalist: How Reporters View Themselves, Their World, and Their Craft. *Publications, Inc.* doi: <http://dx.doi.org/10.4135/9781452274911>.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бешукова З. М. Ретроспективный анализ уголовного законодательства императорской России об ответственности за экстремизм (по Уложению о наказаниях уголовных и исправительных 1845 г. и Уголовному уложению 1903 г.). *Национальная безопасность*. 2015. № 6. С. 810–820.
doi: <https://doi.org/10.7256/2073-8560.2015.6.17064>.
- Бондарчук А. С. Методологічні засади дослідження кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2 (16). С. 116–128.
doi: <https://doi.org/10.33270/04181602>.
- Eighteen. *Journalist*. 1706–1730. 2006. P. 414–456. doi: <https://doi.org/10.9783/9780812209112.414>.
- Gustova E. Criminal Legislation Novels: Problems of Design and Application. *Журнал российского права*. 2018. № 11. С. 129–137. doi: https://doi.org/10.12737/art_2018_11_13.
- John C. Tamplin. Mary Heaton Vorse, journalist: Victim of strike violence? *Labor History*. 1987. Issue 1. Vol. 28. P. 84–88. doi: <https://doi.org/10.1080/00236568700890051>.
- John M. L. Drew Dickens the Journalist: Models, Modes and Media. *Dickens the Journalist*. Palgrave Macmillan, London. 2003. P. 158–187. doi: https://doi.org/10.1057/9780230006102_10.
- Князьков А. С. Развитие представлений об особенностях уголовной ответственности и принудительных мерах воспитательного характера несовершеннолетних в ходе кодификации уголовного законодательства. *Вестник Томского государственного университета*. 2016. № 2 (20). С. 14–21. (Серия «Право»).
doi: <https://doi.org/10.17223/22253513/20/2>.
- Kuprova M. G. Separate aspects of criminal legislation on the protection of fundamental human rights and freedoms in the Russian Empire (XIX century). *Advances in Law Studies*. 2017. № 3. Vol. 5. doi: https://doi.org/10.12737/article_59c2643e65f424.86992351.
- Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2012. 908 с.
- Лозинский И. В. Совершенствование уголовного законодательства Российской Федерации, охраняющего общественные отношения в сфере экономической деятельности: криминализация или декриминализация? *Вестник Томского государственного университета*. 2015. № 401. С. 222–227.
doi: <https://doi.org/10.17223/15617793/401/32>.
- Максимова О. Д. Основные начала уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик 1924 года: обсуждение, принятие и внесение изменений в центральном исполнительном комитете СССР. Право и политика. 2014. № 2. С. 219–226. doi: <https://doi.org/10.7256/1811-9018.2014.2.10818>.
- Малишев В. С. Амністія як елемент правової політики держави у сфері протидії злочинності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2013. 196 с.
- Stop violence against women Angola journalist uses-media to advocate against domestic violence May 27, 2010. Angola. 2010. Document: 153. doi: https://doi.org/10.1163 / 2210-7975_HRD-3601-0153.
- Willis J. The Journalist as an Ideologue. *The Mind of a Journalist: How Reporters View Themselves, Their World, and Their Craft*. 2003. P. 68–80. doi: <http://dx.doi.org/10.4135/9781452274911.n5>.
- Willis J. The Mind of a Journalist: How Reporters View Themselves, Their World, and Their Craft. *Publications, Inc*. 2010. doi: <http://dx.doi.org/10.4135/9781452274911>.

Стаття надійшла до редколегії 14.12.2018

Bondarchuk A. – Postgraduate Student of the Department of Criminal Law of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0799-5218>

Criminal Responsibility for Threat or Violence against a Journalist in Historical Terms

*In connection with the lack of development in the theory of criminal law concerning the study of the periodization of the development of criminal responsibility for the threat or violence against a journalist, the **purpose** of the article is to study the conceptual foundations of the stages of its development. Taking into account the specifics of the topic, goals and outlined objectives of the study, various general scientific, special-scientific and philosophical **methods** were used that provided for an objective study of the subject and the development of ground-based conclusions. The **methodology** of the study is historical and legal, which was used to cover the historical development of criminal responsibility for the threat or violence against a journalist and the detection of patterns of development of domestic criminal law under the influence of the legislation of foreign states; a system that was used in the study of stages of development of criminal responsibility for threats or violence against a journalist as a single integral process; the dogmatic method was used to identify shortcomings and to explore possibilities for improving the periodization of criminal liability for threats or violence against a journalist; logical-semantic – had significance in the process of in-depth study of the categorical-conceptual apparatus on the structure of stages of development of criminal responsibility for threats or violence against a journalist.*

*In order to ensure the formation of new proposals based on existing ideas in the special literature on the definition of stages of development of criminal responsibility for threats or violence against a journalist, a method of generalization was applied. Using these methods, the article investigates the periodization of the development of criminal responsibility for a threat or violence against a journalist. The **scientific novelty** of the article lies in the fact that it gives various scientific points of view as regarding periodization of history of criminal legislation of Ukraine, as well as in the area of responsibility for threats, violence against specific individuals along with legal professional activity of journalists and publishing activity. The criteria (approaches) of periodization have been determined. According to the results of the study, **conclusions** on the stages of the periodization of criminal responsibility for threats or violence against a journalist are formulated. In particular, the following steps are set: 1) the formation of prerequisites of responsibility for threats, violence against specific individuals (911 – second half of XVIII century); 2) establishment of criminal legal protection of the freedom of press and journalistic activity (first half of XVIII century – second half of XVIII century); 3) normative regulation of publishing activity aka «era of censorship terror» (second half of XVIII century – 1985); 4) consolidation of norm regarding implementation of criminal responsibility for the persecution of citizens for criticism (1985); 5) normative improvement of criminal responsibility for threat, violence against specific persons along with legal professional activity of journalists and persons engaged in publishing activities (1985–2001); 6) modern period of development of criminal responsibility for threats or violence against a journalist (since 2001 till now). Crucial importance for this classification was the Adoption and operation of main legislative acts regulating grounds, procedure of persons' responsibility for threat, violence against specific persons along with legal professional activities of journalists and persons engaged in publishing activities were to have crucial importance for this classification.*

Keywords: criminal responsibility; stage; periodization; threat; violence; journalist.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

УДК 343.1

doi: <https://doi.org/10.33270/01191112.75>

Рогатюк І. В. – доктор юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник, старший викладач відділу підготовки прокурорів з процесуального керівництва та криміналістичного забезпечення досудового розслідування інституту спеціальної підготовки Національної академії прокуратури України, м. Київ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3374-4597>

Особливості зняття процесуального імунітету судді після вчинення ним злочину

Трансформація кримінального процесуального законодавства України зумовлює галузеві зміни й у дотичному законодавстві про судоустрій і статус українських суддів. Зазначене засвідчують зміни до Основного Закону, прийняті в липні 2016 року й відповідно імплементовані до інших законів України. Закріплений Конституцією України оновлений статус недоторканності судді створює новий базис для процесуальної тактики розслідування кримінального провадження в цій категорії злочинів. У зв'язку із цим необхідно дослідити нову законодавчу регламентацію, емпіричні результати і практичну складову діяльності прокурора й слідчого. Розглянуто процесуальний алгоритм дій прокурора – процесуального керівника та слідчого щодо розслідування кримінального правопорушення, суб'єктом якого є суддя, тобто особи з імунітетом. Також досліджено статистичні дані, щоб порівняти процесуальний статус недоторканності судді до судової реформи та після її проведення 2016 року. **Мета статті** – схарактеризувати особливості процесуального статусу судді як суб'єкта злочину та діяльності прокурора під час розслідування злочину стосовно зазначеного спеціального суб'єкта, проаналізувати законодавчі норми і статистичні показники для окреслення шляхів подальшого вдосконалення методики досудового слідства. **Методологія**. Для досягнення поставленої мети застосовано порівняльно-правовий, формально-логічний, системно-структурний, статистичний методи. **Наукова новизна**. На підставі аналізу останніх змін у законодавстві визначено процесуальні перешкоди, без подолання яких не відбудеться подальше розслідування кримінального провадження. Увагу акцентовано на специфіці процесуальної поведінки прокурора та слідчого під час розслідування таких правопорушень для подальшого повідомлення про підозру й спрямування до суду суб'єкта злочину. **Висновки**. Результати аналізу оновлених положень Конституції, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів з окресленої проблематики трансформовано в рекомендації щодо розслідування злочинів, суб'єктом у яких є суддя з чинними повноваженнями.

Ключові слова: прокурор; процесуальний керівник; слідчий; суддя; процесуальний імунітет; клопотання; підозра.

Вступ

Судову владу в Україні здійснюють шляхом конституційного, цивільного, господарського, кримінального й адміністративного судочинства, її реалізують виключно професійні судді та, у визначених законом випадках, присяжні через здійснення правосуддя в межах відповідних судових процедур.

Гарантії недоторканності судді Конституційного Суду України, професійного судді, а також присяжного на час здійснення ними правосуддя закріплені низкою ратифікованих Україною міжнародно-правових актів, зокрема Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод ("Zakon Ukrainy", 1997), Основними принципами незалежності судових органів ("Mizhnarodnyi document", 1985), Процедурами ефективного здійснення Основних принципів незалежності судових органів ("Mizhnarodnyi document", 1989), Європейською хартією про закон «Про статус суддів» ("Yevropeiska khartiia", 1998), Конституцією ("Konstytutsiia Ukrainy", 1996), КПК ("Kryminalnyi protsesualnyi kodeks", 2012), Законом України

«Про судоустрій і статус суддів» ("Zakon Ukrainy", 2016, No. 1402-VIII), водночас підтверджені практикою ЄСПЛ.

Крім зазначеного, положення незалежності суддів роз'яснено в п. 1.2 Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо офіційного тлумачення положень ч. 1, 2 ст. 126 Конституції України та ч. 2 ст. 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їх статусу) від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004 ("Rishennia Konstytutsiinoho Sudu", 2004). Зокрема, недоторканність суддів – один з елементів їхнього статусу. Вона не є особистим привілеєм, а має публічно-правове призначення – забезпечити здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом.

Конституційні гарантії незалежності й недоторканності суддів закріплені в ст. 6, 126, 129 Конституції України, згідно з якими державну владу в Україні здійснюють на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову; судді під

час здійснення правосуддя незалежні й підкоряються лише закону, а вплив на них у будь-який спосіб заборонений; незалежність і недоторканість суддів гарантовані Конституцією та законами України.

У цьому контексті слід зауважити, що в межах проведення судової реформи 2016 року ("Zakon Ukrainy", 2016, No. 1401-VIII) до Конституції України внесено зміни, якими відкориговано статус недоторканості суддів. Ідеться про звуження суддівського імунітету. Якщо раніше дозвіл на затримання та притягнення до кримінальної відповідальності надавала Верховна Рада України за аналогією з народним депутатом, то за чинним законодавством суддю може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом за згодою новоутвореного органу – Вищої ради правосуддя. Крім цього, суддю може бути затримано під час або одразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, що є новелою для правоохоронців.

Отже, парламентарії послабили недоторканість суддів, залишивши абсолютний рівень такого імунітету лише за собою.

Хронологічний огляд міжнародно-правових актів, а також українських законів засвідчив постійний інтерес до тематики імунітету як серед законодавців, так і серед учених-правників (Zelenska, 2018). Проблематику процесуального імунітету досліджували такі науковці: С. С. Аскеров, І. В. Бабій, Н. П. Баєв, В. Д. Берназ, Т. В. Варфоломеева, С. Г. Волкотруб, В. Г. Гончаренко, В. О. Гринюк, Ю. М. Грошевий, О. В. Козаченко, Л. М. Лобойко, В. Т. Малярєнко, О. Р. Михайленко, М. М. Михеєнко, В. В. Молдован, В. П. Навроцький, В. Д. Новіков, В. Т. Нор, Г. М. Омеляненко, М. А. Погорецький, В. О. Попелюшко, Д. О. Савицький, М. І. Сірий, С. В. Скрипниченко, О. С. Старенький, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова, В. П. Шибіко, М. Є. Шумило, О. Г. Яновська та ін. Водночас питання, пов'язані з організацією розслідування кримінальних правопорушень та їх процесуального керівництва, залишаються недостатньо дослідженими.

Мета і завдання дослідження

Мета статті – визначення ефективного напряму процесуальної діяльності слідчого та прокурора під час розслідування кримінальних проваджень зі спеціальним суб'єктом – професійним суддею, що вчинив кримінальне правопорушення. Це завдання можна реалізувати шляхом ґрунтовного аналізу нормативного регулювання кримінальної процесуальної діяльності прокурора та слідчого в зазначеній категорії проваджень, розроблення процесуальної моделі розслідування таких злочинів, характеристики особливостей

регулювання процесуального статусу судді, які містяться в різних нормативно-правових актах, зокрема міжнародних, виявленні складнощів у цьому процесі й окресленні шляхів їх усунення.

Виклад основного матеріалу

Елементи суддівського імунітету та недоторканності деталізовано в спеціальних нормах КПК України й інших законодавчих актах. У ст. 49 «Недоторканність та імунітет судді» базового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» ("Zakon Ukrainy", 2016, No. 1402-VIII) передбачено, що:

– суддя не може бути без згоди Вищої ради правосуддя затриманий або утримуватися під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку суду, за винятком затримання судді під час або одразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину;

– суддя, затриманий за підозрою в учиненні діяння, за яке встановлено кримінальну чи адміністративну відповідальність, має бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком випадку, якщо Вищою радою правосуддя надано згоду на затримання судді у зв'язку з таким діянням або ж затримання судді під час або одразу після вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину; суддя не може бути підданий приводу чи примусово доставлений до будь-якого органу чи установи, крім суду, за винятком зазначених випадків;

– судді може повідомити про підозру в учиненні кримінального правопорушення лише Генеральний прокурор України або його заступник;

– тимчасове відсторонення судді від посади у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності (на строк не більше ніж два місяці) здійснює Вища рада правосуддя на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора України або його заступника. Продовження строку тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності здійснюють у тому самому порядку на строк не більше ніж два місяці;

– проведення стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть бути застосовані лише з дозволу суду, здійснюють на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора або його заступника, керівника регіональної прокуратури або його заступника.

Також прокурору та слідчому, що здійснюють кримінальне провадження, слід урахувати,

що кримінальне провадження за обвинуваченням судді в учиненні кримінального правопорушення, а також прийняття рішення про проведення стосовно нього оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, запобіжні заходи не може застосовувати той суд, у якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, а має здійснювати найбільш територіально наближений.

На підставі особливостей, визначених у ст. 49, можна дійти висновку, що до процедури притягнення до кримінальної відповідальності професійного судді законодавець активно залучає керівників органів прокуратури. Це Генеральний прокурор України або його заступник, а в деяких випадках – керівник регіональної прокуратури (від повідомлення про підозру й тимчасового відсторонення від посади – до проведення слідчих (розшукових) дій щодо нього, зокрема негласних слідчих (розшукових) дій).

Згідно з даними Генеральної прокуратури України, упродовж п'яти останніх років до відповідальності притягнуто 77 професійних суддів (2013 року – 14; 2014-го – 17; 2015-го – 10; 2016-го – 13; 2017-го – 8; 2018-го – 15 професійних суддів ("Statystychna informatsiia").

Наукова новизна

Після здійснення конституційної реформи щодо правосуддя, а також початку реальної роботи Державного бюро розслідування ця публікація є однією з перших спроб напрацювати процесуальну модель діяльності прокурора та слідчого в цьому напрямі. По-перше, почав функціонувати абсолютно новий слідчий орган у державі, по-друге, паралельно в Генеральній прокуратурі України створено новий наглядний підрозділ, що здійснюватиме процесуальне керівництво в кримінальних провадженнях, підслідних Державному бюро розслідувань.

Державне бюро розслідувань розпочало свою роботу з листопада минулого року ("V Ukraini zapratsiuval"), у зв'язку із чим функції розслідування злочинів слідчих Генеральної прокуратури перейшли до ДБР. Досудове розслідування злочинів, учинених суддею, належить згідно зі ст. 216 КПК України до компетенції слідчих Державного бюро розслідувань, а процесуальне керівництво здійснюють прокурори Генеральної прокуратури України.

Крім слідчих ДБР, розслідування злочинів з корупційною складовою, учинені суддями, розслідують відповідно до зазначеної вище статті КПК України детективи Національного антикорупційного бюро України. До переліку таких злочинів належать: привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191); протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації

(ст. 206²); легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209); нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 210); видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону (ст. 211); підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354); зловживання владою або службовим становищем (ст. 364); декларування недостовірної інформації (ст. 366¹); прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368); пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369); зловживання впливом (ст. 369²).

У контексті докорінних змін у підходах до організації прокурорського нагляду в умовах реалізації нового кримінального процесуального законодавства скориговано порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах прокуратури заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, учинені суддями й іншими категоріями осіб, а також досудового розслідування в таких провадженнях (Sofiiiev, 2013).

Завдяки новій законодавчій конструкції процедури початку досудового розслідування щодо професійного судді й інших категорій осіб, стосовно яких здійснюють особливий порядок кримінальних проваджень, на противагу КПК України 1960 року, значно спрощено. Жодних винятків із загального порядку чи особливостей стосовно початку досудового розслідування за заявами, повідомленнями громадян, які містять відомості про кримінальні правопорушення, учинені суддями або іншими особами, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінальних проваджень, чинний КПК України не містить. Натомість закон закріплює обов'язковість прийняття та реєстрації всіх таких заяв і повідомлень, що надає можливість правоохоронним органам оперативніше реагувати на кожен факт виявлення ознак кримінальних правопорушень, водночас, безпідставно ініційоване досудове розслідування щодо суддів порушує гарантії недоторканності суддів та їх незалежності під час виконання професійних обов'язків, що є спробою втручання в здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом. На цьому неодноразово акцентував увагу Верховний Суд України, оскільки Конституція та Закон України «Про судоустрій і статус суддів» ("Zakon Ukrainy", 2016, No. 1402-VIII) містять стосовно таких дій пряму заборону.

Після прийняття КПК України 2012 року непоодинокими стали випадки надходження заяв і скарг на дії та рішення суддів, як на прокурорів і слідчих, з мотивів незгоди з такими діями та

рішеннями, постановленими не на користь заявників, а також звернень надуманого характеру від одних і тих самих осіб стосовно одних і тих самих питань. Нерідко в кримінальних провадженнях, у яких фігурують кілька обвинувачених, учасники з боку захисту ініціюють подання заяв на нібито незаконні дії судді, вимагаючи притягнути його до кримінальної відповідальності. Попри те, що всі такі звернення вочевидь спрямовані на протидію правосуддю, вони підлягали й підлягають обов'язковій реєстрації в ЄРДР з проведенням уже нових проваджень для перевірки викладених у них обставин (слід допитати суддю, здійснити одночасні допити судді за участю інших осіб, провести інші процесуальні дії тощо) (Rohatiuk, 2014). Такі заяви мають бути спрямовані до слідчих ДБР або ж НАБУ залежно від виду злочину.

Коли особа судді стала відома не під час огляду місця події, а значно пізніше, слідчий повинен повідомити процесуального керівника про це, а прокурор, дотримуючись правил підслідності, – передати провадження до компетентного органу слідства. Наприклад, водій учинив злочин, передбачений ст. 286 КК України, однак те, що він є професійним суддею, було встановлено лише через місяць.

Кримінальні процесуальні відносини, пов'язані з повідомленням судді про підозру, урегульовані главою 37 «Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб» (ст. 480–483) КПК України. Письмове повідомлення про підозру судді здійснює Генеральний прокурор або його заступник.

Застосування до судді таких заходів забезпечення кримінального провадження, як затримання, тримання під вартою, арешт, тимчасове відсторонення від посади, можливе лише за згодою Вищої ради правосуддя.

Водночас передбачено виняток, закріплений у Конституції, КПК України та всіх пов'язаних законодавчих актах щодо затримання. Суддю можна затримати під час або одразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину. Суддя має бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання (попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину) досягнута.

Процесуальний механізм щодо надання згоди на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом передбачений главою 7

ст. 58–61 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» ("Zakon Ukrainy", 2016, No. 1798-VIII). Відповідно до положень цього Закону, до ради правосуддя стосовно судді вносить *подання* Генеральний прокурор або його заступник, а стосовно судді Вищого антикорупційного суду – Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора). Доповідати на засіданні суть подання може також уповноважений прокурор. Розгляд подання відбувається у формі відкритого обговорення. Рішення по суті оголошують на засіданні та негайно вручають уповноваженому прокурору. У разі незадоволення подання прокурора таке рішення може бути оскаржене за аналогією ухвали слідчого судді.

Тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності регламентовано ст. 63 цього Закону. Якщо в процесі розслідування кримінального провадження стосовно судді слідчий або процесуальний керівник дійде висновку про необхідність застосування до судді тимчасового відсторонення його від посади, то ст. 155¹ КПК України дає йому таке право. Про це складають уже не *подання*, а *вмотивоване клопотання* від імені Генерального прокурора України або ж його заступника, а стосовно судді Вищого антикорупційного суду таке *вмотивоване клопотання* вносить до Вищої ради правосуддя Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора).

Відсторонити суддю можливо на строк не більше ніж два місяці, якщо ж ідеться про стадію судового провадження – то строк відсторонення встановлюють до набрання законної сили вирок суду або закриття кримінального провадження. Розгляд відбувається невідкладно, проте не пізніше ніж за сім днів після його надходження. Таке рішення може бути оскаржене відповідно до ст. 65 Закону України, однак не зупиняє його виконання.

Висновки

Отже, схарактеризовані положення щодо статусу судді, упроваджені судовою реформою до Конституції, КПК, законів України «Про Вищу раду правосуддя» ("Zakon Ukrainy", 2016, No. 1798-VIII) та «Про судоустрій і статус суддів» ("Zakon Ukrainy", 2016, No. 1402-VIII), необхідно враховувати та чітко й безпомилково застосовувати в подальшій діяльності прокурорам – процесуальним керівникам і слідчим під час розслідування кримінальних проваджень аналізованої категорії.

REFERENCES

- Konstytutsiia Ukrainy: vid 28 cherv. 1996 r. No. 254k/96-VR [Constitution of Ukraine from June 28, 1996, No. 254k/96-VR]. (n.d.). zakon5.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 13 kvit. 2012 r. No. 4651-VI [Criminal Procedural Code of Ukraine from April 13, 2012, No. 4651-VI]. (n.d.). zakon0.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
- Mizhnarodnyi document "Osnovni pryntsypy nezalezhnosti sudovykh orhaniv": skhvaleni rezoliutsiamy 40/32 ta 40/146 Heneralnoi Asamblei OON vid 29 lystopada ta 13 hrudnia 1985 roku: vid 13 hrud. 1985 r. No. 995_201 [International document "Basic principles of the independence of the judiciary": Resolution 40/32 and 40/146 of the UN General Assembly of November 29 and December 13, 1985 from December 13, 1985, No. 995_201]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201 [in Ukrainian].
- Mizhnarodnyi document "Procedury efektyvnoho zdiisnennia osnovnykh pryntsypiv nezalezhnosti sudovykh orhaniv: Rezoliutsiia 1989/60 15-ho plenarnoho zasidannia Ekonomichnoi ta Sotsialnoi Rady OON": vid 24 trav. 1989 r. No. 995_827 [International document "Procedures for the effective implementation of the basic principles of the independence of the judiciary: Resolution 1989/60 of the 15th plenary meeting of the Economic and Social Council of the United Nations" from May 24, 1989, No. 995_827]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_827 [in Ukrainian].
- Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Verkhovnoho Sudu Ukrainy pro ofitsi-ine tlumachennia polozhen chastyn pershoi, druhoi statii 126 Konstytutsii Ukrainy ta chastyny druhoi statii 13 Zakonu Ukrainy "Pro status suddiv" (sprava pro nezalezhnist suddiv yak skladovu yikhnoho statusu) ": vid 1 hrud. 2004 r. No. 1-1/2004 [The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional petition of the Supreme Court of Ukraine on the official interpretation of the provisions of the first and second paragraphs of Article 126 of the Constitution of Ukraine and part two of Article 13 of the Law of Ukraine "On the Status of Judges" (case on the independence of judges as part of their status) from December 1, 2004, No. 1-1/2004]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-04> [in Ukrainian].
- Rohatiuk, I.V. (2014). Pochatok dosudovoho rozsliduvannia stosovno okremykh katehoriy osib [The beginning of pre-trial investigation in relation to certain categories of persons]. *Pravo Ukrainy, Journal Law of Ukraine*, 3, 215-223 [in Ukrainian].
- Sofiiev, S. (2013). Aktualni problemy pochatku dosudovoho rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen, uchynenykh suddiamy [Actual problems of initiation of pre-trial investigation of criminal offenses committed by judges]. *Visnyk prokuratury, Bulletin of the Prosecutor's Office*, 2, 29-37 [in Ukrainian].
- Statystychna informatsiia pro stan zlochynnosti ta rezultaty prokurorsko-slidchoi diialnosti [Statistical information on the state of crime and the results of prosecutorial and investigative activities]. Sait Heneralnoi prokuratura Ukrainy, Site of the General Prosecutor's Office of Ukraine. www.gp.gov.ua. Retrieved from <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> [in Ukrainian].
- V Ukraini zapratsiuuvav "ukrainskyi analoh FBR". Yaki yocho funktsii? [In Ukraine, the "Ukrainian FBI analogue" has started working. What are its functions?]. (n.d.). www.bbc.com. Retrieved from <https://www.bbc.com/ukrainian/news-46364079> [in Ukrainian].
- Yevropeiska khartiia pro zakon "Pro status suddiv": vid 10 lyp. 1998 r. No. 994_236 [European Charter on the Law "On the Status of Judges" from July 10, 1998, No.994_236]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/994_236 [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro ratyfikatsiiu Konventsiiu pro zakhyt prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod 1950 roku, Pershoho protokolu ta protokoliv No. 2, 4, 7 ta 11 do Konventsii": vid 17 lyp. 1997 r. No. 475/97-VR [Law of Ukraine "On Ratification of the 1950 Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, First Protocol and Protocols No. 2, 4, 7 and 11 to the Convention" from July 17, 1997, No. 475/97-VR]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro sudoustrii i status suddiv": vid 2 cherv. 2016 r. No. 1402-VIII [Law of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges" from June 2, 2016, No. 1402-VIII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo pravosuddia)": vid 2 cherv. 2016 r. No. 1401-VIII [Law of Ukraine "On amendments to the Constitution of Ukraine (on justice)" from June 2, 2016, No. 1401-VIII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n6> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro Vyshchu radu pravosuddia": vid 21 hrud. 2016 r. No. 1798-VIII [Law of Ukraine "On the High Council of Justice" from December 21, 2016, No. 1798-VII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19> [in Ukrainian].
- Zelenska, M.I. (2018). Kryminalne provadzhennia shchodo okremoi katehoriy osib: pytannia sotsialno-pravovoi pryrody [Criminal proceedings against a separate category of persons: the issue of social and legal nature]. *Visnyk kryminalnoho sudochnstva, Bulletin of criminal justice* 1, 25-31 [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
- Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

- Основні принципи незалежності судових органів: схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року : міжнар. док. від 13 груд. 1985 р. № 995_201. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201.
- Процедури ефективного здійснення основних принципів незалежності судових органів: Резолюція 1989/60 5-го пленарного засідання Економічної та Соціальної Ради ООН : міжнар. док. від 24 трав. 1989 р. № 995_827. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_827.
- Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) : рішення Конституційного Суду України від 1 груд. 2004 р. № 1-1/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-04>. doi: <https://doi.org/10.33498/louu-2018-10-198>.
- Рогатюк І. В. Початок досудового розслідування стосовно окремих категорій осіб. *Право України*. 2014. № 3. С. 215–223.
- Софієв С. Актуальні проблеми початку досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених суддями. *Вісник прокуратури*. 2013. № 2. С. 29–37.
- Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорської та слідчої діяльності : [сайт]. *Генеральна прокуратура України*. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.
- В Україні запрацював «український аналог ФБР». Які його функції? URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-46364079>.
- Європейська хартія про закон «Про статус суддів» : міжнар. док. від 10 лип. 1998 р. № 994_236. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/994_236.
- Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17 лип. 1997 р. № 475/97-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80>. doi: <https://doi.org/10.33498/louu-2018-02-170>.
- Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
- Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n6>.
- Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21 груд. 2016 р. № 1798-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19>.
- Зеленська М. І. Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб: питання соціально-правової природи. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 25–31.

Стаття надійшла до редколегії 30.01.2019

Rohatiuk I. – Doctor of Law, Associate Professor, Senior Lecturer of the Department of Prosecutors' Training on Procedural Guidance and Forensic Providing of Pre-Trial Investigation of the Institute of Special Training of the National Prosecution Academy of Ukraine, Kyiv, Ukraine;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3374-4597>

Features of Removal of Procedural Immunity of a Judge after Committing a Crime

*The transformation of the Ukrainian Criminal Procedural Law entails sectoral changes in the tangible legislation on the judiciary and the status of Ukrainian judges. Confirmation of this is the amendments to the Constitution adopted in July 2016 and, accordingly, are implemented to other laws of Ukraine. The updated status of the immunity of a judge, enshrined in the Basic Law of Ukraine, creates a new basis for procedural tactics of investigation of criminal proceedings in this category of crimes. In connection with the above, it is necessary to study the new legislative regulation, empirical results and the practical component of the activities of the prosecutor and the investigator. The procedural algorithm of the actions of the prosecutor-procedural head and investigator concerning the investigation of a criminal offense by the subject of which is the judge, that is, the person with immunity, is considered. Compares the procedural status of a judge's immunity to a judicial reform and after its holding in 2016. Statistical data are analyzed. The **purpose** of the article is to characterize the peculiarities of the procedural status of a judge as a crime subject and the activity of the prosecutor during the investigation of a crime against a specified special subject, analysis of legislative norms and statistical indicators for the possibility of further improvement of the methodology of pre-trial investigation. **Methodology.** To achieve the goal, the comparative legal method, formal-logical, system-structural, and statistical methods are used. **Scientific novelty.** By analyzing the latest changes in the law, procedural obstacles are identified, without which it will not be possible to further investigate the criminal proceedings. Attention is drawn to the specifics of the procedural behavior of the prosecutor and the investigator when investigating the said offenses for further notification of suspicion and referral to the court of the subject of the crime. **Conclusions.** The results of the analysis of the updated provisions of the Constitution of Ukraine of the CPC and other legislative acts on this issue, transformed into a recommendation on the investigation of crimes, the subject of which is a judge with current powers.*

Keywords: prosecutor; procedural leader; investigator; judge; procedural immunity; petition; suspicion.

Babanina V. – Ph.D in Law, Associate Professor, Doctoral Student of the Scientific Laboratory on the Problems of Crime Investigation of the Educational and Research Institute No. 1 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4173-488X>

Structure of Mechanism of Implementation of Criminal Legislation

*Due to the lack of thoroughly conducted research in theory of criminal law regarding the structure of mechanism for implementation of criminal legislation, as well as the connection of this category with criminal legal regulation and criminal legal relations, the **purpose** of this article is to study the conceptual framework of mechanism of implementation of criminal legislation. **Methodology.** Taking into account the specifics of the topic, goals and outlined objectives of the study, various general scientific, special-scientific and philosophical **methods** were used to ensure an objective study of the subject and development of ground-based conclusions. Among them, in particular, the systemic that was used in the study of mechanism of implementation of criminal legislation as a single integral phenomenon, consisting of individual components of the elements; dogmatic – was used to identify shortcomings and explore the possibilities of improving the structure of the mechanism for the implementation of criminal law; logical-semantic – was significant in the process of in-depth study of categorical-conceptual apparatus regarding the structure of mechanism for implementation of criminal legislation. In order to ensure the formation of new proposals based on opinions presented in the special literature on the definition of structure of mechanism for the implementation of criminal legislation, method of generalization was applied. Using these methods, the structure of mechanism of implementation of criminal legislation has been considered. **Scientific novelty.** It was stated that mechanism of implementation of criminal legislation should include the following elements: 1) subjects of implementation, their rights and obligations enshrined in criminal law; legal consciousness, legal culture, experience, skills; 2) forms of implementation; 3) results of implementation (consequences of implementation); 4) implementation procedure. It is proved that mechanism for the implementation of criminal legislation should be considered in statics (as a system of these elements) and in dynamics (as an interaction of these elements). **Conclusions.** It is justified that mechanism for implementation of criminal legislation is a peculiar system of objective and subjective elements. The subject of implementation of criminal legislation is understood as a person who embodies criminal legal norms in life. The subjective side of implementation of criminal legislation is the legal culture, experience, sense of justice of the abovementioned subjects. Rights and obligations of subjects must be recognized as object of implementation of criminal legislation; in is contained in criminal legal norms. The objective side of implementation of criminal legislation primarily covers its forms – compliance, use, enforcement, application. It also includes the consequences of implementation of criminal legislation.*

Keywords: criminal legislation; realization; mechanism; criminal responsibility; criminal legal regulation; criminal legal norm; criminal legal relations.

Introduction

Under the mechanism of implementation of criminal legislation of Ukraine it is necessary to understand the totality of processes (system or method) of implementation of rights and obligations of subjects of criminal legal relations in the form of observance, enforcement, use and application in the life enshrined in criminal law. The mechanism of implementation of criminal legislation of Ukraine can be represented in the form of a system of certain elements. In this regard, its structure should be considered. Since there are no substantive developments on this issue in the theory of criminal law, the structural elements of adjacent legal as well as criminal legal mechanisms must be explored.

Since the implementation of criminal legislation takes place within the framework of legal and criminal legal regulation of social relations, it is worth starting with the mechanisms of these legal categories. Criminal legislation requires a thorough and system monitoring as well as a comprehensive study of its improvement (Babanina, 2018, p. 163). Criminal legal regulation of social relations is the subject of research of specialists in various fields of

knowledge (Anthony, 1994; Freudenthal, 1960, p. 125–126; Summers et al., 2014; Lon, 2018, p. 87–93; Grin, 2018; Belonosov, 2018, p. 27–34).

We can assume that elements of mechanisms of criminal legal regulation and implementation of criminal legislation, although they have different content, but to some extent, coincide.

Despite of multi-faceted fundamental premises un criminal law doctrine researchers are still going back to its study and discussion (Babanina, 2018, p. 133). The topical issues of mechanism of implementation of criminal legislation were investigated by such scholars as Yu. Baulin, P. Berzin, N. Gutorova, O. Dudorov, I. Mitrofanov, O. Naden, V. Navrotsky, A. Naumov, M. Panov, Ye. Skulish, V. Shakun, S. Shapchenko and others. Despite the considerable work of the aforementioned scientists, there are currently no substantive developments in theory of criminal law regarding the structure of mechanism of implementation of criminal legislation. In this regard, it is timely and necessary to study the problem of structure of such mechanism. The urgency of this study is determined by its connection with criminal legal regulation and criminal legal relations.

The purpose

Therefore, the purpose of the article is to study conceptual foundations of structure of mechanism of implementation of criminal legislation.

According to the goal, the following tasks need to be performed: taking into account the current achievements of theory of domestic criminal law, to reveal controversial issues regarding mechanism of implementation of criminal legislation in the form of a process and to consider the theoretical provisions regarding the peculiarities of realization of criminal legal relations by subjects of criminal law with regard to acts of implementation of criminal legislation envisaged by legislation on criminal responsibility within one of four forms – compliance, enforcement, application or use; to substantiate new approaches to understand the mechanism of implementation of criminal legislation as a system of objective and subjective elements; to formulate and substantiate concrete proposals concerning its structural elements.

Presentation of the main material

Scientists express conceptually distinct views on the structure of mechanism of realization of law in general, as well as in relation to its certain branches. As for the problem of implementation efficiency, T. Falkina argues that mechanism of the realization of law – a system of legal means, which includes the following elements: 1) related to the activities of the subject of law itself; 2) connected with the state-power activity; 3) which determine the legal procedure for implementation of subjective law and legal obligation; 4) which characterize the level of legal awareness and legal culture of subject of law (Tarusina, 2014, p. 314–324). Instead, K. Kaverina notes that in its content the mechanism of implementation of administrative law rules includes three blocks: normative-institutional, administrative-procedural and instrumental, the leading of which is the normative-institutional. The concept of "mechanism" in the usual word-formation has a rather voluminous content (Beshukova, 2016). Components of structure proposed by scientists are certainly entitled to exist. Researchers use different approaches to designing mechanism by expanding the relevant elements in different styles. Obviously, further development of the problem will give an opportunity to take a new look at the system (structure) of law and its branch divisions, in particular the system of criminal law (Chirkov, 2009, p. 36).

More similar are views of scientists on the elements of mechanism of legal regulation, although here the thoughts of scientists also vary. A. Abramova include legal fact, norm of law, legal relationship, an act of application to the elements of the mechanism of legal regulation; O. Zakharchenko states the same on norms of law, legal relations, legal personality, legal facts and legal consciousness; L. Volodina – on norms of law, legal relations,

acts of law implementation, legal consciousness and legal culture; S. Alekseev – on legal norms (normative basis), subjective rights and duties (legal relationships), acts of realization of rights and obligations. In addition, the latter among the main elements names acts of use, expressing the state-forced, individualized operation of the mechanism of legal regulation. Legal consciousness, as well as legitimacy, has general significance of this mechanism forming its grounds, core of the whole mechanism. The system of mechanisms, specific methods of forming the law, through which the legal system of society moves, is determined at the level of basic legal acts of the state (Trofimov, 2013, p. 1770).

So, in legal science, the main elements of mechanism of legal regulation are: norms of law, legal facts, legal relations, acts of the application of norms of law, acts of the implementation of norms of law, legal personality, legal consciousness, legal culture. Point of view expressed by S. Alekseev that all other legal phenomena – normative acts, interpretation, legal technique, legal liability, etc. – join to one or another of the main links of the mechanism (can be attached to them) should be paid an extra attention. Some of the criteria acquire new content, more substantiated and relevant to modern reality (Danilenko, 2009).

In modern legal science, two approaches have been formed to identify elements of the legal regulation mechanism.

1. Broad approach, characterized by a set of elements involved in the organization of social relations: 1) the rule of law, which determines the model of possible and necessary behavior of subjects of social relations; 2) regulatory act – legal document that provides a legal norm of a formal, determined, official and obligatory nature; 3) legal facts – specific life circumstances that result in the rule of law; 4) legal relations – a kind of social relations, regulated by legal norms which perform functions of interaction of such norms with a specific subject and the definition of specific behavior for the personified entities; 5) interpretation – activity aimed to determine the true meaning of rule of law in case of its incomprehensibility or non-compliance with the requirements of legal technology; 6) realization of right – implementation of legal norm by observance, enforcement, use and application; 7) legality, as one of the principles of implementation of legal norms through compliance with requirements of law by subjects of law; 8) legal awareness, as the level of awareness of legal prescriptions by subjects of law; 9) legal culture, as a kind of general culture, consisting of spiritual and material values that relate to legal reality; 10) lawful conduct – a conscious activity of subjects in accordance with the law, for socially useful purposes and within the limits established by legislation; 11) unlawful behavior – behavior contrary to legal requirements; 12) legal responsibility – a

measure of state coercion (personal, property or organizational nature) applied to actors who committed an offense and involves imposing on them a new additional obligation.

2. A narrow approach to the structure of the legal regulation mechanism covers only those elements that form the basis of the regulatory function of law. Among them – norms of law, legal acts, legal relations, realization of law, legality. Each of the elements of this system performs a kind of function in satisfying the interests of subjects, regulating social relations, achieving the effectiveness of legal regulation (Bostan, 2013, p. 242–243).

These elements are also characteristic to the mechanism of criminal law regulation.

Yu. Baulin argues that mechanism of criminal legal regulation includes: 1) relevant norms of criminal law, hypotheses of which involve signs of a crime committed by a person, and dispositions (sanctions) – criminal legal sanctions, which authorities bodies of power are authorized to apply to a certain offender; 2) legal fact – the commission of a crime (completed or unfinished, one-person or in complicity, for the first time or repeatedly, etc.); 3) acts of application of a certain criminal law – hypotheses at the stage of pre-trial investigation and hypotheses and dispositions of the criminal legal norm by court. P. Berzin believes that structure of mechanism of criminal legal regulation includes the following main elements: a) criminal law; b) legal facts; c) criminal legal relations; d) acts of application of criminal law; e) acts of the implementation of criminal law. According to S. Shapchenko, structure of mechanism of criminal legal regulation includes the following main elements: a) criminal legal norms (criminal law in its proper sense); b) legal facts; c) criminal legal relations; d) acts of application of criminal law; e) acts of implementation of criminal law (Shapchenko, 2000, p. 64).

O. Naden notes that mechanism of legal regulation is a consistent chain of changes in individual legal phenomena: the norm of law, which regulates criminal social relations – the legal fact – the rights and obligations that exist in criminal legal relations that arose on his grounds, – realization of these rights and fulfillment of duties. M. Kropachev under mechanism of criminal legal regulation understands the system of successively interconnected elements: the subject of legal regulation, whose peculiarities determine the limits of measures used by society that restrict the will, honor, dignity and property interests of the individual, and hence the possibility to encroach on them; legal norm; legal facts; regulatory and security criminal legal relations; criminal responsibility. O. Groshev argues that mechanism of criminal legal regulation includes three main elements – criminal legal norm, criminal legal relations, criminal responsibility. This is due to the fact that Criminal Code does not contain the concept and list of both types of measures of criminal legal

influence (Truntcevsii, 2015), as well as elements of mechanism of criminal legal regulation.

So, in theory of criminal law criminal legal norms, legal facts, acts of criminal legal norms application and criminal legal relations are recognized as elements of mechanism of criminal legal regulation.

Similar components of mechanism of legal regulation are distinguished by scientists in the field of criminal proceedings. So, A. Bakhta understands a single system of legal means, which consists of norms of criminal procedural legislation, criminal procedural relations, application of criminal procedural norms, applicable criminal procedure acts that provide effective legal regulation and influence in the field of criminal justice as a mechanism of criminal procedural regulation. This is confirmed by the fact that some of these elements have virtually universal character for several branches of law.

At the same time, assignment of realization of rights and fulfillment of duties to such elements, as it offered by O. Naden, is illogical. Realization of rights and fulfillment of duties is a certain process both within mechanism of criminal legal regulation and in implementation of criminal legislation. We consider the stress on the subject of legal regulation (among elements of mechanism of criminal legal regulation) proposed by M. Kropachev also excessive.

Criminal responsibility, which some scientists consider as an element of criminal legal regulation, is clearly part of such mechanism, but to stress on it as on independent element is inappropriate at least because this is only one of the measures of criminal legal influence within the criminal legal regulation of social relations, for example, along with coercive measures of educational nature or measures of a criminal legal nature with regard to legal entities. By the way, some scientists correctly point out the mechanism for implementation of criminal responsibility, given that this is one of the most important and most common mechanisms for implementation of criminal legislation.

To the structural elements of the mechanism of realization of legal responsibility O. Samusevich includes: a) organizational (the totality of subjects involved in the process of legal responsibility); b) normative (normative legal base, regulating the behavior of all subjects involved in the process of legal responsibility); c) instrumental (legal means which implement legal responsibility); d) functional (legal relations within which rights and obligations of subjects are realized).

Instead, mechanism of implementation of criminal responsibility, according to E. Skulish and I. Mitrofanov consists of a set of legal elements that contribute to its normal functioning and could be conventionally combined into several interdependent units. For example, this is a block that provides the beginning of implementation of criminal responsibility (the legal framework for implementation), a block of

legal relations, a block of criminal legal enforcement, through which criminal responsibility is implemented, and a block of individual legal regulation (which is singled out conditionally for its study – it permeates all the other blocks of the mechanism), which joins the previous units in case of necessity to specify the certain circumstances necessary for continuous realization of the criminal legal norms that establish penalties for one or another act.

The closest for its legal nature to mechanism of implementation of criminal legislation is the mechanism of implementation of criminal legal norm. A. Litvinov notes that the latter includes: the legal norm, legal means, actions of officials and citizens. But structure proposed has certain flaws. First of all, the question arises whether criminal legal norms are included to legal means or not. In addition, the list of such elements seems inexhaustible and in our opinion cannot create a complete mechanism of implementation of even one criminal legal norm.

According to the results of study of mechanism of implementation of criminal legislation and other legal mechanisms, we can conclude that its structure primarily includes criminal legal norms and legal facts.

It is interesting to stress on position of scientists, which are distinguished legal and factual basis within the doctrine of mechanism of realization of law. In this regard, the position of T. Falkina that legal (regulatory) basis of mechanism of implementation of subjective rights and legal obligations are legal norms is quite interesting. The actual basis is legal facts and acts of legal enforcement. Scientists in the field of criminal law, in particular P. Berzin, refer to criminal law as the basis of «functioning» of mechanism of criminal law regulation. It is hardly possible to overestimate the value of work performed and contribution to science of criminal law, both to the scientific school in general and its individual representatives in particular (Panko, 2014, p. 294).

Scientific novelty

Criminal legal norms are the legal basis for implementation of criminal legislation, and legal facts and acts of the implementation of criminal legal norms are actual basis of this mechanism.

Of course, the mechanism of implementation of criminal legislation is within the framework of criminal legal relations, so the latter are an integral part of it.

Taking these elements into consideration mechanism of implementation of criminal legislation can be described in the form of this process: subjects of criminal legal relations on the basis of criminal legal norms implement acts of criminal legal implementation provided by the law on criminal responsibility within one of the four forms – compliance, enforcement, use or application.

Within framework of mechanism of implementation of criminal legislation, it is possible to distinguish its normative, instrumental, subjective and functional components.

The normative component includes, first of all, provisions of the law on criminal responsibility, which determine the behavior of subjects of the implementation of criminal legislation. It also covers the provisions and other normative legal acts, in particular the CPC of Ukraine, the norms of which determine the procedure of implementation of criminal legal norms.

The instrumental component of mechanism of implementation of criminal legislation covers a set of criminal law methods, means and ways through which the implementation of criminal legislation is made.

The subjective component of mechanism of implementation of criminal legislation include subjects involved in various forms of such implementation. The following categories of persons should be recognized as such subjects: 1) subject of crime; 2) person who does not commit crime; 3) person who committed socially dangerous act and recognized as not having reached the age from which the criminal responsibility comes; 4) person who committed a socially dangerous act and recognized as insane; 5) person who acted within the limits of the circumstances excluding the criminality of certain act; 6) court.

The functional structure of mechanism of implementation of criminal legislation characterizes it in dynamics, reflects the interconnection and interaction of its elements.

Conclusions

In our opinion, the mechanism of implementation of criminal legislation should include the following elements: 1) subjects of implementation, their rights and responsibilities, enshrined in criminal legal norms; legal awareness, legal culture, experience, abilities, skills; 2) forms of implementation; 3) results of realization (consequences of realization); 4) procedure of implementation.

The mechanism of implementation of criminal legislation should be analyzed considered in statics – as a system of these elements – and in dynamics – as an interaction of these elements. This mechanism is a certain system of objective and subjective elements. Therefore, this system can be represented as a set of interrelated objective and subjective attributes.

The subject of the implementation of criminal legislation is a person who embodies criminal law in life.

The subjective aspect of implementation of criminal legislation covers the legal culture, experience and legal awareness of the abovementioned subjects.

The object of implementation of criminal legislation should be recognized as rights and obligations

of its subjects. This is what the implementation is aimed at and what is laid down in criminal legal norms. For example, it may be the duty of court to impose a punishment as well as right of the perpetrator to reimburse the damage voluntarily.

The objective aspect of implementation of criminal legislation covers, first of all, its forms – observance, use, enforcement, application. It also includes the consequences of implementation of criminal legislation.

REFERENCES

- Anthony, I.O. (1994). *Regulation Legal Form and Economic Theory*. Hart Publishing. doi: <https://doi.org/10.5040/9781472559647.ch-005>.
- Babanina, V. (2018). Definition of the Criminal Legislation and its Correlation with Criminal Law. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 4(109), 133-145. doi: <https://doi.org/10.33270/011810904>.
- Babanina, V. (2018). Significance of Some Legal Principles at the Stage of Creation of Criminal Legislation. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Law Magazine of National Academy of Internal Affairs*, 2(16), 163-171. doi: <https://doi.org/10.33270/04181602>.
- Belonosov, V.O. (2018). Pravovye problemy ugovolno-protsessualnogo zakonotvorchestva na sovremennom etape [Legal problems of criminal procedure legislation at the modern stage]. *Pravovye problemy ukrepleniia rossiiskoi gosudarstvennosti, Legal issues of strengthening russian statehood*, 79, 27-34. doi: <https://doi.org/10.17223/9785946217637/3> [in Russian].
- Beshukova, Z.M. (2016). K voprosu o poniatii mehanizma ugovolno-pravovogo protivodeistviia ekstremistskoi deiatelnosti [To a question of the concept of the mechanism of criminal law counteracting extremist activity]. *Natsionalnaia bezopasnost, National security*. doi: <https://doi.org/10.7256/2454-0668.2018.6.28118> [in Russian].
- Bostan, S.K., Husariev, S.D., & Parkhomenko, N.M. (et al.). (2013). *Teoriia derzhavy i prava [State and Law Theory]*. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
- Chirkov, A.P. (2009). Normativno-pravovoe predpisaniye: obscheteoreticheskie i ugovolno-pravovye aspekty [Legal regulations: general theoretical and criminal law aspects]. *Vestnik Rossiiskogo gosudarstvennogo universiteta imeni I. Kanta, Bulletin of the Russian State University I. Kant*, 9, 33-37. doi: <https://doi.org/10.5922/2223-2095-2009-9-4> [in Russian].
- Danilenko, D.V. (2009). Poniatie akta sudebnoi vlasti [The concept of an act of judicial authority]. *Pravo i politika, Right and politics*, 11. doi: <https://doi.org/10.7256/1811-9018.2015.1.10656> [in Russian].
- Freudenthal, K. (1960). Legal Regulation. *Social Work*, 5(2), 125-126. doi: <https://doi.org/10.1093/sw/5.2.125-a>.
- Grin, I.Yu. (2018). Legal regulation and ranges of international legal aid in criminal matters. *Juridical sciences and education*, 57. doi: <https://doi.org/10.25108/2304-1730-1749.iolr.2018.57.43-59>.
- Lon, S.L. (2018). Ugolovno-protsessualnaia nauka: osobennosti ponimaniia pravovogo regulirovaniia v odnoimennoi prikladnoi nauke i otraslevom prave [Criminal procedure science: peculiarities of understanding legal regulation in the applied science and sectoral law of the same name]. *Pravovye problemy ukrepleniia rossiiskoi gosudarstvennosti, Legal issues of strengthening russian statehood*, 79, 87-93. doi: <https://doi.org/10.17223/9785946217637/11> [in Russian].
- Panko, K.K. (2014). Pravila i priemy rossiiskogo ugovolnogo zakonotvorchestva [Rules and Techniques of Russian Criminal Lawmaking]. *Russkii zakon, Lex Russica*, 3, 294-304. doi: <https://doi.org/10.7256/1729-5920.2014.3.9702> [in Russian].
- Shapchenko, S.D. (2000). Mekhanizm kryminalno-pravovogo rehuliuвання v pravovii systemi Ukrainy: poniattia ta struktura [Mechanism of criminal legal regulation in the legal system of Ukraine: concept and structure]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 40, 63-67 [in Ukrainian].
- Summers, S., Schwarzenegger, C., Ege, G., & Young, F. (2014). *The Emergence of EU Criminal Law Cybercrime and the Regulation of the Information Society*. Hart. doi: <https://doi.org/10.5040/9781474201872.ch-005>.
- Tarusina, N.N. (2014). Rossiiskoe semeinoe zakonodatelstvo: osnovnye tendentsii razvitiia [Russian family legislation: main trends of development]. *Russkii zakon, Lex Russica*, 3, 314-323. doi: <https://doi.org/10.7256/1729-5920.2014.3.9683> [in Russian].
- Trofimov, V.V. (2013). Rossiiskoe konstitucionnoe zakonodatelstvo i ego konstitucionnaia rol v voprose sozdaniia i privedeniia v deistvie pravoobrazovatel'nogo mehanizma gosudarstva [Russian constitutional legislation and its constitutive role in the issue of creating and actuating the law-forming mechanism of the state]. *Pravo i politika, Right and politics*, 13(168), 1770-1778. doi: <https://doi.org/10.7256/1811-9018.2013.13.9872> [in Russian].
- Trunchevskii, Yu.V. (2015). Klassifikatsiia mer ugovolno-pravovogo vozdeistviia [Classification of criminal law measures]. *Finansovoe pravo i upravlenie, Financial Law and Management*, 2, 137-144. doi: <https://doi.org/10.7256/2310-0508.2015.2.15682> [in Russian].

Стаття надійшла до редколегії 28.01.2019

Бабаніна В. В. – кандидат юридичних наук, доцент, докторант наукової лабораторії з проблем розслідування злочинів навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ;

ORCID: <https://orcid.org/ORCID/0000-0003-4173-488X>

Структура механізму реалізації кримінального законодавства

У зв'язку з відсутністю в теорії кримінального права ґрунтовних розробок щодо структури механізму реалізації кримінального законодавства, а також співвідношення цієї категорії з кримінально-правовим регулюванням і кримінально-правовими відносинами, **метою** статті є дослідження концептуальних засад структури механізму реалізації кримінального законодавства. З огляду на специфіку теми, мети й окреслених завдань публікації, використано різні загальнонаукові, спеціально-наукові та філософські **методи**, що забезпечили об'єктивне дослідження предмета та формування ґрунтовних висновків. Серед них, зокрема, системний, який був використаний для вивчення механізму реалізації кримінального законодавства як цілісного явища, що має певні складові; догматичний – застосовано з метою виявлення недоліків і з'ясування напрямів удосконалення структури механізму реалізації кримінального законодавства; логіко-семантичний – для поглибленого вивчення категоріально-понятійного апарату щодо структури механізму реалізації кримінального законодавства. На підставі наявних у спеціальній літературі думок вчених сформульовано пропозиції щодо структури механізму реалізації кримінального законодавства, для чого застосовано метод узагальнення. **Наукова новизна.** Констатовано, що механізм реалізації кримінального законодавства повинен охоплювати такі елементи: 1) суб'єкти реалізації, їхні права й обов'язки, закріплені в кримінально-правових нормах; правосвідомість, права культури, досвід, уміння, навички; 2) форми реалізації; 3) результати реалізації (наслідки реалізації); 4) порядок реалізації. Доведено, що механізм реалізації кримінального законодавства слід розглядати в статичній – як систему цих елементів, і в динамічній – як взаємодію цих елементів. **Висновки.** Аргументовано, що механізм реалізації кримінального законодавства – це своєрідна система об'єктивних і суб'єктивних елементів. Суб'єктом реалізації кримінального законодавства слід вважати особу, яка втілює кримінально-правові норми в життя. Суб'єктивною стороною реалізації кримінального законодавства є правова культура, досвід, правосвідомість зазначених суб'єктів. Об'єктом реалізації кримінального законодавства слід визнати права й обов'язки її суб'єктів, на що спрямована реалізація і що закладено в кримінально-правових нормах. Об'єктивна сторона реалізації кримінального законодавства охоплює насамперед її форми – дотримання, використання, виконання, застосування, а також наслідки реалізації кримінального законодавства.

Ключові слова: кримінальне законодавство; реалізація; механізм; кримінальна відповідальність; кримінально-правове регулювання; кримінально-правові відносини; кримінально-правова норма.

РЕЦЕНЗІЯ

УДК 343.95:159.9

Стефанчук Р. О. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заступник директора Державної організації «Національний офіс інтелектуальної власності», м. Київ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6385-0131>

Засади використання спеціальних психологічних знань у юрисдикційному процесі

Рец. на кн.: Кошинець В. В. Спеціальне психологічне пізнання в юрисдикційному процесі : монографія / наук. ред. М. В. Костицький. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 282 с.

Актуальність теми дослідження зумовлена потребами практики, браком комплексних монографічних досліджень використання спеціальних психологічних знань у юрисдикційному процесі. Стабільне функціонування юрисдикційних органів є необхідною умовою захисту конституційного ладу, забезпечення законності й правопорядку в країні, дотримання прав і свобод людини та громадянина. Індикатором успішності такого реформування стане зростання рівня довіри суспільства до судової гілки влади загалом та її суб'єктів зокрема.

У цьому напрямі нині відбуваються позитивні зміни: триває судова реформа, першим етапом якої проголошено обрання нових суддів на конкурсній основі, як наслідок — формування нових українських судів; удосконалюється нормативно-правове регулювання, покращується матеріально-технічне забезпечення, оптимізується штатна чисельність тощо. Попри соціономічний характер юрисдикційної діяльності, її психологічні складові досі достатньо не досліджено.

У сучасних умовах накопичено значний обсяг наукових даних стосовно сутності й можливостей використання психологічних знань у юрисдикційному процесі. Вони потребують ретельного аналізу й узагальнення як з метою розвитку науки, так і для подальшого застосування в практичній діяльності. Дискусійними залишаються питання щодо визначення суб'єкта такого застосування, меж і форм упровадження психологічних знань у юрисдикційний процес, ступеня їх доказовості тощо.

Монографія В. В. Кошинця заповнює окреслені прогалини в юрисдикційному процесі. Ця праця є складовою наукових досліджень, пріоритетність яких визначена загальнодержавними та відомчими програмними документами. Зокрема, її підготовлено в контексті реалізації положень Стратегії сталого розвитку «Україна — 2020», затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015; Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом

Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015; Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року № 1393-р; Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на 2015–2019 роки, затверджених наказом МВС України від 16 березня 2015 року № 275.

Належним слід визнати методологічний підхід до аналізу досліджуваних проблем. Він засвідчує достатній рівень володіння автором сучасними методами наукового пізнання.

Робота містить вступ, п'ять розділів, сімнадцять підрозділів, висновки, список використаних джерел, додатки. Структура монографії є цілком обґрунтованою та логічною. Її перший розділ присвячено формулюванню дефініцій понять правової процедури та юрисдикційного процесу в теорії права (підрозділи 1.1, 1.2); висвітленню методологічних проблем юрисдикційного процесу (підрозділ 1.3).

У другому розділі з'ясовано поняття пізнання в науці (підрозділ 2.1) й особливості методології пізнання в юрисдикційному процесі (підрозділ 2.2). Схарактеризовано місце та значення пізнання й доказування в юрисдикційному процесі (підрозділ 2.3).

У третьому розділі проаналізовано засади використання спеціальних психологічних знань у юрисдикційному процесі, зокрема: поняття спеціальних психологічних знань (підрозділ 3.1); історію становлення інституту спеціальних психологічних знань (підрозділ 3.2); методологію спеціального психологічного пізнання в судовому процесі (підрозділ 3.3).

У четвертому розділі досліджено процесуальні та непроцесуальні форми використання спеціальних психологічних знань у юрисдикційному процесі. Здійснено загальну характеристику форм використання спеціальних психологічних знань (підрозділ 4.1), можливостей судово-

психологічної експертизи в юрисдикційному процесі (підрозділ 4.2), особливостей залучення психолога-консультанта (підрозділ 4.3) і спеціаліста-психолога (підрозділ 4.4) в юрисдикційному процесі.

П'ятий розділ присвячено визначенню перспектив використання спеціальних психологічних знань в окремих видах юрисдикційного процесу: кримінальному (підрозділ 5.1), цивільному (підрозділ 5.2), адміністративному (підрозділ 5.3). Перспективним напрямом запровадження психологічних знань у конституційному процесі вбачається проведення психологічної експертизи конституційних актів; у господарському процесі – участь спеціаліста-психолога в підготовці, проведенні й оцінюванні ефективності переговорного процесу (підрозділ 5.4).

Слід акцентувати увагу на висновку автора, який стверджує, що потужним стимулом до використання спеціальних знань стало прийняття КПК України 2012 року, про що йдеться, зокрема, у роз'ясненні Міністерства юстиції України «Використання спеціальних знань відповідно до нового Кримінального процесуального кодексу України» від 18 лютого 2013 року № п0003323-13: експерта може залучати як сторона обвинувачення, так і сторона захисту, зокрема на договірних засадах; висновок експерта та його показання, зокрема усні, одержали статус процесуального джерела; судова експертиза може бути призначена одразу ж після внесення інформації про кримінальне правопорушення до Єди-

ного реєстру досудових розслідувань; визначено коло осіб, яких може бути залучено як експертів. Водночас КПК України містить окремі неточності та прогалини, серед яких такі: немає визначення понять первинної, додаткової, повторної, комісійної і комплексної експертиз; передбачено можливість проведення комісійної та комплексної експертиз, проте не врегульовано статус кожного експерта й межі його окремих повноважень, порядок організації проведення таких експертиз і випадки складання ними одного чи окремих висновків; не встановлено форми реалізації стороною захисту права самостійного залучення експерта. Зазначене безпосередньо стосується психологічних експертиз.

Структура монографії дала змогу автору послідовно й системно проаналізувати широкий спектр питань, які стосуються досліджуваної проблематики. Матеріал викладено логічно, дотримано належного співвідношення загальних і конкретних питань, сформульовано наукові дефініції. Отже, монографія В. В. Кошинця «Спеціальне психологічне пізнання в юрисдикційному процесі» є концептуальною, комплексною і фундаментальною науковою працею, виконаною на актуальну тему, що має наукову та практичну цінність. Праця буде корисною для здобувачів й аспірантів закладів вищої освіти, науковців, суддів, адвокатів, прокурорів, працівників правоохоронних органів і спеціалістів у галузі юриспруденції.

Рецензія надійшла до редколегії 23.01.2019

Stefanchuk R. – Doctor of Law, Professor, Member-correspondent of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Deputy Director of the State Organization «National Office Intellectual Property», Kyiv, Ukraine;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6385-0131>

Principles of the Use of Special Psychological Knowledge in the Jurisdictional Process

Review of the book: Koshchynets V. Special psychological knowledge in the jurisdictional process : monograph / sciences edit M. Kostytskyi. Kyiv : FOP Maslakov, 2018. 282 p.

До уваги авторів!

Вимоги до структури й технічного оформлення статей

У Національній академії внутрішніх справ триває прийом наукових статей для опублікування у фахових виданнях:

- «Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ» (з юридичних наук);
- «Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ» (з юридичних наук);
- «Філософські та методологічні проблеми права» (з юридичних наук);
- «Юридична психологія» (з юридичних і психологічних наук).

Редколегія приймає до опублікування статті, які мають такі **структурні елементи**:

1. **Індекс УДК** – у верхньому лівому кутку сторінки в першому рядку (Times New Roman, кегль 12, накреслення напівжирне, вирівнювання по лівому краю).

2. **Відомості про автора (авторів)**: прізвище, ім'я та по батькові автора, науковий ступінь, вчене звання, ORCID, посада, місце роботи (навчання) із зазначенням міста. Максимальна кількість співавторів – три особи. Зазначені відомості подають трьома мовами: українською, російською, англійською (додаток 1). Ім'я та прізвище автора мають бути транслітеровані відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27 січня 2010 року № 55. Також обов'язково мають бути зазначені контакти (телефон, електронна пошта) (Times New Roman, кегль 14, інтервал 1,5).

3. **Заголовок (назва) статті**, поданий трьома мовами: українською, російською, англійською. Назва не має перевищувати 90 знаків з пробілами (Times New Roman, кегль 14, інтервал – 1,5, накреслення напівжирне, вирівнювання по центру).

4. Розширена **анотація** (у формі реферату), подана трьома мовами: українською, російською та англійською. Обсяг анотації – не менше ніж 1800 знаків з пробілами, одним абзацом (Times New Roman, кегль 14, інтервал 1,5). Вона має бути структурована за логікою опису матеріалу в статті й містити такі елементи:

- **мета** (виокремлення недосліджених аспектів порушеної проблематики);
- **методологія** (методологічний інструментарій, теоретичний базис);
- **наукова новизна** (основні результати дослідження);
- **висновки** (рекомендації, перспективи подальших наукових розвідок).

Анотація не має містити посилань і скорочень, а також дублювати текст статті (відповідно до вимог міжнародних наукометричних баз реферування та індексування). Відповідальність за англійський переклад покладається особисто на автора.

5. **Ключові слова** (6–10 окремих слів та/або у складі словосполучень, що складаються щонайбільше з двох слів) через крапку з комою. Їх подають українською, російською та англійською мовами (Times New Roman, кегль 14, інтервал 1,5).

6. **Текст статті** повинен бути структурованим та мати такі елементи:

• **вступ**: актуальність дослідження, постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Обґрунтування новизни дослідження через ступінь опрацьованості проблеми на основі аналізу використаної літератури з обов'язковим розглядом останніх публікацій, у яких започатковано або продовжено розв'язання проблеми, з виокремленням не вирішених раніше її частин;

- **мета і завдання дослідження**;

• **виклад основного матеріалу**: інтерпретація наявних позицій дослідників щодо висвітлення порушеної проблематики та обґрунтування нових отриманих наукових результатів;

• **наукова новизна**: теоретичні дані, обґрунтовані нові підходи в осмисленні матеріалу та нове розв'язання проблеми, що є вагомим зрушенням, порівняно з попередніми дослідженнями;

- **висновки**: стисло викладені результати дослідження та перспективи подальших розвідок.

Назви структурних елементів статті мають бути виділені напівжирним накресленням і розміщені по центру.

Обсяг основного тексту статті має становити **від 12 до 25 сторінок** (формат А4, кегль 14, інтервал 1,5), або 21 600–45 000 знаків з пробілами, у роздрукованому й електронному варіантах (формат .rtf) українською, російською чи англійською мовами. До статті англійською мовою обов'язково додають її україномовний переклад.

Посилання в тексті мають відповідати стилю APA (додаток 2).

7. **References** – транслітерований список літератури (латинськими літерами) **за алфавітом**, оформлений відповідно до **APA-стилю** (Times New Roman, кегль 12, інтервал 1,5).

8. **Список використаних джерел** (бібліографічний опис джерел, використаних під час підготовки статті, мовою оригіналу), оформлений згідно зі стандартом «ДСТУ 8302:2015. «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» (Times New Roman, кегль 12, інтервал 1,5).

Порядок розміщення описів подається за порядком, представленим у References (без нумерації). Згідно з рекомендаціями міжнародних баз цитування, у пристатейній бібліографії повинно бути ядро джерел, яке має вплив на розвиток певної галузі науки.

References та список використаних джерел мають відповідати **таким вимогам:**

- кількість: 15–30 (для оригінальних статей), 30–50 (для оглядових статей) джерел, оформлених згідно із зазначеними стандартами (додаток 3). Більшість мають відображати сучасний стан наукових досліджень і **бути опублікованими не пізніше, ніж протягом останніх п'яти років;**
- наявність **не менше ніж трьох джерел латиницею** (статей з іноземних журналів із високим індексом впливовості, опублікованих протягом останніх двох-трьох років, і базових монографій);
- **80 % джерел повинні мати DOI**, ідентифікатор цифрового об'єкта (за винятком ретровидань – 10 %), який подають через пробіл після бібліографічного опису джерела (додаток 3).
- самопосилань має бути не більше ніж 10 %.

Для опублікування статті подають:

- роздрукований варіант статті з підписом автора, що означає повну його відповідальність за якість і наукову значущість поданого матеріалу;
- електронну версію тексту статті на USB-носії або електронною поштою: **rvc@naiau.kiev.ua;**
- витяг із протоколу засідання кафедри (наукової лабораторії) про рекомендацію зазначеної статті до відкритого друку.

Увага! Автори несуть повну відповідальність за достовірність викладеного матеріалу, точність наведених цитат, статистичних даних, власних назв, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, які не підлягають відкритій публікації. Статті, подані з порушенням зазначених вимог, не приймають до друку. Виявлений редакцією факт плагіату є безумовною підставою для відхилення статті. Редакційна колегія також не розглядає статті, принаймні один з авторів яких не має ORCID.

Адреса для листування: 03035, Україна, м. Київ, пл. Солом'янська, 1 (відділ підготовки навчально-наукових видань НАВС).

Телефон для довідок: 097-851-72-96, 14-48.

E-mail: rvc@naiau.kiev.ua.

З питань розміщення статей у фахових виданнях Національної академії внутрішніх справ звертатися:

- **«Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ»** (виходить друком чотири рази на рік) – тел. 097-851-72-96, внутр. 14-48 (відповідальна особа – Яковлева Ангеліна Яківна);
- **«Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ»** (виходить друком двічі на рік) – тел. 097-851-72-96, внутр. 14-48 (відповідальна особа – Яковлева Ангеліна Яківна);
- **«Філософські та методологічні проблеми права»** (виходить друком двічі на рік) – тел. (044) 249-09-69, внутр. 12-82 (відповідальна особа – Павлишин Олег Володимирович);
- **«Юридична психологія»** (виходить друком двічі на рік) – тел. (044) 520-08-89, 561-18-74, внутр. 15-56 – кафедра юридичної психології (відповідальна особа – Казміренко Людмила Іванівна).

Додаток 1

**Відповідники основних посад,
наукових ступенів і вчених звань**

Термін українською	Рекомендовані варіанти перекладу
доктор юридичних наук	Doctor of Law
кандидат юридичних наук	Ph.D in Law
доктор філософії (з права)	Doctor of Philosophy (in Law)
професор	Professor
доцент	Associate Professor
старший викладач	Senior Lecturer
викладач	Lecturer
провідний/старший/молодший науковий співробітник	Leading/Senior/Junior Research Fellow
докторант	Doctoral Student
аспірант, ад'юнкт	Postgraduate Student
здобувач	Researcher

Приклад оформлення посилань у тексті статті (відповідно до стилю APA)

Посилання в тексті мають виглядати таким чином: (Gundy, 2016) або (Malivskyi & Neill, 2016; Schukking, 2018), або за наявності цитати (Slobodian & Yakovyna, 2016, p. 58).

Приклад посилань у тексті статті українською мовою:

На переконання голландського судді Європейського суду з прав людини Ж. Шуккінга (Schukking, 2018) важливо, щоб «Сторони продемонстрували дотримання прав людини та верховенства права шляхом забезпечення дотримання мінімальних гарантій статті 6 Конвенції» (р. 155).

Приклад посилань у тексті статті англійською мовою:

According to the French philosopher Jean-Luc Marion (1999, p. 352) "Descartes remains one of our closest contemporaries".

Приклад блокової цитати:

Адаптація наявних та успішно апробованих рекомендацій криміналістичної техніки, тактики і методики до умов цивільного та інших видів судочинства є найбільш доцільним і одночасно економічним шляхом впровадження зазначених рекомендацій в інші види судочинства з урахуванням правових умов їх реалізації (Isaenko, 2018, p. 38).

Поради щодо оформлення References та списку використаних джерел

У **References**, який складається з описів оригінальних англomовних та/або транслітерованих латиницею джерел, та **списку використаних джерел** (кирилицею) порядок і кількість джерел мають збігатися та залишатися незмінними.

Оформити бібліографічний опис відповідно до **стилю APA** можна на сайті онлайнного автоматичного формування посилань: Citation Machine (<http://www.citationmachine.net/apa/cite-a-book>); <http://www.bibme.org/apa/book-citation/manual> або іншому.

Офіційну транслітерацію українського алфавіту латиницею затверджено в постанові Кабінету Міністрів України від 27.01.2010 № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею». Онлайн-транслітератор – <http://translit.kh.ua/?passport>.

Для російської мови транслітерувати потрібно згідно з вимогами наказу ФМС Росії від 03.02.2010 № 26. Онлайн-транслітератор – <http://ru.translit.net/?account=zagranpassport>. Якщо вітчизняний журнал видається в перекладі на англійську мову, використовуйте англійські варіанти назви журналу та статті.

DOI видань можна знайти на сайті <http://www.crossref.org>

Підготовлені відповідно до загальноприйнятих вимог References та список використаних джерел матимуть такий вигляд:

References

- Gundy A.V., & Baumann-Grau, A. (2016). *Women, Incarceration, and Human Rights Violations: Feminist Criminology and Corrections by Ashgate*. London: Routledge. Retrieved from <https://www.taylorfrancis.com/books/9781134778423>. doi: <https://doi.org/10.4324/97811315546605>.
- Schukking, J. (2018). Protection of human rights and the Rule of Law in Europe: A shared responsibility. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 36(2), 152-158. doi: 10.1177/0924051918767967.
- Walklate, S., McCulloch, J., Fitz-Gibbon, K., & Maher, J. (2019). Criminology, gender and security in the Australian context: Making women's lives matter. *Theoretical Criminology*, 23(1), 60-77. doi: <https://doi.org/10.1177/1362480617719449>.
- Akimov, M.O. (2018). Kryminalno-pravova okhorona svobody osoby: problemy ta shliakhy vyrishennia [Criminal defense of individual freedom: problems and solutions]. *Naukovyi visnyk Sivershchyny, Scientific herald of Sivershchyna*, 1(3), 141-151. doi: <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2018.01.141> [in Ukrainian].
- Vdovenko, N.M. (2013). *Derzhavne rehuliuвання akvakultury v Ukraini [State regulation of aquaculture in Ukraine monohrafiya]*. Kyiv: Kondor. doi: 10.25313/2520-2057-2013-5-465 [in Ukrainian].
- Isaenko, V.N. (2018). *Ispolzovanie vozmojnostei kriminalistiki i sudebnoi ekspertizy v prokurorskoj deiatelnosti [Using forensic and forensic capabilities in prosecution activities]*. Moscow: Prospekt. doi: <https://doi.org/10.31085/9785392284306-2019-152> [in Russian].

- Kozeratska, O.A. (2018). Analiz statystychnoi dostovirnosti obhruntuvannia kryteriiv "obmezhenoi osudnosti" u osib, yaki skoily seksualni zlochyny [Analysis of the statistical validity of the justification of the criteria of "limited sanity" for persons who committed sexual offenses]. *International Academy Journal*, 2, 10-14.
doi: https://doi.org/10.31435/rsglobal_wos/12072018/5982 [in Ukrainian].
- Konventsia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod: vid 4 lystop. 1950 r. [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms from November 4, 1950]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004 [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 13 kvit. 2012 r. No. 4651-VI [Criminal Procedural Code of Ukraine from April 13, 2012, No. 4651-VI]. (n.d.). *zakon0.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
- Chernykh, H. (2015). Zlochynnist ta parametry nasyllia v ukrainskomu suspilstvi [Criminality and the parameters of violence in Ukrainian society]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 6, 32-35.
doi: <http://dx.doi.org/10.17721/2413-7979/6.8> [in Ukrainian].

Список використаних джерел

- Gundy A. V., Baumann-Grau A. Women, Incarceration, and Human Rights Violations: Feminist Criminology and Corrections by Ashgate. London : Routledge, 2016. 156 p.
URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/9781134778423>.
doi: <https://doi.org/10.4324/9781315546605>.
- Schukking J. Protection of human rights and the Rule of Law in Europe: A shared responsibility. *Netherlands Quarterly of Human Rights*. 2018. Vol. 36 (2). P. 152–158.
doi: 10.1177/0924051918767967.
- Walklate S., McCulloch J., Fitz-Gibbon K., Maher J. Criminology, gender and security in the Australian context: Making women's lives matter. *Theoretical Criminology*. 2019. № 23 (1). P. 60–77.
doi: <https://doi.org/10.1177/1362480617719449>.
- Акімов М. О. Кримінально-правова охорона свободи особи: проблеми та шляхи вирішення. *Науковий вісник Сіверщини*. 2018. № 1 (3). С. 141–151. doi: <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2018.01.141>.
- Вдовенко Н. М. Державне регулювання аквакультури в Україні : монографія. Київ : Кондор, 2013. 464 с. doi: 10.25313/2520-2057-2013-5-465.
- Исаенко В. Н. Использование возможностей криминалистики и судебной экспертизы в прокурорской деятельности. М. : Проспект, 2018. 192 с. doi: <https://doi.org/10.31085/9785392284306-2019-152>.
- Козерацька О. А. Аналіз статистичної достовірності обґрунтування критеріїв «обмеженої осудності» у осіб, які скоїли сексуальні злочини. *International Academy Journal. Web of Scholar*. 2018. № 2. С. 10–14. doi: https://doi.org/10.31435/rsglobal_wos/12072018/5982.
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004.
- Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
- Черних Г. Злочинність та параметри насилля в українському суспільстві. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. № 6. С. 32–35.
doi: <http://dx.doi.org/10.17721/2413-7979/6.8>.

**Науковий вісник
Національної академії
внутрішніх справ**

**2
(111)
2019**

Науковий журнал

Виходить чотири рази на рік

Редагування:
*О. П. Антіпова,
В. М. Кольцова,
В. С. Таран*

**Оформлення, комп'ютерний
набір і верстка**
Я. В. Шумко

Видавець:
Відділ підготовки навчально-наукових
видань Національної академії
внутрішніх справ,
03035, Київ-35, пл. Солом'янська, 1
Свідоцтво про внесення до державного
реєстру виготовників
і розповсюджувачів видавничої
продукції ДК № 4155
від 13.09.2011

Підп. до друку 24.04.2019
Формат 60x84/8
Друк оперативний
Папір офсетний
Обл.-вид. арк. 6,0
Ум. друк. арк. 5,58
Вид. № 6/II
Наклад 50 прим.

Editing:

*O. Antipova,
V. Koltsova,
V. Taran*

**Figuration, computer typing
and making up**

Ya. Shumko

Publisher:

Unit of preparation of educational
and scientific publications
of the National Academy of Internal Affairs
Ukraine, 03035, Kyiv
1, Solomianska square
State register certificate
of print production publishers
and distributors
series ДК No. 4155
dated from September 13th, 2011

Signed to print: dated from
April 24th, 2019
Dimensions: 60x84/8
Instant print
Offset paper
Standard publisher's pages 6,0
Simulated publisher's pages 5,58
Edition No. 6/II
Circulation 50